

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БІЛЮГА Андрій Дмитрович

УДК [061.НАТО: 327.5“2001/2021”] (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАЛУЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КОНТИНГЕНТІВ КРАЇН–ЧЛЕНІВ НАТО
ДЛЯ БОРОТЬБИ З МІЖНАРОДНИМ ТЕРОРИЗМОМ (2001–2021 рр.)**

253 “Військове управління (за видами збройних сил)”
25 – Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ А. Д. Білюга

Науковий керівник Пилявець Ростислав Іванович, кандидат історичних наук,
доцент

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Білюга А. Д. Залучення військових контингентів збройних сил країн – членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом (2001–2021 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 253 “Військове управління (за видами збройних сил)” (25 – Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону). – Національний університет оборони України, Міністерство оборони України, Київ, 2023.

Дисертація присвячена вирішенню важливого наукового завдання, яке полягає в узагальненні досвіду залучення військових контингентів країн – членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом.

На початку ХХІ ст. міжнародний тероризм став явищем, яке фактично загрожувало існуванню людської цивілізації. За останні понад двадцять років тероризм перетворився на одну з глобальних проблем, що потребувала адекватної та своєчасної реакції на його прояви з боку країн і міжнародних організацій. Проте їх діяльність до 2001 р. виявилася недостатньо результативною у боротьбі з цим явищем.

Рівень терористичної загрози у світі залишився на високому рівні. Від міжнародного тероризму потерпали країни, де тривали збройні конфлікти (передусім на Близькому Сході та в Африці), так країни Заходу, що до останнього часу вважалися цілком безпечними з огляду на розвинену діяльність правоохоронних органів і спецслужб. Боротися з цією загрозою стало складно, оскільки терористичні угруповання почали контролювати значні території однієї або кількох країн, утворювати квазідержави, встановлювати контроль над органами державної влади тощо. У підпорядкуванні міжнародних терористичних організацій та незаконних збройних формувань перебували підрозділи, які мали на озброєнні військову техніку та стрілецьку зброю, створювали військові організаційні структури та системи управління.

Зазначені чинники становили небезпеку не лише для окремих країн, а й ставили під сумнів стійкість міжнародного правопорядку та спроможність протистояти викликам з боку міжнародних терористичних організацій і квазідержав. Для боротьби з чисельними та добре оснащеними у військовому відношенні терористичними організаціями зусиль правоохоронних органів і спецслужб було недостатньо. У таких умовах виникла потреба до залучення для боротьби з міжнародними терористичними організаціями та створеними ними незаконними збройними формуванням військових контингентів зі складу збройних сил. Міжнародний характер загрози призвів до того, що до боротьби з нею стали залучати коаліційні угруповання військ, які формувалися міжнародними безпековими організаціями, однією з яких була НАТО.

З цією метою виникла необхідність залучення військових контингентів шляхом прийняття політичних і військових рішень, які відповідали б усім вимогам міжнародного права. У 2001 р. НАТО, як провідна військово-політична організація, взяла на себе відповідальність та провідну роль у боротьбі з міжнародним тероризмом. Враховуючи визначений Конституцією України зовнішньополітичний курс нашої держави до євроатлантичної системи міжнародної безпеки, постає питання досягнення взаємосумісності Збройних Сил України зі збройними силами країн – членів НАТО, зокрема під час підготовки та ведення операцій коаліційного угруповання військ (сил) проти міжнародних терористичних організацій і незаконних збройних формувань. Водночас, аналіз наукової літератури, присвяченої цій проблематиці, показує, що досліджувана тема не набула необхідного висвітлення у працях як вітчизняних, так й іноземних фахівців.

У дисертації з урахуванням здобутків української та зарубіжної історіографії та залучення широкої і репрезентативної джерельної бази викладені результати дослідження залучення військових контингентів країн – членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом.

Проаналізувавши вітчизняну та зарубіжну літературу, що присвячена боротьбі з міжнародним тероризмом за досвідом країн – членів НАТО з'ясовано, що питання залучення збройних сил до антитерористичних операцій в Україні досліджене частково. Попри наявність значної кількості наукових праць означена тема висвітлена фрагментарно, що не дає змоги розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо обрання механізмів залучення Збройних Сил України до участі в антитерористичних операціях у складі НАТО. Дослідження залучення військових контингентів країн – членів НАТО є важливим для української воєнно-історичної науки. Висвітлення ролі України в цьому процесі сприятиме розширенню знань військових фахівців і дасть змогу активно залучати Збройні Сили України у майбутніх антитерористичних операціях у складі угруповань військ (сил) НАТО.

Провівши порівняльний аналіз системи міжнародно-правових актів боротьби з міжнародним тероризмом на прикладі ООН та Євросоюзу встановлено, що одним із найбільш ефективних підходів до залучення військових контингентів збройних сил країн – членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом залишається застосування політичного мандату Ради Безпеки ООН. З досвіду Євросоюзу цікавим є те, що в цій організації надається переважно роль правоохоронним органам і спецслужбам у боротьбі з тероризмом на державному рівні.

У контексті пошуку найбільш ефективних і практичних шляхів боротьби з міжнародним тероризмом розкрито досвід США, який показав високий рівень взаємодії між різними видами (родами) збройних сил під час проведення антитерористичних операцій. Такий рівень управління і взаємодії вимагав надзвичайно злагодженої роботи політичного та військового керівництва держави. Встановлено, що США вперше серед провідних країн НАТО застосували збройні сили для боротьби з міжнародним тероризмом поза межами країни.

Досвід участі військових контингентів країн – членів НАТО показав, що під час планування операцій у боротьбі з терористичними угрупованнями

необхідно враховувати тактику, кількісний та якісний склад терористичних підрозділів і незаконних збройних формувань, особливості етнічного складу бойовиків. Важливу роль відіграє вивчення фізико-географічних і кліматичних умов району проведення антитерористичної операції.

Проаналізувавши нормативно-правову базу НАТО з'ясовано, що питання боротьби з міжнародним тероризмом у НАТО вивчалось, проте недостатньо розкритим залишилися питання правового регулювання залучення військових контингентів збройних сил Альянсу поза його межами. Встановлено, що залучення військових контингентів країн – членів НАТО набуло значного розвитку після скоєння терористичних актів 11 вересня 2001 р. у США. На сьогодні нормативно-правова база НАТО є досконалішою, що надає можливість залучати збройні сили НАТО поза межами Альянсу відповідно до норм міжнародного права.

Встановлено, що протягом останніх тридцяти років відбулися значні зміни в розвитку військових структур НАТО, які проходили різні етапи трансформації. Ці зміни були зумовлені зовнішніми викликами та загрозами, зокрема поширенням міжнародного тероризму та участю військових контингентів країн – членів НАТО в операціях поза межами НАТО. Результатом проведених реформ і вдосконалення військової структури стало те, що НАТО створила систему органів управління, які здатні реагувати на загрози терористичного характеру та ефективно приймати політичні і військові рішення щодо залучення військових контингентів країн – членів Альянсу для боротьби з тероризмом.

Проаналізувавши такі операції як “Каньйон Ельдорадо”, “Нескінченний простір”, “Нескорена свобода”, “Активні зусилля”, “Підтримка орла”, “Рішуча підтримка”, Місії сприяння силам безпеки в Афганістані встановлено, що незважаючи на злагожденість і результативність ведення операцій, серед політичного керівництва країн та військового командування мали місце певні розбіжності у прийнятті політичних і військових рішень. Ці розбіжності були зумовлені діяльністю США проводити операції поза межами країни (“Каньйон

Ельдорадо”, “Нескінченна досяжність”). Такі дії США сприйняли стримано деякі європейські країни, які надавали перевагу у залученні військових контингентів збройних сил переважно на підставі Резолюцій Ради Безпеки ООН. Так, наприклад, під час проведення операції “Каньйон Ельдорадо” виявлено небажання таких країн-членів як Франції та Іспанії надавати свій повітряний простір для прольоту авіації США для виконання завдань у рамках антитерористичної операції. Однак, як встановлено у дослідженні, спільними рисами проведення операцій у боротьбі з міжнародним тероризмом були демонстрація НАТО спроможностей реагувати на терористичні загрози, застосовуючи Статтю 5 Вашингтонського договору 1949 р. та надання сил і засобів країнами – членами НАТО та їх партнерами для участі в операціях у боротьбі з міжнародним тероризмом з урахуванням їх військового потенціалу та економічних можливостей.

Наявність різних поглядів на проведення операцій Альянсу спонукала до вироблення нормативно-правових актів у боротьбі з міжнародним тероризмом, які регулювали порядок залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародними терористичними організаціями та незаконними збройними формуваннями. Правовою основою для їх залучення стали: Військова концепція боротьби з тероризмом, План дій боротьби з тероризмом, Робоча програма “Захист від тероризму”, Стратегічна концепція (2010), Керівні вказівки по боротьбі з тероризмом (2012), Військова концепція по боротьбі з міжнародним тероризмом (2016).

Проаналізовано участь військових контингентів в операціях США “Каньйон Ельдорадо”, “Нескінченна досяжність”, НАТО – “Активні зусилля”, “Підтримка орла”, операціях в Афганістані “Нескорена свобода”, “Рішуча підтримка”, Місії сприяння сил безпеки в Афганістані. Встановлено, що процес прийняття політичних і військових рішень щодо участі в антитерористичних операціях зазнав значних змін, це сприяло вдосконаленню нормативно-правової бази країн-членів Альянсу та в цілому НАТО. Зазначено,

що залучення військових контингентів збройних сил НАТО значно вплинуло на забезпечення безпеки не лише регіонального, а й глобального масштабу.

Практика залучення військових контингентів країн-членів НАТО набула свого розвитку після 2001 р. як реагування Альянсу на терористичні дії Аль-Каїди. Досвід показав, що їх подальше застосування у боротьбі з міжнародним тероризмом стало раціональнішим і ефективнішим способом. Це було зумовлено технічними можливостями військових контингентів, швидкістю перекидання підрозділів і військової техніки на значні відстані, здатністю військ (сил) виконувати бойові завдання у складних фізико-географічних умовах поза географічними межами Альянсу. У результаті активного застосування збройних сил НАТО значно зменшилася кількість терористичних актів у світі та обмежилася, а в деяких випадках, припинилася діяльність міжнародних терористичних організацій. Натомість залучення військових контингентів країн-членів НАТО вимагало врегулювання питання міжнародно-правового статусу антитерористичних операцій НАТО на території інших країн. Це питання вирішувалося шляхом двосторонніх міжнародно-правових угод про співробітництво між НАТО та окремими країнами, які не були членами Альянсу.

Практика залучення військових контингентів НАТО безумовно є корисною для Збройних Сил України. Вона сприяє вивченню досвіду ведення операцій НАТО у складі коаліційних угруповань військ (сил) та набуттю спроможностей військ (сил), які будуть залучені до участі в операціях НАТО, зокрема антитерористичних. В цьому контексті Україна повинна надалі поглиблювати співробітництво із НАТО в частині залучення вітчизняних збройних сил до операцій різного роду та масштабу що дасть можливість надалі впроваджувати стандарти НАТО.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що в дисертації вирішено актуальне наукове завдання, яке раніше не розглядалося вітчизняною та зарубіжною наукою. У дисертації вперше:

розкрито процес прийняття політичних та військових рішень у НАТО щодо залучення військових контингентів для боротьби з міжнародним тероризмом;

узагальнена та систематизована нормативно-правова і доктринальна база боротьби з міжнародним тероризмом, напрацьована у провідних країнах-членах НАТО;

розкрито трансформацію структури управління угрупованнями військ (сил) НАТО у процесі боротьби з міжнародним тероризмом.

Набули подальшого розвитку:

визначення сутності і змісту міжнародного тероризму;

історіографія за напрямом дослідження; до наукового обігу введено неопубліковані архівні документи і матеріали НАТО у сфері боротьби з міжнародним тероризмом.

Ключові слова: антитерористична операція, Військово-Морські Сили Збройних Сил України, воєнна сила, збройний конфлікт, збройні сили, міжнародний тероризм, НАТО, незаконні збройні формування, ООН, операція, правоохоронні органи, тероризм, терористичний акт, сили спеціальних операцій, угруповання військ (сил).

ABSTRACT

Biliuha A.D. NATO's countries military contingents involvement for the struggle against international terrorism (2001–2021). – Qualifying scientific work retaining manuscript rights.

Dissertation for a Doctor of Philosophy degree, Program Subject Area 253 “Military Management (according to Services of the Armed Forces)” (Field of study 25 – Military Sciences, National Security, State Border Security). – National Defense University of Ukraine, the Ministry of Defence of Ukraine, Kyiv, 2023.

The dissertation is dedicated to the solution of an important scientific task, which consists in summarizing the experience of attracting NATO member countries military contingents to for the struggle against international terrorism.

At the beginning of the XXI century international terrorism became a phenomenon that threatened the existence of human civilization. Over the past twenty years, it has turned into one of the global problems that required an adequate and timely response to its manifestations on the part of countries and international organizations. However, their activities until 2001 were not effective enough in the fight against this phenomenon.

The level of the terrorist threat in the world remained at a high level. Countries where armed conflicts continued (primarily in the Middle East and Africa) suffered from international terrorism, as well as Western countries that until recently were considered quite safe due to the developed activities of law enforcement agencies and special services. Fighting this threat has become difficult, as terrorist groups have begun to control large territories of one or more countries, form quasi-states, establish control over state authorities, etc. Units armed with military equipment and small arms, created military organizational structures and management systems were subordinated to international terrorist organizations and illegal armed formations.

These factors posed a danger not only to individual countries, but also called into question the stability of the international legal order and the ability to withstand

challenges from international terrorist organizations and quasi-states. The efforts of law enforcement agencies and special services were not enough to fight against such numerous and well-equipped militarily terrorist organizations. In such conditions, there was a need to attract military contingents from the armed forces to fight against international terrorist organizations and illegal armed formations created by them. The international nature of the threat led to the fact that coalition groups of troops formed by international security organizations, one of which was NATO, began to be involved in the fight against it.

For this purpose, it became necessary to involve military contingents by making political and military decisions that met all the requirements of international law. In 2001, NATO, as a leading military-political organization, assumed responsibility and a leading role in the fight against international terrorism. Taking into account the foreign policy course of our state towards the Euro-Atlantic system of international security determined by the Constitution of Ukraine, the issue arises of achieving interoperability of the Armed Forces of Ukraine with the armed forces of NATO member countries, in particular during the preparation and conduct of operations of a coalition group of troops (forces) against international terrorist organizations and illegal armed formations. At the same time, the analysis of scientific literature devoted to this issue shows that this topic has not received the necessary coverage in the works of both domestic and foreign specialists.

In the dissertation, taking into account the assets of Ukrainian and foreign historiography, on a wide and representative source base, the results of the study of the involvement of military contingents of NATO member countries to fight international terrorism are presented.

The analysis of domestic and foreign literature devoted to the fight against international terrorism based on the experience of NATO member states showed that the issue of involving the armed forces in anti-terrorist operations in Ukraine has been partially investigated. With a significant number of scientific works, it is covered in a fragmentary manner, which does not allow for the development of scientifically based recommendations regarding the selection of mechanisms for the

involvement of the Armed Forces of Ukraine in the participation in anti-terrorist operations as part of NATO. The study of the involvement of military contingents of NATO member countries is important for Ukrainian military-historical science. Highlighting the role of Ukraine in this process will contribute to the expansion of the knowledge of military specialists and will make it possible to actively involve the Armed Forces of Ukraine in future anti-terrorist operations as part of NATO forces.

Comparative analysis of system of international legal acts to combat international terrorism on the example of the UN and the EU makes it clear that one of the most effective approaches to the involvement of military contingents of the armed forces of NATO member countries to combat international terrorism remains the use of the political mandate of the UN Security Council. The experience of the EU has mainly demonstrated the role of police and special services in the fight against terrorism at the state level.

In the context of the search for the most effective and practical ways to fight international terrorism, the experience of the United States is given. It showed a high level of interaction between different types (kinds) of the armed forces during anti-terrorist operations. This level of management and interaction required extremely coordinated work of the political and military leadership of the state. Among the leading NATO countries, the United States used armed forces outside the country for the first time in the struggle against international terrorism.

The experience of the participation of military contingents of NATO member countries has shown that when planning operations in the fight against terrorist groups, it is necessary to take into account the tactics, quantitative and qualitative composition of terrorist units and illegal armed formations, and the peculiarities of the ethnic composition of militants. An important role is played by the study of the physical, geographical and climatic conditions of the area of the anti-terrorist operation.

The analysis of NATO's normative and legal framework showed that the issue of combating international terrorism in NATO was studied, but the issues of

legal regulation of the involvement of military contingents of the Alliance's armed forces outside its borders remained insufficiently disclosed. It has been established that the issue of the involvement of military contingents of NATO member countries has gained significant development after the terrorist acts of September 11, 2001. Today, NATO's regulatory and legal framework is developed and allows the involvement of NATO's armed forces outside the geographical borders of the Alliance in accordance with the norms of international law.

Experience has shown that during the last thirty years, there have been significant changes in the development of NATO's military structures, which have undergone various stages of transformation. These changes were caused by external challenges and threats, in particular, the spread of international terrorism and the participation of military contingents of NATO member countries in operations outside the territorial boundaries of NATO. As a result of the reforms and improvement of the military structure, NATO created a system of management bodies capable of responding to threats of a terrorist nature and effectively making political and military decisions regarding the involvement of military contingents of NATO member countries in the struggle against international terrorism.

The analysis of operations "El Dorado Canyon", "Infinite Reach", "Enduring Freedom", "Active Efforts", "Eagle Support", "Resolute Support", and International Security Assistance Force in Afghanistan showed that despite the coherence and effectiveness of operations, among the political leadership of the countries and the military command, there were sometimes certain disagreements in making political and military decisions. Those disagreements were caused by the activities of the US to conduct operations outside the country's borders ("El Dorado Canyon", "Infinite Reach"). Such US actions were perceived with restraint by some European countries, which preferred to involve military contingents of the armed forces mainly on the basis of UN Security Council resolutions. Thus, during the "El Dorado Canyon" operation, the reluctance of the member states of France and Spain to provide airspace for the passage of US aircraft to perform tasks within the framework of the anti-terrorist operation was revealed. However, in the research

common features in conducting operations to combat international terrorism were NATO's demonstration of capabilities to respond to terrorist threats by applying Article 5 of the 1949 Washington Treaty and the provision of forces and means by NATO member states and their partners to participate in operations to combat international terrorism taking into account their military potential and economic capabilities.

The presence of different views on the conduct of the Alliance's operations prompted the development of normative legal acts in the fight against international terrorism, which regulated the procedure for the involvement of military contingents of NATO member countries to fight international terrorist organizations and illegal armed groups. The legal basis for their involvement was: the Military Concept of Combating Terrorism, the Action Plan of the Partnership for Peace, the Work Program "Protection from Terrorism", the Strategic Concept of 2010, the Guidelines for Combating Terrorism of 2012, the Military Concept of Combating International Terrorism 2016.

The analysis of the participation of military contingents in the US operations "Eldorado Canyon", "Infinite Reach", NATO – "Active Efforts", "Eagle Support", operations in Afghanistan "Enduring Freedom", "Resolute Support", and International Security Assistance Force in Afghanistan was carried out. It has been established that the process of making political and military decisions regarding participation in anti-terrorist operations has undergone significant changes, which contributed to the improvement of the legal framework of the member states of the Alliance and NATO as a whole. It was noted that the involvement of military contingents of the NATO armed forces had a significant impact on ensuring security not only on a regional, but also on a global scale.

The practice of involving military contingents of NATO member countries developed after 2001 as the Alliance's response to Al-Qaeda's terrorist activities. Experience has shown that their further use in the fight against international terrorism has become a more rational and effective way. This was due to the technical capabilities of the military contingents, the speed of transfer of units and

military equipment over considerable distances, the ability of troops (forces) to perform combat tasks in difficult physical and geographical conditions outside the geographical boundaries of the Alliance. As a result of the active use of NATO's armed forces, the number of terrorist acts in the world has significantly decreased and the activities of international terrorist organizations have been limited, and in some cases, stopped. Instead, the involvement of military contingents of NATO member countries required the settlement of the issue of the international legal status of NATO's anti-terrorist operations on the territory of other countries. This issue was resolved through bilateral international legal agreements on cooperation between NATO and individual countries that were not members of the Alliance.

The practice of involving NATO military contingents is certainly useful for the Armed Forces of Ukraine. It contributes to the study of the experience of conducting NATO operations as part of coalition groups of troops (forces) and the acquisition of the capabilities of troops (forces) that will be involved in NATO operations, in particular anti-terrorist operations. In this context, Ukraine should further deepen cooperation with NATO in terms of involving the domestic armed forces in operations of various types and scales, which will make it possible to further implement NATO standards.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that the dissertation solves an important scientific task that was not previously considered by domestic and foreign science. In the dissertation for the first time:

the process of making political and military decisions in NATO regarding the involvement of military contingents to combat international terrorism;

generalized and systematized legal and doctrinal framework for combating international terrorism developed in NATO member countries;

disclosed transformation of NATO command and control structure for troop groups (forces) in the process of combating international terrorism.

Acquired further development:

definition of essence and content of international terrorism;

historiography by research direction; unpublished archival documents and materials of NATO in the field of combating international terrorism were introduced into scientific circulation.

Keywords: antiterrorist operation, armed conflict, armed forces, group forces, international terrorism, irregular forces, military power, NATO, Naval Forces, Navy, operation, police, special operation forces, terrorism, terrorist act, UN.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Білюга А. Д. Політологічно-історична оцінка сучасного тероризму в працях вчених США. *Военно-історичний вісник* : зб. наук. праць НУОУ. 2019. Вип. 3 (33). С. 23–37.

2. Білюга А. Д. Феномен тероризму: історичний огляд та шляхи протидії. *Військово-історичний меридіан* : електрон. наук. журнал. 2019. № 4 (26). С. 153–160.

3. Білюга А. Д. Передумови та розвиток тероризму на Близькому Сході в другій половині ХХ століття. *Nauka i Studia : the Scientific of Journal*. 2022. № 10. С. 1–10.

4. Білюга А. Д. Правові засади системи боротьби з міжнародним тероризмом у країнах-членах НАТО. *Военно-історичний вісник* : зб. наук. праць НУОУ. 2023. Вип. 2 (48). С. 42–48.

5. Gorelkina K., Pyliavets R., Biliuha A., Aliev R., Bondar V. Combating the financing of terrorism in the conditions of military aggression on the territory of Ukraine. *Cuestiones politicas : Journal of Scientific Papers*. 2023. Vol. 41, No. 79. P. 128–141. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4179.09>.

6. Білюга А. Д. Досвід залучення збройних сил НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом. *Наукові перспективи* : наук. журнал. 2023. № 41. С. 67–75.

7. Білюга А. Д. Правові засади визнання Російської Федерації державою-спонсором тероризму. *Гілея* : науковий вісник. 2023. Вип. 186–188, № 7–9. С. 33–38.

8. Tkach M., Biliuha A., Parkhomenko P., Holota O., Gannenko Y. Struggle against financing terrorism in the world and Ukraine by the way of strengthening the state financial control and audit system. *VUZF REVIEW : Journal of Scientific Papers*. 2020. Vol. 5, Issue 1. С. 11–21.

Наукові праці, які засвідчують апробацію дисертації:

9. Білюга А. Д. Військово-Морські Сили як військовий компонент боротьби з тероризмом у морському просторі. *Українське військо: сучасність та історична перспектива* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 29 листоп. 2019 р. Київ : НУОУ, 2019. С. 109.

10. Білюга А. Д. Особливості протидії тероризму на військових об'єктах. *Актуальні проблеми правового регулювання особливого періоду* : матер. наук.-практ. конф., 27 бер. 2020 р. Київ, 2020. С.15–17.

11. Білюга А. Д. Ісламський тероризм як складова міжнародного тероризму. *Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ – початку ХХІ ст.: тенденції та закономірності* : матер. міжвуз. наук.-практ. семінару, 20 трав. 2021 р. Київ, 2021. С. 107–110.

12. Білюга А. Д. Терористична діяльність Аль-Каїди. *Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ – поч. ХХІ ст.: тенденції та закономірності* : матер. міжвуз. наук.-практ. семінару, м. Київ, 26 трав. 2022 р. Київ, 2022. С. 85–87.

13. Білюга А.Д. Особливості впровадження застосування збройних сил у боротьбі з міжнародним тероризмом. *Актуальні питання удосконалення загальнодержавної системи боротьби з тероризмом в умовах функціонування режиму воєнного стану* : зб. матер. кругл. столу, 31 серп. 2022 р. Київ, 2022. С. 14–16.

14. Білюга А. Д. Аль-Каїда: історичний огляд, структура та аналіз діяльності. *“DNY VĚDY” News of Science and Education* : матер. ХХ Міжнар. наук.-практ. конф., 22–30 бер. 2023 р. Прага, 2023. С. 135–143.

15. Білюга А. Д. Антитерористична операція НАТО “Активні зусилля” як складова забезпечення морської безпеки: *Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ – початку ХХІ ст.: тенденції та закономірності* : матер. міжвуз. наук.-практ. семінару, 25 трав. 2023 р. Київ, 2023. С. 131–132.

16. Білюга А. Д. Досвід застосування авіації НАТО під час проведення антитерористичних операцій. *Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності військових формувань та правоохоронних органів* : матер. XII Міжнар. наук.-практ. конф., 27 жовт. 2023 р. / Нац. акад. Нац. гвардії України. Харків, 2023. С. 43–46.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	21
ВСТУП	21
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ, СТАН НАУКОВОГО РОЗРОБЛЕННЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	29
1.1 Стан наукового розроблення теми дослідження	29
1.2 Джерельна база дослідження	42
1.3 Методи дослідження	50
Висновки до розділу 1	61
Список використаних джерел до розділу 1	64
РОЗДІЛ 2 ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЗАЛУЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КОНТИНГЕНТІВ ДЛЯ БОРОТЬБИ З МІЖНАРОДНИМ ТЕРОРИЗМОМ	83
2.1 Міжнародний тероризм як виклик національному та міжнародному безпековому середовищу, закономірності і тенденції його розвитку	83
2.2 Правові засади боротьби з міжнародним тероризмом	99
2.3 Нормативно-правова база провідних країн-членів НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом	120
Висновки до розділу 2	135
Список використаних джерел до розділу 2	138
РОЗДІЛ 3 ЗАЛУЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КОНТИНГЕНТІВ КРАЇН – ЧЛЕНІВ НАТО ДЛЯ БОРОТЬБИ З МІЖНАРОДНИМИ ТЕРОРИСТИЧНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ	150
3.1 Розвиток нормативно-правової бази НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом	150
3.2 Трансформаційні процеси у політичній та військовій структурі НАТО у контексті боротьби з міжнародним тероризмом	161

3.3 Досвід залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом	179
Висновки до розділу 3	207
Список використаних джерел до розділу 3	208
ВИСНОВКИ	220
ДОДАТКИ	227

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВМС	–	Військово-морські сили
ВНР	–	відділ негайного реагування
ВПС	–	Військово-повітряні сили
ЗС України	–	Збройні Сили України
ЄС	–	Європейський Союз
МССБ	–	Міжнародні сили сприяння безпеці
НАТО	–	Організація Північноатлантичного договору
НГУ	–	Національна гвардія України
НЗФ	–	незаконні збройні формування
НУОУ	–	Національний університет оборони України
ОВТ	–	озброєння та військова техніка
ОЗС	–	Об'єднані збройні сили
ООН	–	Організація Об'єднаних Націй
ОСУВ	–	Оперативно-стратегічне угруповання військ (сил)
ОТУВ	–	Оперативно-тактичне угруповання військ (сил)
ППО	–	Протиповітряна оборона
РЕБ	–	радіоелектронна боротьба
РБ ООН	–	Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй
РФ	–	Російська Федерація
СБУ	–	Служба безпеки України
ССО	–	Сили спеціальних операцій

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У ХХІ ст. терористичні загрози набули таких масштабів, що сил та засобів правоохоронних органів і спецслужб стало недостатньо для боротьби з ними. У межах загальної тенденції до глобалізації, тероризм також вийшов за межі окремих країн, а терористичні організації набули масштабів міжнародних. Окремі терористичні рухи почали створювати потужні військові формування, які встановлювали контроль над частиною території окремих держав або цілими країнами (кількома країнами) тощо. Загалом це привело до того, що для боротьби з міжнародними терористичними організаціями почали залучати угруповання військ (сил) збройних сил. Найбільшого розмаху у боротьбі з тероризмом набули операції, які проводилися під егідою НАТО. Досвід підготовки та прийняття рішення про залучення та створення військових контингентів для боротьби з міжнародними терористичними організаціями має певний науковий інтерес.

Враховуючи визначений Конституцією України зовнішньополітичний курс на приєднання до євроатлантичної системи міжнародної безпеки серед інших проблемних питань постає питання забезпечення взаємосумісності Збройних Сил України зі збройними силами країн-членів НАТО для успішної підготовки та застосування визначених військових формувань у коаліційних місіях та операціях, які проводитиме Альянс, зокрема й тих, що спрямовані проти міжнародних терористичних організацій [1]. Водночас, проаналізувавши наукову літературу, нормативно-правові акти та доктринальні документи встановлено, що питання залучення, створення та направлення військових контингентів для виконання таких завдань у складі коаліційних угруповань військ не набули необхідного висвітлення.

Дослідження вітчизняної джерельної бази показало, що досвід НАТО із залучення військових контингентів для боротьби з міжнародним тероризмом

досліджений частково та розкритий не повною мірою, тому є необхідність узагальнити та систематизувати цей досвід.

Виходячи з актуальності теми дослідження дисертантом сформульовано *наукове завдання*, сутність якого полягає в узагальненні досвіду залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Наукові дослідження проводилися згідно з Планом наукової та науково-технічної діяльності Національного університету оборони України в рамках науково-дослідної роботи “Еволюція збройної боротьби у війнах і збройних конфліктах” (шифр “Баталія”, номер державної реєстрації U0118U701), яка стала базовою для підготовки та подання дисертації. Особисто автор у підрозділі 8.2 “Застосування частин і з'єднань Військово-Морських Сил Збройних Сил України в операціях з підтримання миру і безпеки, антитерористичних і антипіратських операціях під егідою ООН та НАТО” розглянув участь Військово-Морських Сил Збройних Сил України в антитерористичній операції НАТО “Активні зусилля”, а також проаналізував завдання операції, форми і способи застосування Військово-Морських Сил Збройних Сил України в цій операції.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у створенні наукового підґрунтя для досягнення взаємосумісності Збройних Сил України зі збройними силами країн-членів НАТО під час підготовки та ведення операцій проти міжнародних терористичних організацій.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких *завдань*:
проаналізувати стан наукової розробки теми, охарактеризувати її джерельну базу, визначити методи та напрями дослідження;

розкрити чинники, що впливали на залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом;

дослідити трансформацію керівних органів та процесу залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом;

виявити загальні риси та розбіжності у поглядах на прийняття політичних і військових рішень у країнах-членах НАТО;

обґрунтувати рекомендації щодо створення умов для досягнення взаємосумісності Збройних Сил України зі збройними силами та коаліційними угрупованнями військ НАТО для успішної підготовки та проведення антитерористичної операції під егідою Альянсу.

Об'єкт дослідження – боротьба з міжнародним тероризмом.

Предмет дослідження – процес залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом.

Хронологічні межі дослідження зумовлені предметом наукового пошуку та охоплюють період участі НАТО в операціях по боротьбі з міжнародним тероризмом: “Активні зусилля” (2001–2016), “Підтримка орла” (2001–2002), “Нескорена свобода” (2001–2015), “Морський охоронець” (з 2016 р. по т. ч.), Місія сприяння силам безпеки в Афганістані (2003–2015), “Рішуча підтримка” (2015–2021). Вибір нижньої межі зумовлено початком глобальної боротьби з міжнародним тероризмом. Дисертант досконало дослідив антитерористичні операції під керівництвом США “Каньйон Ельдорадо” (1986) та “Нескінченна досяжність” (1998). Хоча зазначені операції виходили за межі дослідження, проте мають важливе наукове значення для узагальнення досвіду країн-членів НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом. Верхня межа – 2021 р., пов'язана з виведенням військових контингентів НАТО та їх партнерів з території Афганістану після проведення наймасштабніших операцій Альянсу на території цієї країни.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження процесу залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом стали загальнонаукові принципи історизму, об'єктивності та всебічності, системності та конкретності. Вони реалізовані

через застосування загальнонаукових методів наукового пізнання (аналізу та синтезу, кваліфікації, аналогії і порівнянь, періодизації та узагальнення) та спеціальних методів історичного дослідження (історико-системного, історико-хронологічного, історико-порівняльного, історико-генетичного).

Поєднання зазначених принципів і методів наукового дослідження при всебічному аналізі джерел і літератури дали змогу реалізувати поставлену мету і завдання дослідження та забезпечити його достовірність.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що автором *вперше*:

розкрито процес прийняття політичних та військових рішень у НАТО щодо залучення військових контингентів для боротьби з міжнародним тероризмом;

узагальнена та систематизована нормативно-правова і доктринальна база боротьби з міжнародним тероризмом, напрацьована у провідних країнах-членах НАТО;

розкрито трансформацію структури управління угрупованнями військ (сил) НАТО у процесі боротьби з міжнародним тероризмом.

Набули подальшого розвитку:

визначення сутності і змісту міжнародного тероризму;

історіографія за напрямом дослідження, до наукового обігу введено раніше не опубліковані архівні документи, зокрема матеріали НАТО у сфері боротьби з міжнародним тероризмом.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що матеріали, теоретичні висновки та узагальнення доповнюють і поглиблюють наукові знання про діяльність НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом і можуть бути використані у:

подальших воєнно-історичних дослідженнях щодо залучення військових контингентів збройних сил НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом;

юридичній сфері – для удосконалення окремих нормативно-правових актів у сфері регулювання боротьби з міжнародним тероризмом, враховуючи досвід НАТО;

правозастосовній діяльності – на необхідності розроблення процедур і механізмів залучення з'єднань, військових частин і підрозділів Збройних Сил України у коаліційних операціях НАТО;

управлінській діяльності – при плануванні та застосуванні військ (сил) під час відбиття збройної агресії Російської Федерації;

освітній роботі – при викладанні навчальних дисциплін “Історія воєнного мистецтва”, “Історія воєнної стратегії”, для підготовки підручників, навчальних посібників і навчально-методичних матеріалів.

Дискусійні положення дисертації можуть стати основою для подальших наукових пошуків.

Особистий внесок здобувача. Дисетаційна робота є самостійною науковою працею, в якій наведено основні теоретичні результати та висновки, що характеризують її наукову новизну та практичне значення. Всі отримані результати дослідження (напрацювання, рекомендації, висновки та пропозиції, одержані під час дослідження) та їх публікації у наукових фахових виданнях розроблені здобувачем самостійно.

У статті “Combating the financing of terrorism in the conditions of military aggression on the territory of Ukraine” у співавторстві з К. Горелкіною, Р. Пилявцем, Р. Алієвим і В. Бондарем здобувач запропонував розглянути явище воєнного тероризму під час міжнародного збройного конфлікту як складову міжнародного тероризму, та зазначив про необхідність залучення підрозділів збройних сил для перекриття шляхів фінансування міжнародного тероризму.

У статті “Struggle against financing terrorism in the world and Ukraine by the way of strengthening the state financial control and audit system” у співавторстві з М. Ткачем, П. Пархоменком, О. Голотою та Ю. Ганненком здобувач дослідив роль і місце ООН у боротьбі з міжнародним тероризмом,

проаналізував зарубіжний досвід боротьби з ним та надав пропозиції щодо правового регулювання боротьби з тероризмом в Україні.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати роботи обговорені на наукових семінарах і засіданнях кафедри історії війн і воєнного мистецтва та оприлюднені на 8 науково-практичних конференціях (семінарах), зокрема XX Міжнародній науково-практичній конференції “DNY VĚDY” News of Science and Education (Прага, 22–30 березня 2023 р.); XXII Міжнародній науково-практичній конференції “Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності військових формувань та правоохоронних органів” (Харків, 27 жовтня 2023 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Українське військо: сучасність та історична перспектива” (Київ, 29 листопада 2019 р.); науково-практичній конференції “Актуальні проблеми правового регулювання особливого періоду” (Київ, 27 березня 2020 р.); міжвузівському науково-практичному семінарі “Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах XX – початку XXI ст.: тенденції та закономірності” (Київ, 20 травня 2021 р., 26 травня 2022 р., 25 травня 2023 р.); круглому столі “Актуальні питання удосконалення загальнодержавної системи боротьби з тероризмом в умовах функціонування режиму воєнного стану” (31 серпня 2022 р.);

Основні наукові положення та результати дослідження реалізовані в освітній процес НУОУ на заняттях зі слухачами оперативного рівня підготовки в навчальній дисципліні ПО 6 “Історія воєнного мистецтва” (Акт реалізації від 06.12.2023 р. №115/35/264); зі слухачами стратегічного рівня підготовки в навчальній дисципліні “Історія воєнної стратегії” (Акт реалізації від 06.12.2023 р. №115/35/264); на заняттях у військово-навчальних закладах країн-членів НАТО під час проведення курсу “Вивчення уроків російсько-української війни” (Латвія, Швеція, Польща, Норвегія, Данія), а також під час планування застосування частин і підрозділів оперативно-тактичного угруповання “Соледар” (Акт реалізації від 06.12.2023 р. №115/35/265).

Публікації. Основні наукові результати дослідження оприлюднені у 16 наукових працях, з яких 2 у співавторстві: 5 статтях у наукових фахових виданнях, включених до Переліку фахових видань України, а також 1 – у науковому виданні, що входить до наукометричної бази Web of Science; 2 – у зарубіжних наукових виданнях) та у 8 збірниках тез доповідей і матеріалів науково-практичних конференцій, семінарів і круглого столу.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із титульного аркуша, анотації, змісту, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, списку використаних джерел до них, висновків і додатків. Загальний обсяг дисертації 260 аркушів, основний зміст роботи викладено на 172 аркушах, список використаних джерел містить 267 найменувань на 43 аркушах. Дисертація проілюстрована 8 таблицями та 11 рисунками.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ, СТАН НАУКОВОГО РОЗРОБЛЕННЯ ТЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Стан наукового розроблення теми дослідження

Процес залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом відображений у наукових працях вітчизняних та іноземних фахівців, які досліджували окремі аспекти цієї теми. За хронологічно-територіальним принципом ці дослідження умовно поділено на українську та зарубіжну історіографію.

За тематичною спрямованістю наукові публікації поділено на такі групи: історичні праці українських вчених, присвячені участі НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом;

наукові праці зарубіжних вчених: представників країн-членів НАТО та російських авторів, в яких достатньо глибоко розкривається тема дослідження.

Аналіз цих праць показав, що найбільша їх кількість була опублікована переважно у період 2001–2010 рр., коли світова увага була зосереджена на боротьбі з міжнародним тероризмом. Їх зміст полягав у пошуку нових форм і способів боротьби з міжнародним тероризмом, важливу роль у якій почали відігравати збройні сили. Це дало змогу узагальнити інформацію про важливість дослідження залучення військових контингентів для боротьби з міжнародним тероризмом за досвідом країн-членів НАТО. Важливою складовою дисертаційного дослідження було опрацювання наукових праць, в яких розкрито сутність і зміст явища тероризму, зокрема міжнародного.

Здобутки українських вчених. У монографії “Загальна теорія терору” В. Бурега розглядав сутність терору, його складові та еволюцію. Український вчений спробував відокремити терор від тероризму, запропонувавши розглядати терор як соціальне явище. У праці тероризм описаний як соціально-

психологічна складова суспільства, та робиться акцент на психологічній поведінці осіб, схильних до терористичних дій [145, с. 73-75].

На межі XX–XXI ст. в Україні розпочався процес створення системи боротьби з тероризмом, зокрема в юридичній площині. Одним із перших українських вчених-юристів, який написав фундаментальні наукові праці у сфері боротьби з тероризмом був В. Антипенко. Серед його найвідоміших праць варто виділити: “Конфліктологія в міжнародній антитерористичній правотворчості” [143], “Боротьба з сучасним тероризмом. Міжнародно-правові підходи” [142], “Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму” [144]. В. Антипенко був першим керівником Антитерористичного центру Служби безпеки України (далі – СБУ), мав багато наукових праць у сфері дослідження тероризму та боротьби з ним. Однак, у працях вченого не розкриті питання залучення збройних сил до боротьби з тероризмом. Основна увага в них приділялася застосуванню спецслужб у боротьбі з тероризмом, зокрема СБУ.

Українську історіографію у сфері боротьби з міжнародним тероризмом доповнюють наукові праці В. Вакулича “Синдром тероризму” [147] і “Світ перед викликами тероризму” [148]. У монографії “Синдром тероризму” автор зазначає, що успіх боротьби з міжнародним тероризмом залежить від комплексного підходу до розв’язання проблеми тероризму, відповідного коригування законодавчої бази та консолідованих зусиль міжнародної спільноти. Разом з тим, автор критично відносився до діяльності країн-членів НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом, на його думку, “американізація” привела до поглиблення світової кризи та подальшої ескалації збройних конфліктів на Близькому Сході та в Центральній Азії. У праці “Історичні виміри феномена тероризму” В. Вакулич проаналізував еволюцію тероризму в історичному дискурсі. Вчений звертає увагу на те, що тероризм у XXI ст. став одним із суспільно-небезпечних явищ, для цього автор пропонує виробити відповідні механізми боротьби і наголошує на розробці фундаментальних наукових досліджень у цій сфері [147, с. 39-40]. Водночас, автор не розкриває

ролі і місця збройних сил у боротьбі з міжнародним тероризмом, адже це не було предметом його дослідження.

Заслужений юрист України І. Рижов у монографії “Основи аналізу теророгенності соціальних систем” слушно зауважив, що на початку 2000-х років суспільство не було повністю готове до боротьби з тероризмом [159]. Автор праці критично ставиться до того, що неможливо боротися з тероризмом, не маючи уніфікованого терміну “тероризм” на міжнародному рівні.

Окрему увагу привертає монографія авторського колективу В. Ліпкана, Д. Никифорчука та М. Руденка “Боротьба з тероризмом” [153]. Зазначена праця має достатньо широкий спектр дослідження тероризму: від порівняльного аналізу дефініцій “тероризму”, розроблених різними науковцями та міжнародними організаціями до обґрунтування шляхів вдосконалення боротьби з тероризмом. Автори акцентують значну увагу на участі правоохоронних органів і спеціальних служб як основних суб’єктів боротьби з тероризмом, проте поза їх увагою залишилося питання ролі і місця збройних сил у боротьбі з тероризмом.

Думку щодо кінцевої мети терористів частково підтверджує О. Сердюк, яка в дисертації “Культурно-історичні передумови сучасного тероризму” зазначила, що сучасні терористи, проголошують кінцевою метою досягнення політичної та культурної незалежності, визнання свого права на існування, участь у світових процесах на рівних умовах, вимагають невтручання у внутрішні справи культурного конгломерату [161]. Проте, на мою думку, кінцевою метою терористів є максимальне охоплення цільової аудиторії з великою кількістю загиблих та завданих матеріальних збитків. Сьогодні терористи намагаються вийти за межі свого конгломерату та поширити свої сфери впливу на якомога більші території.

Важливе значення для розуміння внутрішньополітичних процесів НАТО, зокрема у питаннях залучення військових контингентів НАТО до виконання операцій поза межами Альянсу, має монографія В. Шведа

“Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти” [165]. Її важливість полягає в тому, що науковець описав дії окремих країн НАТО щодо підготовки військових контингентів збройних сил до проведення операції на території Іраку. Хоча це не була антитерористична операція, проте вона дала змогу її автору зрозуміти те, що не всі рішення в НАТО приймаються одноголосно, існують розбіжності у політичних поглядах США та європейської частини Альянсу. Тобто в НАТО існує потужна демократична основа, яка дає змогу країнам-членам НАТО висловлювати власну позицію щодо направлення військових контингентів для проведення операцій будь-якого типу. Питання щодо вирішення розбіжностей між США та країнами Європи розкриті О. Вонсовичем у статті “Геополітичний вимір європейської та євроатлантичної політики НАТО” [150], де автор зазначає, що США наполягають на підтриманні однополярності у світі та застосуванні військової сили під час реагування на кризи, зокрема терористичні акти. В свою чергу, європейські країни намагаються дотримуватися оборонної політики в територіальних масштабах Альянсу.

У дисертації А. Магомедова “Україна і НАТО в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. ХХ – початку ХХІ століть” розкрито питання діяльності НАТО у сфері забезпечення міжнародної безпеки. Автор проаналізував нормативно-правову базу НАТО щодо участі військових контингентів Збройних Сил (далі – ЗС) України в операціях НАТО. Зокрема опрацьована досить широка нормативно-правова база НАТО, проте поза його увагою залишилися питання порядку залучення Збройних Сил України для участі в антитерористичних операціях, оскільки це питання не було предметом дослідження дисертанта [155].

Починаючи з 2001 р. вітчизняні науковці переважно зосереджували увагу на тісному співробітництві з НАТО, зокрема у сфері боротьби з тероризмом. Український вчений С. Соколюк у дисертації “Дії військово-морських сил у боротьбі з тероризмом на морі (70-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.)” уперше зазначив про важливість участі Військово-Морських Сил

(далі – ВМС) ЗС України у боротьбі з морським тероризмом. Автор дисертації ретельно проаналізував участь ВМС ЗС України в антитерористичній операції “Активні зусилля” та інших операціях, наголошено про необхідність проведення військових заходів і спільних навчань з НАТО. Описав проблематику морського тероризму та піратства. Науковцем були надані ґрунтовні пропозиції щодо перспектив залучення ВМС ЗС України, у майбутніх морських та інших операціях під егідою НАТО [163]. Зважаючи на важливість дослідження С. Соколюка, дисертант зазначає, що сьогодні існує потреба у вивченні досвіду НАТО для залучення інших видів та родів ЗС України у антитерористичних операціях Альянсу, зокрема частин, з’єднань і підрозділів Сухопутних військ, Повітряних Сил, Десантно-штурмових військ, Сил спеціальних операцій (далі – ССО) ЗС України.

Колективна монографія “Важливість євроатлантичної інтеграції у створенні в Україні системи колективної безпеки та оборони під час гібридної війни з Російською Федерацією” має інтерес у контексті прийняття політичних і військових рішень у НАТО. Автори особливу увагу зосередили на трансатлантичних протиріччях, які виникли під час вирішення питань щодо залучення військових контингентів збройних сил до проведення воєнних операцій за межами Альянсу. США у 1986 р. і в 1998 р. наполягали на проведенні воєнних операцій силовими методами, водночас європейська частина НАТО таку ініціативу сприймала виважено. Проте, в результаті тривалих дискусій у НАТО завжди знаходили консенсус у вирішенні політичних і військових питань, зокрема щодо направлення військових контингентів для проведення антитерористичних операцій [146, с. 12-14]. Подібну ідею щодо перерозподілу повноважень НАТО та США у військових операціях описав В. Панасюк у праці “Військово-політичні аспекти інтеграції України з НАТО”. Автор зазначає, що основними викликами для сучасної системи колективної безпеки в рамках НАТО є проблема розподілу функцій і повноважень американської та європейської складових цієї системи [158, с. 9-10]. Тобто на підставі дослідження можна зазначити, що в НАТО існувала

певна конфронтація між США та союзниками по НАТО. Рішення хоча й приймали на основі консенсусу, проте США завжди намагалися домінувати під час їх прийняття.

На думку міністра оборони України генерала армії України В. Шкідченка, яку він виклав у статті “Потенціал збройних сил – на боротьбу з тероризмом”, станом на 2001 р. можливості ЗС України були обмежені: недостатньо розвинена законодавча та нормативно-правова база, кадрова політика та військова освіта і наука вимагали змін. З метою залучення ЗС України до боротьби з міжнародним тероризмом вкрай важливо було продовжувати наукові дослідження у цьому напрямку [166, с. 5]. Враховуючи євроатлантичний курс України та майбутнє членство НАТО, ЗС України вже сьогодні повинні розпочинати вивчати досвід залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом для подальшої рівноправної участі в антитерористичній та інших операціях у складі НАТО.

На окрему увагу заслуговує колективна стаття авторів М. Шпури, Д. Федяновича та Н. Андріянової “Аналіз підтримки, що надає НАТО силам безпеки і оборони інших країн на прикладі Афганістану”, в якій детально проаналізовано розгортання місії НАТО “Рішуча підтримка” з 2015 р. Автори зауважують на важливості вивчення досвіду НАТО у формуванні різного роду міжнародних місій і зазначають, що Україні такий досвід вкрай важливий, зокрема у контексті участі в антитерористичних операціях у складі коаліційних сил НАТО [167, с. 28-33].

Не зважаючи на значну кількість наукових праць у сфері боротьби з тероризмом констатуємо те, що сьогодні в українській історіографії відсутні узагальнюючі дослідження, які містять системний аналіз залучення збройних сил НАТО до антитерористичних операцій. Проте в російській науковій літературі існує достатньо велика кількість публікацій щодо діяльності НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом.

Напрацювання російських вчених. Оскільки НАТО з часів “холодної війни” була потенційним противником СРСР, проте після його розпаду російські вчені досліджували процеси в НАТО досить глибоко. Дослідження діяльності НАТО відображали намагання Російської Федерації повернути втрачене геополітичне положення на міжнародній арені. Цей аспект висвітлив російський вчений С. Соколов у праці “Партнерство з НАТО у руслі геополітичної, формаційної та цивілізаційної кризи Росії” [170]. Автор визнає, що Росія значно втратила роль наддержави і центру світової політики та зберігає свій статус, лише володіючи ядерною зброєю.

У контексті відносин Російської Федерації з НАТО російські вчені досліджували участь НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом. Автори досліджень переважно критично описували процеси, які відбувалися у НАТО, акцентуючи увагу на тому, що Альянс не спроможний виконувати ефективно антитерористичні операції. Дослідження російської історіографії показало, що до 2014 р., у період досить “дружніх” партнерських відносин між Російською Федерацією та НАТО їх публікації щодо НАТО мали “м’який” характер, автори Російської Федерації інформацію щодо діяльності НАТО надавали опосередковано. Через збройну агресію на сході України (у 2014 р.) відносини з НАТО значно погіршилися, що радикально змінило риторичку російських науковців по відношенню до участі НАТО в антитерористичних операціях.

Привертає увагу праця російського автора І. Максимичева “Загрози безпеці Росії, пов’язані з розширенням НАТО (зовнішньополітичні аспекти)” [156]. На думка її автора, НАТО – це єдина з існуючих в Європі міжнародних організацій, яка не може бути рівноправним партнером для Російської Федерації. У статті простежуються панічні настрої щодо подальшого поширення сфер впливу на схід Європи та участь збройних сил НАТО в операціях поза межами Альянсу. Такі дії спонукали Російську Федерацію до агресивнішої зовнішньої політики, нарощування угруповань військ (сил) на її західному кордоні.

Так, М. Конаровський у статті “Деякі воєнно-політичні аспекти операції США і НАТО в Афганістані” назвав Міжнародну місію сприяння безпеки в Афганістані “провальною”. Так, на думку її автора, перебування військових контингентів на території країни та намагання НАТО створити демократичне суспільство, яке здатне існувати в сучасному світі, не знайшли підтримки у населення країни [152, с. 15-47]. Його погляди підтримав О. Нестеров, який у монографії “Модернізація НАТО як загроза воєнній безпеці Російської Федерації” зазначив, що експансія НАТО стала причиною багатьох воєнних конфліктів у регіонах Східної та Центральної Європи, Балкан, Близького та Середнього Сходу, Кавказу та Центральної Азії. Автор цієї роботи критично ставиться до діяльності НАТО, зокрема у відносинах з Російською Федерацією [157].

У монографії А. Возженікова “Міжнародний тероризм: боротьба за геополітичне панування” зазначено, що саме з території США надходять фінансові та ідеологічні ресурси терористичної діяльності, з цієї країни надходили кошти на зброю для озброєних сепаратистів багатьох регіонів світу: “... від Ольстера до Косова, від Чечні до Афганістану...”. Автор цієї праці звинувачує США та інші європейські розвинені країни в тому, що вони значно впливають на міжнародний світоустрій, не враховуючи інтересів інших країн. Доказом цього, на його думку, стала участь США та країн НАТО у проведенні військових операцій поза межами Альянсу (Афганістан, Ірак, Сирія) [149].

Російська дослідниця О. Тімакова у дисертації “Середземноморський напрямок політики НАТО на сучасному етапі” дослідила процес трансформації НАТО, починаючи з часів “холодної війни”. Посилаючись на президента Російської Федерації В. Путіна, вона зазначила, що деякі країни НАТО почали “підлаштовувати світовий політичний та економічний порядок під свої інтереси”. Крім європейської частини світу, країни НАТО, на думку дослідниці, почали процес поширення сфер впливу ще у 1990-х рр. [164, с. 39-40].

На мою думку, у статті “Збройні конфлікти і війни” А. Семенченков позитивно оцінив оперативні спроможності НАТО щодо досягнення поставленої воєнної мети. Він зазначав, що США та НАТО володіють достатньо потужним військовим потенціалом та здатні почати воєнні дії з завдання авіаційних ударів ще до початку проведення або завершення оперативного розгортання угруповань військ (сил). Автор зауважив, що в сучасні війни ведуться переважно на коаліційній основі із застосуванням Сил реагування, які існують в Альянсі [160, с. 292-304].

Отже, за результатами дослідження встановлено, що російська історіографія має досить велику кількість публікацій. Хоча аналіз цих праць не є вичерпним, проте він показав, що російська наука уважно стежить за НАТО та глибоко вивчає її діяльність. Праці цієї групи мають безумовно важливу наукову цінність та важливу для розуміння сутність наукового доробку російських вчених з означеної теми. Якщо до 2014 р. у російській науці спостерігався певний об’єктивізм, то після подій Революції Гідності в Україні російська наукова спільнота почала застосовувати надмірну політизацію своїх праць, і в такий спосіб максимально дискредитувати Україну та НАТО на міжнародній арені.

Наукові праці вчених країн-членів НАТО. На противагу російським науковим поглядам західні вчені показують найбільш позитивні сторони діяльності США та в цілому НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом. Водночас, зарубіжні вчені значну увагу приділили визначенню сутності міжнародного тероризму та пошуку шляхів боротьби з ним. Так, американський дослідник В. Бйорнс у праці “Зворотній канал: спогади американської дипломатії” розглянув міжнародний тероризм як засіб політичної боротьби екстремістських організацій для здійснення тиску на різні суб’єкти міжнародної діяльності [170, с. 134-137]. На його думку, це явище стало каталізатором складного соціально-політичного процесу розвитку сучасного міжнародного суспільства. Проте, повертаючись до аналізу міжнародного тероризму, він зазначив, що це поняття часто плутають з

іншими подібними визначеннями, особливо з екстремізмом, сепаратизмом тощо. М. Кайзер з цього приводу висловив іншу думку, у праці “Визнані терористи: Робітнича партія Курдистану та її боротьба за (повторне) отримання політичної легітимності”, це явище ні в якому разі не можна прирівнювати до вбивства [171, с. 393-413]. Він зазначив, що говорити про тероризм можна лише тоді, коли сенс терористичних актів передбачає залякування і терор. Це головна характеристика тероризму та його специфіка, що дає змогу відокремити явище від суміжних злочинів. Тероризм за М. Кайзером розглядався як один із способів послаблення противника шляхом фізичної зміни будь-якого об’єкта та психологічного впливу на нього.

Певну увагу привертає праця А. Шмідта та А. Джонгмена “Політичний тероризм”, в якій автори проаналізували 109 визначень тероризму [168, с. 5]. Відповідно до запропонованої таблиці терміни “насилля, застосування сили” зустрічаються у 83,5% визначень, які досліджуються; “політичний” – у 65%; “страх, терор” – у 51%; “загроза” – у 51%; “психологічні ефекти та очікувана реакція” – у 41,5%; “визначення жертв” – у 37,5%; “завчасно спланована дія” – у 32%; “спосіб застосування, стратегія, тактика” – у 30,5%; “порушення загальновизнаних правил, відсутність будь-яких обмежень з позиції гуманності” – у 30%; “примушування, вимагання, заклики до схвалення” – у 28%, “публічні аспекти” – 21,5% ... “кримінальний аспект” – 6%, “вимоги до третьої сторони” – 4%. Під час цього дослідження автори використали вісім класифікацій тероризму, але не спромоглися запропонувати єдиного визначення цього явища.

Зазначені наукові праці показали наскільки глибоко науковці західного світу вивчали явище тероризму, але як показала практика, вони не дійшли спільного рішення щодо уніфікації дефініцій “тероризм” і “міжнародний тероризм”. Не зважаючи на такі розбіжності, військові та вчені США і Європи намагалися знайти вирішення боротьби з міжнародним тероризмом, досліджуючи діяльність НАТО у боротьбі з цим явищем.

Західний вектор боротьби з міжнародним тероризмом представляє монографія підполковника Бундесверу К. Наврата “Модель трансформації НАТО на оперативному рівні” [172, с. 39]. Офіцер зазначив, що у XXI ст. через асиметричний характер терористичних загроз, НАТО необхідно трансформуватися. На думку автора, важливим кроком трансформації Альянсу стало створення Сил реагування НАТО, одним із основних завдань яких стала боротьба з міжнародним тероризмом. Однак, на мою думку, їх створення у 2006 р. потребувало негайного вирішення ще у 2001 р. з метою подальшої участі у операціях по боротьбі з міжнародним тероризмом поза межами Альянсу. Інший офіцер збройних сил США Д. Муер у монографії “НАТО, Сили спеціальних операцій та майбутнє Альянсу” змістовно зміг розкрити процес реформування політичної та військової структури НАТО та зазначив, що після терористичних актів 2001 р. виникла потреба у розширенні діяльності Альянсу поза його межами. Головну роль у боротьбі з міжнародним тероризмом її автор надає залученню збройних сил, оскільки така процедура в НАТО до 2001 р. не була вироблена. На думку автора, важливу роль у ліквідації терористичних угруповань та незаконних військових формувань (далі – НЗФ) повинні відігравати Сили спеціальних операцій, особливо на початковій фазі антитерористичної операції [176, с. 14-17]. Дисертантом зауважено, що досвід участі Сил спеціальних операцій в Афганістані показав про їх достатньо високу результативність, зокрема з ліквідації лідера міжнародної терористичної організації Усами бен Ладена. На жаль, в Україні не врахований досвід НАТО і лише у 2016 р. були створені Сили спеціальних операцій як окремий рід Збройних Сил України.

Заслуговує на увагу монографія майора збройних сил США Дж. Катлета “Щодо НАТО: аналіз ролі Альянсу у глобальній війні з тероризмом” [174, с. 1-2]. Автор зазначає, що НАТО тривалий час брала участь у “глобальній війні” з міжнародним тероризмом від Афганістану до Середземного моря. Науковець зосереджує увагу на тому, що фактично НАТО у XXI ст. стала однією з провідних міжнародних організацій, яка забезпечувала міжнародну

безпеку. На думку дисертанта, в НАТО спромоглися досягти оперативних і тактичних цілей, проте вихід коаліційних військ НАТО та партнерів з Афганістану показав про неспроможність організації повністю перемогти міжнародний тероризм, тим самим досягнути стратегічної мети.

Важливим науковим доробком у контексті ролі НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом є наукова праця офіцера Міжнародного військового штабу НАТО підполковника К. Кузманова “Яку роль грає НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом: аналіз реакції на 11 вересня” [177, с. 61-84]. Перебуваючи на ключових посадах у НАТО, автор зібрав потужний аналітичний матеріал участі НАТО у антитерористичних операціях, зокрема порядок залучення військових контингентів збройних сил НАТО до антитерористичних операцій “Активні зусилля”, “Підтримка орла”, операції в Афганістані “Рішуча підтримка”. Разом з тим, офіцер зазначав, що НАТО не відіграла вирішальну роль у боротьбі з тероризмом, проте роль Альянсу є критично важливою для забезпечення міжнародної безпеки. Кузманов додав, що роль НАТО в боротьбі з міжнародним тероризмом була допоміжною, проте досвід, який отримали союзники, створив основу для планування подальших операцій НАТО.

У 2018 р. К. Вензель опублікувала статтю “Участь держав, які не є членами НАТО в морських операціях” [178, с. 26-27], в якій позитивно оцінила участь країн-партнерів НАТО, які активно залучалися до антитерористичної операції “Активні зусилля”, зокрема участь ВМС ЗС України. Її авторка стверджує, що участь НАТО з морськими терористами забезпечила стабільність у Середньоморському регіоні та запровадила новий етап військового співробітництва НАТО з країнами-партнерами. Фактично це була перша в історії ЗС України участь у міжнародній антитерористичній операції, яка відіграла важливу роль у набутті спроможностей сил і засобів ВМС ЗС України діяти у складі коаліційних сил та сприяла подальшому поглибленню партнерських відносин з країнами-членами НАТО і союзниками Альянсу.

У науковій праці Н. Бенсахель “Антитерористичні коаліції: Співробітництво з Європою, НАТО та Європейським Союзом” розкрито військові аспекти операцій, які проводилися США та союзниками на початку 2000-х років [181, с. 27-29]. Її авторка сфокусувала зусилля на розвитку нормативно-правових актів НАТО та Європейського Союзу (далі – ЄС), формуванні системи управління військовими контингентами у антитерористичних операціях, участі збройних сил США та окремо НАТО у операції на території Афганістану. У праці позитивно сприймається рішення Альянсу створити Сили реагування, які завдяки оснащеності та навченості зможуть ефективно реагувати на терористичні загрози.

Однією з найзмістовніших наукових праць щодо діяльності НАТО стала монографія майора збройних сил США С. Сендмайєра. Автор досліджував розвиток нормативно-правової бази НАТО, починаючи з 1949 р. і зазначив, що вона змінювалася у залежності від суспільно-політичної та воєнної обстановки у світі. На прикладі операцій в Афганістані, автором проведено історичний огляд створення та трансформації органів військового управління на стратегічному та оперативному рівні. Автор зауважив, що у 1999 р. у Альянсі тривали дебати щодо участі військових контингентів поза географічними межами НАТО, проте керівництво організації не вбачало серйозних загроз ззовні країнам-членам НАТО [182, с. 16]. Вважаємо, що військово-політичне керівництво НАТО недооцінило повністю загрози міжнародного тероризму, що стало однією з причин вчинення терористичних актів 11 вересня 2001 р.

Отже, проаналізувавши стан наукового розроблення означеної теми встановлено, що міжнародний тероризм і боротьба з ним перебували у фокусі уваги вчених різних галузей науки. Найбільшого висвітлення набули питання дослідження сутності і змісту міжнародного тероризму, умов виникнення та функціонування міжнародних терористичних організацій, його трансформація у проблему світової і регіональної безпеки, роль НАТО у боротьбі з ним. Водночас, аналіз наукового доробку вітчизняних та іноземних фахівців свідчить, що військові аспекти боротьби з міжнародним тероризмом розкриті

недостатньо. Найбільш розроблені питання розвитку оперативного мистецтва і тактики за досвідом окремих антитерористичних операцій. Проблематика боротьби з міжнародним тероризмом силами міжнародних безпекових організацій, трансформація їх керівних та коаліційних органів військового управління, процеси прийняття рішень та створення угруповань військ, трансформація військової структури НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом у вітчизняній та історичній науці розкриті недостатньо, а окремі факти розпорошені у численних наукових працях фахівців різних галузей науки. Відтак, процес залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом ще не знайшов належного висвітлення у воєнно-історичній науці.

1.2 Джерельна база дослідження

Проведення дослідження потребувало залучення значної кількості джерел, які відрізнялися за видами походження та інформаційним наповненням. Джерельну базу дослідження склала сукупність документів і матеріалів, які безпосередньо або частково стосувалися різних аспектів теми. Сутнісні характеристики опрацьованих документів дали змогу виокремити такі групи джерел:

нормативно-правові акти України (Конституція України, Закони України);

нормативно-правові акти ООН (стратегія, конвенції, протоколи, декларації, резолюції);

нормативно-правові акти НАТО (стратегії, програми, плани, рекомендації);

нормативно-правові акти Європейського Союзу (стратегії, конвенції, протоколи);

нормативно-правові акти країн-членів НАТО (закони, акти, рішення);

документи, що зберігаються в електронних архівах країн-членів Альянсу та НАТО як організації в оцифрованому вигляді;

рішення самітів, виступи офіційних осіб НАТО;

об'єднані союзні програми (AJP's) НАТО по плануванню та застосуванню військ (сил) Альянсу;

матеріали періодичних видань: вітчизняні та зарубіжні публікації в друкованому та онлайн-форматі, газети та інші аналітичні видання;

науково-популярні, довідкові та науково-довідкові видання;

інтерв'ю представників військово-начальних закладів країн НАТО.

Нормативно-правову базу України складають такі документи: Конституція України [1], Закон України “Про боротьбу з тероризмом” [2], Закон України “Про Збройні Сили України” [3], Закон України “Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав” [4].

Важливу групу джерел становить нормативно-правова база, яку утворюють документи ООН: Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден [5], Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації [6], Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників [7], Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства [8], Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом [9], Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму [10], Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі до Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства [11], Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму [12], Декларація про заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму [13], Декларація, яка доповнює Декларацію про заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму [14];

Резолюції Ради Безпеки ООН: Резолюція 1373 [15], Резолюція 1386 [16], Резолюція 1413 [17], Резолюція 1444 [18], Резолюція 1510 [19], Резолюція 1563 [20], Резолюція 1707 [21];

Нормативно-правова база НАТО: Стратегічна концепція НАТО (1991) [22], Стратегічна концепція НАТО (1999) [23], Стратегічна концепція НАТО (2010) [24]; Військова концепція боротьби з тероризмом (2002) [25], Військова концепція по боротьбі з міжнародним тероризмом (2016). [26]; План дій партнерства проти тероризму (2002) [27], Робоча програма “Захист від тероризму” (2004) [28], Керівні вказівки по боротьбі з тероризмом (2012) [29].

Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (1977) [30], Стратегія Європейського Союзу з безпеки (2003) [31], Стратегія Європейського Союзу з протидії тероризму (2005) [32], Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму (2005) [33], Глобальна стратегія ЄС зовнішньої політики та політики безпеки [34].

Аналіз цих документів дав змогу простежити особливості становлення та розвитку системи боротьби з міжнародним тероризмом. Зокрема показав, що на противагу ООН та ЄС в НАТО (як міжнародної організації) до 2001 р. були відсутні нормативно-правові акти, безпосередньо спрямовані на боротьбу з міжнародним тероризмом. Водночас, зазначені джерела дали змогу знайти інформацію щодо підстав залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом, трансформаційних процесів прийняття політичних та військових рішень, розвиток системи управління угрупованнями військ (сил) у операціях, зміни поглядів на міжнародний тероризм та ступінь усвідомлення загрози від нього, обґрунтування необхідності залучення збройних сил для боротьби з міжнародним тероризмом тощо.

На відміну від НАТО, провідні країни-члени Альянсу досить активно розробляли антитерористичне законодавство до 2001 р. Зазначена інформація циркулює у вільному доступі на офіційних сайтах країн, які досліджувалися: на сайті Білого Дому США [35], Держдепартаменту США [36], Конгресу США

[37], Уряду Великої Британії [38], Парламенту Франції [39], Бундестагу Німеччини [40] та інших офіційних інтернет-ресурсах.

Так, основні нормативно-правові акти США були: Федеральний закон про цивільну авіацію (1958 р.) [41], Федеральний Закон “Про допомогу іншим державам” (1961) [42], Закон про боротьбу за викрадення літаків (1974) [43], Закон про експорт зброї (1976) [44], Закон про спостереження за іноземною розвідкою (1978) [45], Закон про боротьбу з міжнародним тероризмом (1984) [46], Закон про дипломатичну безпеку та боротьбу з тероризмом (1986) [47], Закон про боротьбу з біологічною зброєю (1989) [48], Секретна виконавча директива президента № 39 (1995) [49], Закон про боротьбу з тероризмом із застосуванням смерної кари (1996) [50], Федеральний Закон про підсилення боротьби з тероризмом (квітень 1996) [51], Акт про свободу в США (2015) [52], Національна стратегія боротьби з тероризмом (2018) [53].

Законодавство Великої Британії представлене такими нормативно-правовими актами боротьби з тероризмом: “Закон про надзвичайні повноваження в Північній Ірландії” (1973) [54], Акти щодо превенції тероризму [55–57], Акт про тероризм (2000) [58], Акт з попередження тероризму (2005) [59], Антитеористичний акт (2006) [60], Акт по боротьбі з тероризмом (2008) [61], Акт про заморожування активів терористів (2010) [62], Акт про запобігання тероризму та заходи з розслідування (2011) [63], Акт про захист свобод (2012) [64], Закон про безпеку та протидію тероризму (2015) [65].

Французька нормативно-правова база представлена такими документи у сфері боротьби з тероризмом: Закон “Про боротьбу з тероризмом та посягання на державну безпеку” (1986) [66], Закон “Про посилення репресій проти тероризму та нападів на осіб, які перебувають на державній службі” [67]. Закон “Про боротьбу з тероризмом і забезпечення безпеки та прикордонного контролю” [68], Закон , що доповнював Закон “Про боротьбу з тероризмом і забезпечення безпеки та прикордонного контролю” [69], Закон “Про боротьбу з тероризмом” (2014) [70], Адаптивні дії системи “Віжіпірат” [71], Закон “Щодо реформування пенететціарної системи” (2016) [72].

Нормативно-правова база Німеччини представлена такими документами: Закон G 10 (1968) [76], Закон про захист конституції (1990) [73], Закон про військову контррозвідувальну службу (1990) [74], Закон про Федеральну службу розвідки (1990) [75], Закон про порядок і методи перевірки безпеки та захисту секретної інформації (1994) [77], Закон про створення спільних картотек для федеральних і державних органів поліції та розвідувальних служб (2006) [78], Закон про запобігання міжнародному тероризму та повноваження Федерального управління кримінальної поліції (2008) [79], Закон “Про вдосконалення боротьби з правим екстремізмом” (2012) [80], Біла книга (2006) [81], Біла книга (2016) [82].

Певна кількість документів щодо розвитку нормативно-правової бази зазначених країн розміщена на офіційних сайтах архівних установ, зокрема в Національному архіві США [83–86] дисертантом опрацьовано 4 архівних документи у Національному архіві Великої Британії [87–90], Національному архіві Франції – 2 [91–92], Федеральному архіві Німеччини – 2 [93–94]. Так, важливим у дослідженні боротьби з міжнародним тероризмом став архівний документ Національної комісії США з розслідування терористичних актів “Military: Staff Statement № 6”. В ньому зазначено, що починаючи з 1970-х рр. уряд США ініціював розвиток спроможностей збройних сил для боротьби з міжнародним тероризмом, не лише на території США, а й поза її межами. З цією метою в організаційно-штатній структурі збройних сил США створили Об’єднане командування спеціальних операцій. Боротьба з міжнародним тероризмом стала одним із основних завдань Сил спеціальних операцій [86].

Проаналізовані документи і матеріали доповнили відомості про участь провідних країн НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом, документально підтвердили певні узагальнення та висновки, вони становлять значну наукову цінність і вперше введені до наукового обігу.

Одним із найважливіших джерел дослідження є документи НАТО, розміщені на офіційному веб-сайті НАТО. На його платформі розміщена вся публічна інформація про діяльність Альянсу, зокрема Стратегічні концепції

НАТО, програми боротьби з тероризмом, результати проведення самітів НАТО, рекомендації щодо боротьби з тероризмом, хронологія розвитку НАТО та структура політичних і військових компонентів Альянсу, порядок прийняття ними рішень щодо залучення військових контингентів збройних сил до проведення антитерористичних операцій. За допомогою документів, розміщених на сайті НАТО, вдалося детальніше проаналізувати трансформацію організації, її військово-політичну діяльність та роль у забезпеченні регіональної безпеки. Актуальним виявилися інформаційні матеріали, розміщені в електронній бібліотеці НАТО [95].

У дисертації використані посилання на прес-релізи, виступи, промови та відеотрансляції Генеральних секретарів НАТО, їх заступників та інших офіційних представників Альянсу. Інформація з цих джерел дала змогу висвітлити оперативні та стратегічні завдання, поставлені перед НАТО. Дисертантом проаналізовані офіційні заяви посадових осіб за підсумками проведення Самітів НАТО, офіційних зустрічей тощо. В них зазначено про важливість продовження боротьби з міжнародним тероризмом, вдосконалення оперативних спроможностей військових контингентів під час виконання завдань за призначенням у антитерористичних операціях [96–126].

Категорія документів, які представляють об'єднані союзні доктрини (AJD's) НАТО по плануванню та застосуванню військ (сил) Альянсу, має важливе значення у військовому контексті. Документи класифікації АJP-3, АJ-5 допомогли розкрити зміст планування антитерористичних операцій на оперативному рівні. Зазначені документи мають наукову цінність для подальшого планування та застосування угруповань військ (сил) ЗС України в антитерористичних операціях під егідою НАТО [127–132].

Окрему групу джерел утворюють довідкові та довідникові видання, зокрема інформація, отримана безпосередньо з Довідника НАТО (2006), словникових та енциклопедичних видань. Так, Довідник НАТО став основним документом, в якому зосереджена вся інформація про НАТО, її політичні та військові інституції та їх структуру, порядок прийняття політичних та

військових рішень тощо [133]. З метою пошуку авторського формулювання дефініції “міжнародного тероризму” дисертантом були використані Дипломатичний словник (1964) [134], Словник міжнародного права (1982) [135], Словник міжнародного права (1986) [136], Словник міжнародно-правових термінів (2010) [137] та Велика українська енциклопедія [138]. Зазначена група джерел допомогла дисертанту здійснити порівняльний аналіз дефініцій міжнародного тероризму та сформулювати авторське визначення.

Промоніторивши інформаційно-аналітичний портал Російської Федерації “НАТО.РФ” визначено оцінку російських політичних і військових експертів на діяльність НАТО, зокрема під час участі Альянсу в операціях у боротьбі з міжнародним тероризмом. Так, у статті “НАТО і Афганістан” називали операцію НАТО в Афганістані “війною в Афганістані”, “воєнним конфліктом між НАТО та рухом Талібан”, “воєнною агресією”. На порталі зазначено, що ООН “мовчки” погоджувала дії НАТО на території Афганістану [139]. На думку дисертанта, ці терміни відносно НАТО не є обґрунтованими, оскільки всі рішення щодо направлення військових контингентів НАТО для участі в антитерористичних операціях базувалися на рішеннях Ради Безпеки ООН, у складі якої постійним членом була Російська Федерація.

Для всебічного розкриття досліджуваного питання дисертантом було опрацьовано низку матеріалів інтернет-видань, розміщених у мережі Internet і газетних нарисів. Оскільки з усієї джерельної бази неможливо охопити весь об’єм публікацій, є потреба виділити основні публікації, які найдоречніше відповідають науковому пошуку.

У науково-популярному виданні “Бази НАТО в Україні: реалії і домисли” висвітлено діяльність НАТО поза своїми територіальними межами. Увага акцентується на доцільності розміщення військових контингентів у зонах, які створюють терористичну загрозу [140]. У науково-популярному виданні “Що таке НАТО? Створення, розвиток та сучасний стан” проаналізовано діяльність НАТО як однієї з безпекових організацій регіонального рівня станом на 2007 р. Окремим розділом заношено мету та

завдання НАТО у сфері колективної безпеки, зокрема боротьби з тероризмом. У документі зазначено, що в НАТО особлива увага боротьби з тероризмом була зосереджена після терористичних актів у США 11 вересня 2001 р. [141].

Вагому групі джерел становлять періодичні видання, інформація міжнародних та урядових організацій, в яких розкривається інформація щодо сутності міжнародного тероризму та його визначення [128–136]. Оскільки в науковому просторі існує велика кількість визначень міжнародного тероризму, дисертант виділив найбільш важливі та ті, що підлягають вивченню в межах дисертаційного дослідження.

Автором особисто проведені “інтерв’ю” під час проведення лекцій у військово-навчальних закладах країн НАТО: США, Канади, Норвегії, Польщі, Данії, Латвії. Під час цих бесід з’ясовано, що НАТО як військово-політична організація, приймає важливі рішення шляхом консенсусу, правовою основою залучення військових контингентів до боротьби з міжнародним тероризмом є Резолюції Ради Безпеки ООН та рішення Північноатлантичної ради НАТО. Під час проведення брифінгів у Шведському університеті оборони з’ясовано, що одним із пріоритетних шляхів набуття спроможностей частин і підрозділів збройних сил є членство в НАТО та подальша участь у коаліційних антитерористичних заходах. Враховуючи загрози, які створює Російська Федерація на “східному фланзі” НАТО, дисертанту рекомендували продовжувати вивчати досвід НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом та просувати наративи щодо членства України в НАТО.

Таким чином, аналіз наявної джерельної бази дає підстави вважати, що вона в цілому є достатньо репрезентативною для об’єктивного осмислення проблематики боротьби з міжнародним тероризмом і вивчення досвіду залучення військових контингентів для боротьби з ним. Використання опублікованих нормативно-правових, архівних та інших документів і матеріалів з науковими працями попередників суттєво розширило фактологічну основу дослідження та знання з обраної теми.

1.3 Методи дослідження

Тема дисертаційного дослідження має складний багатоплановий характер, який вимагає комплексного підходу із застосуванням знань, пов'язаних з воєнною, юридичною, історичною та політичними науками. Важлива роль в дисертаційному дослідженні надавалася історичному та історико-правовому аналізу, який дав можливість не тільки відстежувати генезу трансформації НАТО, а й встановити правові закономірності боротьби Альянсу з міжнародним тероризмом.

Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові принципи історизму, системності, об'єктивності, всебічності та конкретності. Характер наукового завдання потребував реалізації принципу історизму, що відіграв важливу роль у процесі вивчення об'єкту дослідження, яким стала боротьба з міжнародним тероризмом, починаючи з 2001 р. Використання принципу історизму дало змогу об'єктивно розглянути процеси прийняття політичних та військових рішень щодо залучення військових контингентів країн-членів НАТО, встановити тенденції розвитку політичних та військових інституцій НАТО, визначити роль і місце збройних сил НАТО та врахувати досвід Альянсу для вироблення пропозицій щодо набуття взаємосумісності ЗС України у майбутніх антитерористичних операціях у складі угруповань військ (сил) НАТО.

Принцип історизму вимагав розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій відповідно до конкретно-історичних обставин. Принцип історизму також вимагав, щоб кожне історичне явище розглядалося з конкретним досвідом історії. Дотримання цього принципу дало змогу здійснити максимально об'єктивний аналіз процесів в НАТО у процесі трансформації.

Реалізація принципу системності дала змогу розглянути певний цілісний об'єкт як сукупність взаємопов'язаних елементів, які призначені для виконання визначених завдань та об'єднані правилами функціонування і внутрішніми взаємозв'язками. Це дало змогу визначити (за результатами

аналізу) ключові та другорядні елементи, встановити їх внутрішні взаємозв'язки, дослідити кожний окремий елемент тощо.

Застосування принципу всебічності дало змогу визначити різні аспекти об'єкта дослідження, врахувати всю різноманітність факторів, виділити найсуттєвіші з них.

Принцип конкретності був зумовлений використанням лише достовірної інформації, уникнення загальних оцінок фактів, зокрема висвітлити позитивний досвід залучення військових контингентів НАТО до участі в антитерористичних операціях. Зазначені загальноновизнані принципи наукового дослідження дали змогу проаналізувати основи боротьби з міжнародним тероризмом за досвідом НАТО та забезпечити виконання часткових завдань дослідження.

Об'єктивність забезпечувалася залученням широкого кола історіографічних джерел та офіційних документів різного походження, використанням наукових праць авторів, які часто дотримувалися протилежних підходів. Це дало змогу провести дослідження неупереджено та підвищило обґрунтовність одержаних результатів та розроблених на їх підставі пропозицій.

Методологічні підходи проведення дослідження були зумовлені специфікою об'єкта та предмета дослідження, метою та частковими завданнями. Виходячи із міждисциплінарного характеру воєнно-історичного дослідження, дисертант на різних етапах застосовував загальнонаукові та спеціальні історичні методи.

На етапі дослідження та оцінки порівнянь визначень “тероризму” та “міжнародного тероризму” основну роль відігравали методи індукції, порівняльного правового аналізу та формально-юридичного аналізу.

У контексті наукової індукції дисертантом зроблені наступні дії: збір визначень “тероризму” та “міжнародного тероризму”; аналіз головних характеристик тероризму і міжнародного тероризму; узагальнення цих характеристик і пропонування власного визначення міжнародного тероризму.

Для встановлення визначення “міжнародний тероризм” дисертант застосував порівняльний метод, за допомогою якого було зроблено порівняння різних дефініцій з метою визначення їх подібності та розбіжностей.

Метод від часткового до загального дав змогу встановити найбільш загальні риси, притаманні визначенням “тероризм” і “міжнародний тероризм”, які були представлені різними міжнародними урядовими та неурядовими організаціями, спеціалістами у сфері тероризму, визначені у нормативно-правових актах тощо. Це дало змогу сформулювати найбільш загальні ознаки кожного з цих визначень. Завдяки цьому виявлено закономірності розвитку та вдосконалення визначення міжнародного тероризму, на підставі цього сформульоване авторське визначення міжнародного тероризму. Ця частина дослідження характеризується переважно застосуванням методу “від абстрактного до конкретного”.

Завдання дисертаційного дослідження автор виконував на емпіричному та теоретичному рівнях. На емпіричному рівні у різних джерелах проведено пошук необхідної інформації щодо залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом та шляхів боротьби цим явищем. На теоретичному рівні, використовуючи накопичений матеріал, було проведено наукову інтерпретацію фактів, розкрито сутність та зміст певних явищ та історичних подій. Набуті нові знання в узагальненому вигляді викладені у висновках до розділів та загальних висновках за результатами дослідження.

За допомогою емпіричних методів створено передумови для розуміння ключових аспектів дослідження, особливостей створення країнами-членами НАТО національних систем боротьби з міжнародним тероризмом та їх функціонування, залучення військових контингентів країн-членів НАТО до боротьби з міжнародним тероризмом як важливої складової антитерористичної діяльності Альянсу. Використання методу аналізу мало важливе значення для предметного виявлення та оцінювання конкретних історичних фактів і подій у процесі дослідження операцій НАТО. Завдяки

цьому методу вдалося встановити алгоритми дій політичної та військової структури НАТО. Цей метод дав змогу встановити особливості залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом, які полягали в застосуванні статті 5 Вашингтонського договору у разі терористичних атак на території країн-членів НАТО та направленні військових контингентів за межі Альянсу лише на підставі Резолюцій Ради Безпеки ООН. За допомогою методів аналізу зміг відстежувати ефективність процедур і механізмів прийняття рішень НАТО під час підготовки, планування та ведення операцій.

Не менш актуальним для дослідження виявився історико-порівняльний метод, який традиційно використовується у вивченні історії, особливо в контексті змін структури управління НАТО. Цей метод використовувався у процесі дослідження трансформації органів військового управління НАТО на стратегічному та оперативному рівнях у період з 1999–2021 рр. Також цей метод дав змогу проаналізувати нормативно-правову базу країн-членів НАТО, в результаті визначити антитерористичне законодавство США як найбільш ефективне у боротьбі з міжнародним тероризмом.

За допомогою методу історичної типології упорядковано історичні матеріали, визначено пріоритетний напрям діяльності НАТО в нових геополітичних умовах, що склалися після вчинення терористичних актів 11 вересня 2001 р. у США. Сутність історично-системного підходу полягала в тому, що він був спрямований на вивчення окремих об'єктів і явищ минулого як цілісних історичних систем. Зокрема, під час дослідження за допомогою цього методу було проаналізовано структуру НАТО з урахуванням впливу внутрішніх та зовнішніх відносин на процес налагодження відносин між країнами, зокрема США та європейських партнерів.

Історико-генетичний метод вважається одним з найпоширеніших в історичних дослідженнях. У процесі дослідження історико-генетичний метод допоміг послідовно та у хронологічному порядку розкрити кожен аспект від початку залучення військових контингентів США у 1986 р. і до 2021 р. під час

централізованого виведення коаліційних військ (сил) з території Афганістану. Завдяки цьому методу вдалося виявити причинно-наслідкові зв'язки, які сприяли розробленню нормативно-правової бази НАТО з метою залучення військових контингентів поза територіальними межами Альянсу.

Хронологічний метод набув важливості в роботі під час визначення хронологічних меж дослідження, в його основу покладено проблемно-хронологічний принцип. Враховуючи те, що явище міжнародного тероризму розвивалося до 2001 р., що виходило за межі мого дослідження, проте дисертант навмисно вийшов за межі дослідження, щоб дослідити передумови боротьби з міжнародним тероризмом. Разом з тим, виникла потреба дослідити антитерористичні операції 1986 р. і 1998 р. для розуміння процесів прийняття політичних і військових рішень, які приймалися у США. Цей аспект є вкрай важливим, оскільки це дало змогу виявити певні розбіжності у рішеннях, які приймалися керівництвом США та європейської частини Альянсу.

Методологія дослідження спонукала дисертанта проаналізувати деякі визначення тероризму та міжнародного тероризму для розуміння цього явища як потенційного противника НАТО. Крім дефініцій, які містили переважно правові характеристики цього явища, існувала достатня кількість визначень міжнародного тероризму політологічного, соціально-психологічного та іншого спрямування.

Міжнародний тероризм варто розглядати як багатоаспектне, складне, суперечливе та неоднозначне соціальне явище, тому процес об'єктивного формулювання цього визначення був досить складним. Адже сьогодні існує майже дві сотні визначень тероризму та міжнародного тероризму, проте жодне не може претендувати на його повне розкриття. З метою з'ясування сутності такого складного явища як "міжнародний тероризм" автором проаналізовано ряд дефініцій цього явища, першочергово виходячи із визначення "тероризму".

У резолюції Генеральної асамблеї ООН № 1566 зазначено, що тероризм – це злочинні акти, зокрема проти цивільних осіб, які здійснюються з метою

спричинення смерті, серйозних збитків або захоплення заручників для створення стану страху у суспільстві, серед групи людей чи окремих осіб, залякування населення або змушування уряду чи народної організації здійснити певну дію або утриматися від неї [183]. Сутність цього визначення полягає у поєднанні трьох ознак: мета терористичних актів передбачає психологічний вплив на суспільство, певні групи соціуму або окремих осіб; мета тераків має суто політичний характер, оскільки спрямована на зміну або прийняття рішень уряду чи іншої організації; об'єктами терористичних організацій є цивільне населення, що відрізняє тероризм від інших видів політичного насильства. Подібну думку висловили експерти М. Маршалл і Т. Гур, демонструючи власне бачення: “Тероризм – політичний акт, який вчиняється індивідуально або групою осіб, він може проявлятися у формі протесту або повстання” [179, с. 63]. Дисертант не погоджується з цим визначенням, тому що протести або повстання можуть організовувати окремі особи, групи людей або народ, при цьому не обов'язково застосовуючи терористичні акти. Але безумовно політична мета у цьому контексті простежується.

Український дослідник тероризму І. Рижов вважав, що тероризм це ідеологія, заснована на вірі в можливість перебудови суспільства з використанням насильства й викликуваного ним невротичного характеру [97, с. 229]. З думкою автора можу погодитися частково, адже у визначенні відсутня практична складова тероризму. Водночас, насильство у цьому визначенні фігурує як основна ознака тероризму.

На думку українського вченого В. Ліпкана, тероризм як негативне соціальне явище, був обумовлений соціальними, політичними й економічними чинниками, які полягали в застосуванні чи погрозі застосування насильства або інших загально небезпечних дій особою або групою осіб, які прагнули шляхом залякування і примусу певних соціальних змін у власних інтересах [154, с. 124-125]. Фактично автор підтвердив ідею, що тероризм став одним із видів насильства, метою якого були не лише політичні, а й соціальні зміни.

У Кримінальному Кодексі США під міжнародним тероризмом розуміли діяльність, пов'язану з актами насилля або актами, які були небезпечними для життя людини та порушували кримінальне законодавство США або іншої держави, якщо воно вчинялося у межах юрисдикції США або іншої держави [184]. Кримінальний кодекс США формулює міжнародний тероризм занадто вузько, у кримінальному аспекті. Для повного розкриття цього феномену необхідно враховувати соціальні, економічні, психологічні та інші ознаки.

В 2016 р. у НАТО задекларували власне визначення тероризму: “Незаконне застосування або погроза застосування сили і насильства, що створює страх проти окремих осіб з метою примусу чи залякування урядів чи суспільства або встановлення контролю над населенням для досягнення політичних, релігійних чи ідеологічних цілей” [27]. На думку дисертанта, це визначення містить важливий аспект – цілі, що є важливим для формулювання власного визначення. Дефініція передбачає силові дії суб'єктів тероризму та їх вплив на цільову аудиторію. Разом з тим, у НАТО зазначили, що боротьба з тероризмом – превентивні, оборонні та наступальні дії, які застосовувалися з метою зменшення вразливості військ (сил), окремих осіб та інфраструктури від терористичних актів. Боротьба з тероризмом могла проводитися проти держав, які спонсорували тероризм або незаконних збройних формувань, які не підпадали під категорію комбатантів згідно міжнародного права [78].

Казахський дослідник С. Іржанов запропонував таке визначення тероризму: “Тероризм – діяльність, яка спрямована на підготовку, фінансування та вчинення терактів з метою впливу на посадових осіб держав або міжнародних організацій (або наноситься шкода міжнародним відносинам та правопорядку) в інтересах суб'єкта тероризму” [175, с. 63]. На перший погляд визначення тероризму здається досить вдалим, проте С. Іржанов не вказав хто може бути суб'єктом тероризму, тому таке визначення потребує уточнення та додаткових роз'яснень.

На мою думку, міжнародний тероризм має всі ознаки тероризму. Головною ознакою міжнародного тероризму є його поширення за межі однієї

країни. З метою узагальнення визначення міжнародного тероризму пропонується розгляд дефініцій цього явища в наступній послідовності.

Дипломатичний словник (1964) трактував міжнародний тероризм як вбивства або інші посягання на голів держав, голів або членів урядів, дипломатичних представників та інших посадових осіб з метою впливу на внутрішню або зовнішню політику іншої держави, провокації міжнародних ускладнень або війни [85, с. 351-353]. Судячи з визначення, міжнародний тероризм розглядався у вузькому значенні, тому що не розкрито міжнародний характер дій терористів або терористичних організацій. Вважаємо, що це пояснюється періодом формулювання міжнародного тероризму. У 1960-х роках міжнародний тероризм не набув глобального масштабу, а його мета стосувалася переважно глав держав, політичних діячів та інших представників влади.

У словнику міжнародного права (1982) зазначили, що міжнародний тероризм – один з видів злочинів міжнародного характеру. Загального відображення в міжнародних договорах поняття міжнародного тероризму не знайшло. Цілий ряд міжнародних договорів регламентував питання співробітництва держав у боротьбі з окремими проявами міжнародного тероризму [86, с. 219]. Зміна дефініції міжнародного тероризму свідчила про реагування суспільства на зростаючу небезпеку міжнародного тероризму, але дієвих рішень щодо боротьби з міжнародним тероризмом на той час на міжнародному рівні не приймалося.

Значний прогрес у розумінні міжнародного тероризму був продемонстрований у Словнику міжнародного права (1986 р.), де зазначено, що міжнародний тероризм розглядався як сукупність суспільно небезпечних у міжнародному масштабі дій, що тягнули за собою безпідставну загибель людей, порушували нормальну дипломатичну діяльність держав і їх представників, гальмували проведення міжнародних контактів та зустрічей і транспортний зв'язок між державами [87, с. 397]. У зв'язку зі збільшенням кількості терористичних актів та поширенням діяльності міжнародних

терористичних організацій тероризм розглядався значно глибше. Тобто станом на 1986 р. терористична загроза набула значних масштабів: терористи почали об'єднуватися у міжнародні організації та поширювали сфери впливу поза межі окремих країн, отримували фінансування з джерел, що знаходилися у різних частинах світу.

Вважаємо змістовним визначення міжнародного тероризму в Законі України “Про боротьбу з тероризмом”, в якому зазначено, що це здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження [2]. Однак поза увагою законодавців залишився такий суб'єкт міжнародного тероризму як терористична група. Разом з тим, доцільно було б зазначити про створення міжнародними терористичними організаціями квазідержав та інших недержавних утворень. Також не зазначено конкретних цілей міжнародних терористичних організацій, що ставить під сумнів повноту визначення міжнародного тероризму.

У словнику міжнародно-правових термінів зазначили, що міжнародний тероризм – один з видів кримінальних злочинів міжнародного характеру, об'єктом посягання якого була стабільність міжнародних відносин, життя та здоров'я людей, їхнє майно, права і законні інтереси [87, с. 262]. У визначенні простежується ідея, що міжнародний тероризм став не лише загрозою правам людини, верховенству права і демократії, а й викликом міжнародній безпеці.

Федеральне Бюро Розслідувань США визначало міжнародний тероризм як насильницькі злочинні дії, які вчинялися окремими особами та/або групами, що пов'язані з міжнародними терористичними організаціями або державами,

які спонсорували тероризм [173]. На відміну від попередніх дефініцій міжнародного тероризму у США підняли загрозу міжнародного тероризму, пов'язану з державами-спонсорами тероризму. Цей фактор, на нашу думку, дуже важливий, адже державний тероризм потребує перегляду стратегії боротьби не лише з міжнародними терористичними організаціями, а й державами.

Міжнародний тероризм, з позиції Б. Прайс, це політика, тактика і планування руйнування існуючого державно-конституційного устрою, залякування населення й отримання важелів впливу та тиску на державні структури, зокрема для досягнення терористами політичних цілей [169, с. 1097]. Аналізуючи зазначене визначення викликає сумнів термін “тактика”. Враховуючи те, що міжнародний тероризм вийшов за межі окремих країн, міжнародні терористичні організації почали контролювати частини країн, а в окремих випадках утворювати квазідержави, справа йде про дії стратегічного рівня. Тактика дій терористів може стосуватися окремих терористів або терористичних груп. Міжнародні терористичні організації є суб'єктами міжнародного тероризму і проти них необхідно приймати політичні та стратегічні рішення.

Відома американська фахівчиня з міжнародного права М. Фуллертон визначала тероризм як будь-який вид політичного насильства без достатнього морального та правового виправдання, незалежно від того, хто до нього вдається – революційні групи чи уряди [180, с. 4-30]. Авторка зазначила участь суб'єктів тероризму на рівні урядів, тобто державного рівня. На мою думку, такий аргумент вкрай важливий, оскільки сьогодні існує практика участі, прямої або опосередкованої, держав у організації терористичних актів або фінансуванні тероризму.

На думку В. Загурської-Антонюк, міжнародний тероризм – акт насильства і вважався тероризмом, якщо його психологічні наслідки обернено пропорційні фактичним фізичним наслідкам [151, с. 116-123]. Тобто терористичні акти самі по собі стали традиційними формами загально

кримінальних злочинів, які здійснювалися з конкретною метою викликати паніку в суспільстві, порушити громадський порядок і загострити соціальні протиріччя.

У Великій українській енциклопедії зазначено, що міжнародний тероризм – найтяжчий кримінальний злочин міжнародного характеру, об'єктом посягання якого є стабільність міжнародних відносин, територіальна цілісність, суспільна безпека, життя та здоров'я людей, їхнє майно, права й законні інтереси. Автори визначення узагальнили максимальну кількість об'єктів терористів, але не зазначили населення як цільову аудиторію терористів [89].

Отже, наукове дослідження охопило значний комплекс джерел, робота з якими дала змогу забезпечити емпіричні основи для наукового пошуку з урахуванням методологічного підходу.

Аналіз дефініцій міжнародного тероризму показав, що сьогодні існує достатньо велика кількість визначень цього явища. Більшість з них розкривають його як насильницькі дії у кримінально-правовій площині. Існуючі визначення міжнародного тероризму переважно охоплюють діяльність груп та міжнародних терористичних організацій як суб'єктів міжнародного тероризму. Проте науковці недостатню увагу приділяли участі держав у плануванні, організації, фінансуванні та підтримці міжнародного тероризму. Ними не враховані суб'єкт, об'єкт та предмет міжнародного тероризму на державному рівні. В цьому випадку суб'єктом тероризму стали держави, які безпосередньо організували терористичні акти за межами своєї території, об'єктом був суверенітет держав, відносно яких здійснювалися терористичні дії, а предметом стали міжнародні відносини та міжнародний правопорядок.

Прикладом терористичних дій міжнародного характеру стала Російська Федерація, яка фактично методом агресії сьогодні вчиняє енергетичний, ядерний, психологічний та воєнний тероризм на території України.

На підставі вищезазначеного доведено, що міжнародний тероризм відноситься до категорії міжнародних злочинів та вимагає вдосконалення свого визначення. Дисертант пропонує дефініцію міжнародного тероризму, яка характеризує діяльність окремих урядів або держав у вчиненні терористичних актів за межами своєї держави, оскільки участь окремих терористів, терористичних груп та організацій достатньо досліджена та висвітлена у визначеннях науковців. Отже, *міжнародний тероризм – це навмисні суспільно-небезпечні насильницькі дії окремих терористів, терористичних груп та організацій, держав або незаконно створених державних утворень, які шляхом безпосередньої або опосередкованої участі чи відкритої збройної агресії негативно впливають на міжнародну стабільність та порушують міжнародний правопорядок та переслідують цілі політичного характеру.*

Висновки до розділу 1

Дослідження показало, що тероризм вивчається усіма сферами науки. Актуальність боротьби з міжнародним тероризмом набула значного розвитку після терористичних актів 11 вересня 2001 р. Боротьба з тероризмом залишається важливою і сьогодні, але інтерес до тероризму поступово почав знижуватися після 2010 р. Це пояснюється певним зменшенням терористичних актів у світі, ліквідацією керівника Аль-Каїди Усами бен Ладена, успішним веденням військових, невійськових та антитерористичних операцій, проведенням операцій з підтримання миру та безпеки.

Основними методами боротьби з тероризмом у XXI ст. стали: удосконалення нормативно-правової бази і використання норм міжнародного права для встановлення покарання для терористів, набуття практики залучення військових контингентів для боротьби з міжнародним тероризмом, посилення боротьби з фінансуванням тероризму, використання дипломатичних ресурсів, активізація роз'яснювальної і ідеологічної роботи. Вважаємо, що боротьба з

тероризмом дала позитивні результати тільки при комплексному використанні зазначених заходів.

У відповідь на події 11 вересня 2001 р., НАТО взяла активну участь у боротьбі з міжнародним тероризмом, розпочала першу антитерористичну операцію за межами євроатлантичного регіону, запровадила широкомасштабну трансформацію збройних сил.

Вивчаючи наукові праці вчених щодо діяльності НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом дисертант дійшов висновку, що українська наука у сфері боротьби з тероризмом набула значного розвитку після 2001 р., хоча правові засади боротьби з тероризмом були започатковані у 1990-х рр., проте, вони були спрямовані на участь правоохоронних органів та спецслужб як суб'єктів боротьби з тероризмом. Потреба залучення збройних сил до боротьби з міжнародним тероризмом виникла після 2001 р.

Російська наукова спільнота критично ставилася до діяльності НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом. Сповнені реваншизму після розвалу СРСР, автори багатьох публікацій намагалися описати недоліки проведення антитерористичних операцій НАТО, всіляко критикувати навіть успішні заходи Альянсу. Особливої критики набули публікації російських авторів після 2014 р., коли політичні і дипломатичні стосунки Російської Федерації та країн-членів НАТО стали напруженішими через проведення антитерористичної операції на сході України. Водночас важливість російських праць полягає в тому, що в них розриваються недоліки в діяльності НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом, які полягають у:

незможності НАТО повністю ліквідувати міжнародний тероризм, підтвердженням стали чисельні терористичні акти в різних частинах світу;

існуючому дисбалансі участі військових контингентів США та інших країн-партнерів НАТО в антитерористичних операціях;

участі США та інших союзників у операціях поза межами Альянсу без відповідних Резолюцій Ради Безпеки ООН;

небажанні деяких країн-членів НАТО підтримувати США в антитерористичних операціях (операція “Ельдорадо Каньон”);

застосуванні НАТО заборонених боєприпасів під час війни в Югославії; інтервенції США та союзників в Ірак під приводом боротьби з міжнародним тероризмом та пошуку зброї масового знищення.

Західні фахівці, зокрема США, опиралися на документальну джерельну базу та власний досвід участі в операціях. Вченими достатньо детально описувалися трансформаційні процеси розвитку політичної та військової структури НАТО, порядку залучення військових контингентів збройних сил для участі у операціях НАТО.

Доведено, що запровадження історичної цензури значно вплинуло на джерельну базу та методологічний інструментарій наукових досліджень. Тому для поглибленого дослідження обраної теми були використані різноманітні джерела (архівні матеріали, нормативно-правові акти, офіційні тексти, матеріали конференцій, матеріали журналів, аналітичні документи), принципи та методи, що дали змогу повністю розкрити тему дослідження.

Таким чином, зважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо участі НАТО в боротьбі з міжнародним тероризмом, поза увагою вчених залишилося питання по узагальненню та систематизації досвіду НАТО щодо залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з терористичними організаціями та незаконними збройними формуваннями. Виходячи з цього, в теорії воєнної науки виникає нагальна потреба у вирішенні актуального наукового завдання, сутність якого полягає в узагальненні досвіду залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 1

Джерельна база України, ООН, Європейського Союзу, НАТО та провідних країн-членів США, Великої Британії, Франції та Німеччини

Нормативно-правові акти України:

1. Конституція України : офіц. текст. Київ: КМ, 2013. 96 с.
2. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638 IV. Дата оновлення: 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 07.09.2023).
3. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII. Дата оновлення: 23.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 10.09.2023).
4. Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав : Закон України від 02.03.2000 р. № 1518-III. Дата оновлення: 04.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1518-14#Text> (дата звернення: 13.09.2023).

Нормативно-правові акти ООН

5. Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_167#Text (дата звернення: 05.02.2023).
6. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_165#Text (дата звернення: 05.02.2023).
7. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_087#Text (дата звернення: 06.02.2023).
8. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_220#Text (дата звернення: 08.02.2023).

9. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374#Text (дата звернення: 09.02.23).
10. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text (дата звернення: 10.02.2023).
11. Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d68#Text (дата звернення: 11.02.2023).
12. Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_093#Text (дата звернення: 07.02.2023).
13. Декларація о мерах ліквідації міжнародного тероризма. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/terrdecl.shtml (дата звернення: 12.02.2023).
14. Декларація, доповнююча Декларацію о мерах по ліквідації міжнародного тероризма 1994 года. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/185374_185439 (дата звернення: 13.02.2023).
15. Резолюція 1373 (2001), прийнята Советом Безопасности на его 4385-м засіданні 28 септєбря 2001 года. URL: https://www.unodc.org/pdf/crime/terrorism/res_1373_russian.pdf (дата звернення: 15.02.2023).
16. Резолюція 1386 (2001), прийнята Советом Безопасности на его 4443-м засіданні 20 декабря 2001 года. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/708/57/PDF/N0170857.pdf?OpenElement> (дата звернення: 16.02.2023).
17. Резолюція 1413 (2002), прийнята Советом Безопасности на его 4541-м засіданні, 23 мая 2002 года. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/resolutions/SC02/R1413SC02.html> (дата звернення: 17.02.2023).
18. Резолюція 1444 (2002), прийнята Советом Безопасности на его 4651-м засіданні, состоявшемся 27 ноября 2002 года. URL: <https://documents->

dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/713/93/PDF/N0271393.pdf?OpenElement (дата звернення: 18.02.2023).

19. Resolution 1510 (2003) / adopted by the Security Council at its 4840th meeting, on 13 October 2003. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/503843?ln=ru> (дата звернення: 19.02.2023).

20. Резолюция 1563 (2004), принята Советом Безопасности на его 5038-м заседании 17 сентября 2004 года. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/514/63/PDF/N0451463.pdf?OpenElement> (дата звернення: 21.02.2023).

21. Резолюция 1707 (2006), принята Советом Безопасности на его 5221-м заседании 12 сентября 2006 года. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/517/72/PDF/N0651772.pdf?OpenElement> (дата звернення: 26.02.2023).

Нормативно-правові акти НАТО:

22. The Alliance's New Strategic Concept (1991). URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm (дата звернення: 01.03.2023).

23. The Alliance's New Strategic Concept (1999). URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm (дата звернення: 02.03.2023).

24. Strategic Concept (2010). URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm (дата звернення: 04.03.2023).

25. NATO's Military concept for defence against terrorism. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69482.htm (дата звернення: 08.03.2023).

26. NATO's military concept for defence against terrorism. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69482.htm (дата звернення: 18.03.023).

27. The Partnership Action Plan against Terrorism (2002–2012). URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50084.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 11.03.2023).

28. NATO official site: Countering Terrorism. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77646.htm (дата звернення: 12.03.2023).

29. NATO's policy guidelines on counter-terrorism. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87905.htm (дата звернення: 16.03.2023).

Нормативно-правові акти ЄС:

30. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS № 90). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331#Text (дата звернення: 22.03.2023).

31. European Security Strategy, A Secure Europe in a Better World. Brussels, 12 December 2003. URL: https://www.cvce.eu/en/obj/european_security_strategy_a_secure_europe_in_a_better_world_brussels_12_december_2003-en-1df262f2-260c-486f-b414-dbf8dc112b6b.html (дата звернення: 11.04.2022).

32. The European Union counter-terrorism strategy. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2014469%202005%20REV%204/EN/pdf> (дата звернення: 13.04.2022).

33. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712#Text (дата звернення: 29.03.2023).

34. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

Нормативно-правові акти США, Великої Британії, Франції, Німеччини:

35. The White House. URL: <https://www.whitehouse.gov> (дата звернення: 16.04.2023).

36. U.S. Department of State. URL: <https://www.state.gov> (дата звернення: 16.04.2023).

37. Congress.Gov. URL: <https://www.congress.gov> (дата звернення: 17.04.2023).

38. Legislation.gov.uk. URL: <https://www.legislation.gov.uk> (дата звернення: 19.04.2023).

39. Legifrance. Le service de la diffusion du droit. URL : <https://www.legifrance.gouv.fr> (дата звернення: 20.04.2023).

40. Deutscher Bundestag. URL: <https://www.bundestag.de/en/parliament/function/legislation/passage-245704> (дата звернення: 21.04.2023).

41. Federal aviation act of 1958. URL: <http://libraryonline.erau.edu/online-full-text/books-online/Aviationlawpt1.pdf> (дата звернення: 04.01.2021).

42. Foreign assistance act of 1961. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-1071/pdf/COMPS-1071.pdf> (дата звернення: 09.01.2021).

43. Privacy Act of 1974: System of Records; Secure Flight Records. URL: <https://www.federalregister.gov/documents/2012/11/19/2012-28058/privacy-act-of-1974-system-of-records-secure-flight-records> (дата звернення: 10.11.2022).

44. 1976/05/07 S2662 International Security Assistance and Arms Export Control Act (vetoed) (5) (1976). URL: <https://catalog.archives.gov/id/12007143> (дата звернення: 11.11.2022).

45. The foreign intelligence surveillance act of 1978 (FISA). URL: <https://bja.ojp.gov/program/it/privacy-civil-liberties/authorities/statutes/1286> (дата звернення: 11.11.2023).

46. Antiterrorism Act 1984. URL: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP90B01370R000500780016-5.pdf> (дата звернення: 12.11.2022).

47. H.R. 4151 – Omnibus diplomatic security and antiterrorism act of 1986. URL: <https://www.congress.gov/bill/99th-congress/house-bill/4151> (дата звернення: 13.11.2022).

48. S.933 – Biological weapons anti-terrorism act of 1989. URL: <https://www.congress.gov/bill/101st-congress/senate-bill/993> (дата звернення: 13.11.2022).

49. PDD-39 – U.S. policy on counterterrorism, 6/21/1995. URL: <https://clinton.presidentiallibraries.us/items/show/12755> (дата звернення: 14.11.2022).

50. Antiterrorism and effective death penalty act of 1996. URL: <https://www.congress.gov/104/plaws/publ132/PLAW-104publ132.pdf> (дата звернення: 15.11.2022).

51. USA Patriot Act 2001. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/patriotact/text/index.html> (дата звернення: 15.11.2022).

52. USA Freedom Act. URL: <https://www.congress.gov/114/plaws/publ23/PLAW-114publ23.htm> (дата звернення: 15.11.2022).

53. National strategy for counterterrorism of the United States of America. URL: <https://www.dni.gov/index.php/features/national-strategy-for-counterterrorism> (дата звернення: 16.11.2022).

54. Northern Ireland (Emergency Provisions) Act 1973. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/53/contents/enacted> (дата звернення: 30.11.2022).

55. Prevention of terrorism (Temporary Provisions) Act 1974. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1974/56/contents/enacted> (дата звернення: 01.12.22).

56. Prevention of terrorism (Temporary Provisions) Act 1976. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1976/8/enacted> (дата звернення: 01.12.2022).

57. Prevention of terrorism (Temporary Provisions) Act 1989. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/4/pdfs/ukpga_19890004_en.pdf (дата звернення: 01.12.2022).

58. Terrorism Act 2000, URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/11/contents> (дата звернення: 02.12.2022).

59. Prevention of Terrorism Act 2005. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/2/contents> (дата звернення: 03.12.22).

60. Terrorism Act 2006. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/11/contents> (дата звернення: 03.12.2022).

61. Counter-Terrorism Act 2008. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/28/contents> (дата звернення: 04.12.2022).

62. Terrorist Asset-Freezing etc. Act 2010. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/38/contents> (дата звернення: 05.12.2022).

63. Terrorism Prevention and Investigation Measures Act 2011. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/23/enacted> (дата звернення: 05.12.2022).

64. Protection of Freedoms Act 2012. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/9/contents/enacted> (дата звернення: 05.12.2022).

65. Counter-Terrorism and Security Act 2015. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/6/contents> (дата звернення: 06.12.2022).

66. Loi n° 86-1020 du 9 septembre 1986 relative à la lutte contre le terrorisme et aux atteintes à la sûreté de l'Etat // JORF n°0210 du 10 septembre 1986 page 10956. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT-000000693912> (дата звернення: 07.12.2022).

67. Loi n 96-647 du 22 juillet 1996 tendant à renforcer la répression du terrorisme et des atteintes aux personnes dépositaires de l'autorité publique ou chargées d'une mission de service public et comportant des dispositions relatives à la police judiciaire. URL : <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT-000000367689> (дата звернення: 07.12.2022).

68. Loi n° 2006-64 du 23 janvier 2006 relative à la lutte contre le terrorisme et portant dispositions diverses relatives à la sécurité et aux contrôles frontaliers. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000454124> (дата звернення: 08.12.2022).

69. Loi n° 2008-1245 du 1er décembre 2008 visant à prolonger l'application des articles 3, 6 et 9 de la loi n° 2006-64 du 23 janvier 2006 relative à la lutte contre le terrorisme et portant dispositions diverses relatives à la sécurité et aux contrôles frontaliers. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/dossierlegislatif/JORFDOLE-000019870374/> (дата звернення: 08.12.2022).

70. Loi n° 2014-1353 du 13 novembre 2014 renforçant les dispositions relatives à la lutte contre le terrorisme (1). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000029754374/> (дата звернення: 08.12.2022).

71. Adaptation de la posture Vigipirate “urgence attentant”. URL: [https://www.seine-maritime.gouv.fr/Actions-de-l-Etat/Securite-et-Defense/ Securite-publique/Plan-Vigipirate/Adaptation-de-la-posture-Vigipirate-urgence-attentat](https://www.seine-maritime.gouv.fr/Actions-de-l-Etat/Securite-et-Defense/Securite-publique/Plan-Vigipirate/Adaptation-de-la-posture-Vigipirate-urgence-attentat) (дата звернення: 09.12.2022).

72. LOI n° 2016-731 du 3 juin 2016 renforçant la lutte contre le crime organisé, le terrorisme et leur financement, et améliorant l'efficacité et les garanties de la procédure pénale (1). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000032627231> (дата звернення: 10.12.2022).

73. Gesetz über die Zusammenarbeit des Bundes und der Länder in Angelegenheiten des Verfassungsschutzes und über das Bundesamt für Verfassungsschutz. URL: [https://www.gesetze-im-internet.de/bverfschg/ BJNR029700990.html](https://www.gesetze-im-internet.de/bverfschg/BJNR029700990.html) (дата звернення: 17.12.2022).

74. Gesetz über den militärischen Abschirmdienst (MAD-Gesetz – MADG). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/madg/BJNR029770990.html> (дата звернення: 18.12.2022).

75. Gesetz über den Bundesnachrichtendienst (BND-Gesetz - BNDG). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bndg/BJNR029790990.html> (дата звернення: 18.12.2022).

76. Gesetz zur Beschränkung des Brief-, Post- und Fernmeldegeheimnisses (Gesetz zu Artikel 10 Grundgesetz) (G 10). URL: https://dejure.org/BGBI/1968/BGBI_I_S_949 (дата звернення: 19.12.2022).

77. Gesetz über die Voraussetzungen und das Verfahren von Sicherheitssüberprüfungen des Bundes und den Schutz von Verschlussachen (Sicherheitssüberprüfungsgesetz – SÜG). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/s_g/BJNR086700994.html (дата звернення: 18.12.2020).

78. Gesetz zur Errichtung gemeinsamer Dateien von Polizeibehörden und Nachrichtendiensten des Bundes und der Länder (Gemeinsame-Dateien-Gesetz) / deju-re.org. URL: https://dejure.org/BGBI/2006/BGBI_I_S_3409 (дата звернення: 20.12.2022).

79. Gesetz zur Abwehr von Gefahren des internationalen Terrorismus durch das Bundeskriminalamt. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bkaterrabwg/BJNR308300008.html> (дата звернення: 22.12.2022).

80. Gesetz zur Verbesserung der Bekämpfung des Rechtsextremismus. URL: <https://dip.bundestag.de/vorgang/.../41716> (дата звернення: 26.12.2022).

81. White Paper 2006. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/156941/Germany/202006/20white/20paper.pdf>. P. 54-55 (дата звернення: 29.11.2022).

82. White Paper 2016. URL: <https://www.bundeswehr.de/resource/blob/4800140/fe103a80d8576b2cd7a135a5a8a86dde/download-white-paper-2016-data.pdf>. P.91 (дата звернення: 29.11.2022).

Документи, що розміщені в архівах провідних країн-членів НАТО:

83. H.R. 4151 – Omnibus diplomatic security and antiterrorism act of 1986. URL: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/statement-signing-omnibus-diplomatic-security-and-antiterrorism-act-1986> (дата звернення: 10.05.2021).

84. USA Patriot Act 2001. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/patriotact/text/index.html> (дата звернення: 15.11.2022).

85. 1976/05/07 S2662 International Security Assistance and Arms Export Control Act (vetoed) (5) (1976). URL: <https://catalog.archives.gov/id/12007143> (дата звернення: 11.11.2022).

86. Military: Staff Statement № 6. URL: https://govinfo.library.unt.edu/911/staff_statements/staff_statement_6.pdf (дата звернення: 11.11.2023).

87. Northern Ireland (Emergency Provisions) Act 1973. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/53/contents/enacted> (дата звернення: 30.11.2022).

88. Prevention of terrorism (Temporary Provisions) Act 1974. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1974/56/contents/enacted> (дата звернення: 01.12.2022).

89. Prevention of terrorism (Temporary Provisions) Act 1976. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1976/8/enacted> (дата звернення: 01.12.2022).

90. Terrorism Act 2000. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/11/contents> (дата звернення: 09.01.2021).

91. Loi n 2006-64 du 23 janvier 2006 relative à la lutte contre le terrorisme et portant dispositions diverses relatives à la sécurité et aux contrôles frontaliers. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000454124> (дата звернення: 08.12.2022).

92. Loi n° 2008-1245 du 1er décembre 2008 visant à prolonger l'application des articles 3, 6 et 9 de la loi n° 2006-64 du 23 janvier 2006 relative à la lutte contre le terrorisme et portant dispositions diverses relatives à la sécurité et aux contrôles frontaliers. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000454124> (дата звернення: 08.12.2022).

93. Gesetz über die Zusammenarbeit des Bundes und der Länder in Angelegenheiten des Verfassungsschutzes und über das Bundesamt für Verfassungsschutz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bverfschg/BJNR029700990.html> (дата звернення: 17.12.2022).

94. Gesetz über den militärischen Abschirmdienst (MAD-Gesetz – MADG). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/madg/BJNR029770990.html> (дата звернення: 18.12.2022).

Рішення самітів, виступи офіційних осіб НАТО

95. North Atlantic Treaty Organization. URL: <https://www.nato.int> (дата звернення: 28.04.2023).

96. Press conference by NATO Spokeman Yves Brodeur following the 9/11 attacks. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_121878.htm?selected-Locale=en (дата звернення: 11.12.2020).

97. Statement by the NATO Secretary General on the attack against ISASF soldiers. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_21345.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 12.12.2020).

98. Statement by the NATO Secretary General on the attack in Kabul killing a British soldier. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_21344.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 12.12.2020).

99. Statement by the Secretary General of NATO on the attacks in London. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_21887.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 13.12.2020).

100. Statement by the NATO Secretary General on the terrorist attacks in Egypt. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_21874.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 13.12.2020).

101. Statement by the NATO Secretary General on the terrorist attacks in Algeria. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_8538.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 14.12.2020).

102. Statement by the NATO Secretary General on the terrorist attacks in Ankara. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_7473.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 14.12.2020).

103. Statement by the NATO Secretary General on terrorism in Turkey. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_47108.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 14.12.2020).

104. Statement by the NATO Secretary General on Kabul bombing. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_8083.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 14.12.2020).

105. NATO Secretary General condemns the Istanbul bombing. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_8169.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 14.12.2020).

106. Statement by the NATO Secretary General on the PKK attack in Turkey. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_45855.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 14.12.2020).

107. NATO Secretary General condemns terrorist attack in Turkey. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_53633.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 14.12.2020).

108. Statement by the NATO Secretary General on the Kabul attacks. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_60774.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 14.12.2020).

109. NATO Secretary General expresses solidarity with Turkey in fight against terrorism. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_64565.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 14.12.2020).

110. Breifing to the UN Counter Terrorism Committee by Ambassador Gabor Ikloby, NATO Assistant Secretary General for Emerging Security Challenges in New York. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_78088.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 14.12.2020).

111. 9/11 Commemoration Address. Speech by NATO Secretary General Andres Fogh on the occasion of the 10th Anniversary of 11 September 2001. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_77896.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 14.12.2020).

112. Statement by the NATO Secretary General on the bomb attack on the US Embassy in Turkey. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_94415.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 14.12.2020).

113. Remarks by Ambassador Sorin Ducaru, Assistant Secretary General Emerging Security Challenges Division, NATO, to the United Nations Counter Terrorism Committee (CTC). URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_114693.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 15.12.2020).

114. NATO Secretary General expresses solidarity with Turkey following Russian air space violation. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_123395.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 15.12.2020).

115. Remarks by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the meeting of the Counter-ISIS Coalition. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_141469.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 15.12.2020).

116. Press Conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg ahead of the meeting of NATO Defence Ministers. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_145415.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 15.12.2020).

117. Remarks by NATO Secretary General Jens Stoltenberg marking the 20th anniversary of the 9/11 terrorist attacks. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_186327.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 15.12.2020).

118. Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg. Twenty years of Afghanistan – Start of an evaluation. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_187051.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 15.12.2020).

119. Interview with NATO Assistant Secretary General for Defence Investment Peter Flory on NATO's work on missile defence, defence against terrorism and cyber defence, all issues which are high on the agenda for the Buchares Summit. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/opinions_7598.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 15.12.2020).

120. Vaira Vike Freiberga NATO Summit Prague 2002. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PtN-YnLr-zg> (дата звернення: 17.12.2020).

121. 2010 NATO Lisbon Summit: SECGEN Closing Press Conference, Part 1. URL: <https://www.dvidshub.net/video/101049/2010-nato-lisbon-summit-secgen-closing-press-conference-part-1> (дата звернення: 17.12.2020).

122. NATO Summit Chicago – Press Conference by the NATO Secretary General. URL: (дата звернення: 17.12.2020).

123. NATO Secretary General press conference, Defence Minister Meetings, 14 JUN 2016, 1/2. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_6TBdeIfphg (дата звернення: 17.12.2020).

124. NATO Secretary General – North Atlantic Council at NATO Summit Brussels, 11 JUL 2018. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=sffXxUhlEMo> (дата звернення: 19.12.2020).

125. NATO Engages – London 2019 – YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5ah4lzPIYQw> (дата звернення: 19.12.2020).

126. NATO Summit in Vilnius, Lithuania – Day 1, stream 1/2, 11 JUL 2023.
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mTiS6iskXtQ> (дата звернення: 07.07.2023).

Об'єднані союзні програми (AJP's) НАТО по плануванню та застосуванню військ (сил) Альянсу:

127. Allied joint doctrine for the conduct of operations. URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-3_EDC_V1_E_2490.pdf (дата звернення: 02.05.2023).

128. Allied joint doctrine for the planning of operations. URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-5_EDA_V2_E_2526.pdf (дата звернення: 04.04.2023).

129. AJP 01 Allied Joint Doctrine, loc.cit. P.82. URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-01_EDE_V1_E_2437.pdf (дата звернення: 08.11.2023).

130. NATO Standart AJ-3.2 Allied Joint Doctrine for for Land Operations. URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-3_EDC_V1_E_2490.pdf (дата звернення: 11.11.2023).

131. NATO Standart AJ-3.2 Allied Joint Doctrine for for Air and Space Operations. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a82d7bc40f0b62305b94a32/doctrine_nato_air_space_ops_ajp_3_3.pdf (дата звернення: 11.11.2023).

132. AJP-01 (D) Allied Joint Doctrine, op.cit., p. 3 A-3. URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-01_EDE_V1_E_2437.pdf (дата звернення: 14.11.2023).

Науково-популярні, довідкові та науково-довідкові видання:

133. Довідник НАТО. Public Diplomacy Division. 2006. 383 с.

134. Дипломатический словарь. Москва: Госплитиздат, 1964. 1754 с.

135. Словарь международного права. “Международные отношения”. Москва. 1982. 248 с.
136. Словарь международного права. “Международные отношения”. Москва. 1986. 432 с.
137. Грін О.О. Словник міжнародно-правових термінів / Укладач О.О. Грін. Ужгород: ПП Данило С.І., 2010. 500 с. (Серія “Бібліотека юриста-міжнародника”).
138. Романюк В.О., Арістова А.В.. Міжнародний тероризм. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Міжнародний_тероризм (дата звернення: 01.11.2023).
139. НАТО и Афганистан. НАТО.РФ. URL: <https://нато.рф/ru/afghanistan.html> (дата звернення: 18.11.2023).
140. Бази НАТО в Україні: реалії і домисли. Київ: Т-во “Знання України”, 2007. 24 с.
141. Що таке НАТО? Створення, розвиток та сучасний стан. Київ: Т-во “Знання України”, 2007. 24 с.

Література:

142. Антипенко В.Ф. Борьба с современным терроризмом. Международно-правовые подходы. Киев: ЮНОНА-М, 2002. 723 с.
143. Антипенко В.Ф. Конфликтология в международном антитеррористическом правотворчестве. Одесса: ЧП “Фенікс”, 2014. 404 с.
144. Антипенко В.Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму. Одеса: Фенікс, 2011. 320 с.
145. Бурега Валерий. Загальна теорія терору. Монографія. Донецьк. ДонГУУ. 2008. 132 с.
146. Багмета М. О., Джерджа С. Ф., Ємельянов В. М. Важливість євроатлантичної інтеграції у створенні в Україні системи колективної безпеки та оборони під час гібридної війни з Російською Федерацією: кол-на монограф. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. С. 12-14. (96 с.).

147. Вакулич В. Історичні виміри феномена тероризму. *Курасівські читання – 2005*. Київ: ІПіЕНД, 2006. Вип. 30, кн. 2. 469 с.
148. Вакулич В. Синдром тероризму. ХФ ДП “УкрНДНЦ”. Харків. 2007. 415 с.
149. Возжеников А. В. Международный терроризм: борьба за геополитическое господство. РАГС. Москва. 2005. 526 с.
150. Вонсович О.С. Геополітичний вимір європейської та євроатлантичної політики НАТО. *Грані* : наук.-теор. Альманах. 2015. № 7 (123) липень. С. 70-74.
151. Загурська-Антонюк В. Ф. Тероризм та міжнародна безпека у контексті глобалізації сучасного світу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 17-18. С. 116-123.
152. Конаровский М.А. Некоторые военно-политические аспекты операции США и НАТО в Афганистане. 2011. № 3. С. 15-47.
153. Ліпкан В., Никифорчук Д., Руденко М. Боротьба з тероризмом. Знання України. Київ. 254 с.
154. Ліпкан В.А. Боротьба з тероризмом у визначеннях та поняттях. Магістр-XXI сторіччя. Київ. 2009. 162 с.
155. Магомедов А.О. Україна і НАТО в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. хх – початку ХХІ століть. Дис. на здоб. наук. ступ. канд. істор. наук. Переяслав. 2021. 331 с.
156. Максимычев И.Ф. Угрозы безопасности России, связанные с началом расширения НАТО (Внешиеполитические аспекты). Внешняя политика и безопасность современной России. 1991-2002. В 4 т.: Хрестоматия. Москва. 2002. Т. 2. Исследования. С. 147-164.
157. Нестеров А.О. Модернизация НАТО как угроза Военной безопасности Российской Федерации. Автореф. дис. ... канд.. полит. наук: спец-ть 23.00.02 / Воен. ун-т Мин. об. Рос. Фед. Москва. 2015. 27 с.

158. Панасюк В.В. Військово-політичні аспекти інтеграції України з НАТО. Автореф. дис. на здоб наук. ступ. канд. політ. наук. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів. 2010. С. 9-10.

159. Ришов І.М. Основи аналізу теророгенності соціальних систем. Магістр – XXI сторіччя. Київ. 2008. 288 с.

160. Семенченков А.С. Вооруженные конфликты и войны. Конфликтология / nota bene. Москва. ООО НБ-Медиа. С. 292-304.

161. Сердюк К.О. Культурно-історичні передумови сучасного тероризму. Дис. на здоб. наук. ступ. канд. філософ. наук. С. 59.

162. Соколов С.В. Партнерство с НАТО в свете геополитического, формационного и цивилизаионного кризиса в России. Внешняя политика и безопасность современной России. 1991-2002: В 4 т.: Хрестоматия. Москва. 2002. Т.2 Исследования. С. 142-178.

163. Соколюк С.М. Дії військово-морських сил у боротьбі з тероризмом на морі (70-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22. Київ. 2009. 278 с.

164. Тимакова О.А. Средиземноморское направление политики НАТО на современном этапе. Москва. 2017. С. 39-40.

165. Швед В.О. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти. Монографія. НІСД. Київ. 2006. 242 с.

166. Шкідченко В. Потенціал збройних сил – на боротьбу з тероризмом. Урядовий кур'єр. 22.11.2001. № 217. С. 5.

167. Шпура М.І., Федянович Д.Л., Андріянова Н.М. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Нац. ун-ту оборони України імені Івана Черняхівського*. №1(62) 2018. Київ. С. 28-33.

168. Alex P. Schmidt, Alber J. Jongman. Political Terrorism. A New Guid to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature. New Brunswick: Transaction, Books, 1998. 278 p.

169. Bryan C. Price. Terrorism as Cancer: How to Combat an Incurable Disease Terrorism and Political Violence, 31(5), pp. 1096-1120.

170. Burns W. J. *The Back Channel: A Memoir of American Diplomacy and the Case for Its Renewal*. Random House. 2019. 512 p.

171. Casier M., 2010. Designated terrorists: The Kurdistan Workers' Party and its struggle to (re) gain political legitimacy. *Mediterranean Politics*, 15 (3), 393–413.

172. Christian J Nawrat. Monograph: A model to transform NATO's operational level military capabilities. School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas. 2008. 66 p.

173. FBI. Terrorism definitions. URL: <https://www.fbi.gov/investigate/terrorism> (дата звернення: 28.02.2022).

174. Geoffrey A. Catlett. Monograph: Regarding NATO: An Examination Of The Alliance's Role In The Global War On Terrorism. School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas. 2004-2005. 64 p.

175. Irzhanov, Alimzan S. The definition of terrorism in international and national law: analysis and legal content. *Международное право и сравнительное правоведение*. № 3 (44). 2016. С. 63.

176. Joseph M. Mouer US Army. A Monograph: NATO, SOF And The Future Of The Alliance. School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas. AY 06-07. 52 p.

177. Kassimir Kuzmanov. Does NATO have a role in the fight against international terrorism: analysis of nato's response to september 11. *information & security*. An International Journal, Vol.19, 2006. P. 73.

178. Kenneth J. Wenzel. Non-member state participation in NATO maritime operations: benefits in burden-sharing. Naval postgraduate school. California. 2018. P. 26-27.

179. M. G. Marshall and T. R. Gurr. *Peace and Conflict*. College Park, University of Maryland. p. 63.

180. Maryellen Fullerton. Terrorism, torture, and refugee protection in the United States. *Oxford University Press*. Vol. 29, No. 4. 2010, pp. 4-30.

181. Nora Bensahel. The counterterror coalitions: cooperation with Europe, NATO, and the European Union. P. 27-29.

182. Scott A. Sendmeyer. NATO Strategy and Out-of-Area Operations. School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth. Kansas. 2010. 50 p.

183. UN Resolution 1566 (2004). URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/542/82/PDF/N0454282.pdf?OpenElement> (дата звернення: 06.01.2021).

184. United States Code. 2009 Edition. Title 18. PART I. CHAPTER 113B. Sec. 2331. URL: <http://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title18/part1/chapter113B&edition=prelim> (дата звернення: 20.11.2023).

РОЗДІЛ 2

ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЗАЛУЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КОНТИНГЕНТІВ ДЛЯ БОРОТЬБИ З МІЖНАРОДНИМ ТЕРОРИЗМОМ

2.1 Міжнародний тероризм як виклик національному та міжнародному безпековому середовищу, закономірності і тенденції його розвитку

У кінці XX – на початку XXI ст. міжнародний тероризм став поширеним і вкрай небезпечним явищем. Від окремих актів насильства, таких як вбивства політичних лідерів країн або видатних діячів демократичного руху, терористи почали застосовувати акти масового фізичного знищення людей. Така злочинна активність завдавала непоправної шкоди не лише окремим індивідам і групам, а й суспільству та глобальній безпеці загалом.

Міжнародний тероризм став одним з найбільш загрозливих суспільно-політичних і соціально-економічних феноменів сучасного світу. Крайня форма такого прояву – акти воєнної агресії, терористичні атаки на об'єкти критичної інфраструктури, що мали негативні соціально-економічні наслідки значних масштабів.

Терористичні акти були спрямовані на масове і невибіркове знищення випадкових людей та здійснювалися переважно у громадських місцях. Ці дії не лише призводили до невинних жертв серед мирного населення, а й викликали страх, паніку та загрозу для громадської безпеки. Масові терористичні акти стали виявом жорстокості, неповаги до життя та загальних норм моралі. Вони створювали хаос, руйнували соціальну стабільність та порушували основні права та свободи людини. У деяких регіонах світу терористична активність досягла масштабів, що призвела до розширення ареалу тероризму, у який потрапили також розвинені країни.

Міжнародний тероризм став не лише загрозою правам людини, верховенству права та демократії, а й викликом міжнародній безпеці. Тому

виникла потреба в дослідженні та аналізі цієї загрози та посиленні міжнародної співпраці у боротьбі з тероризмом на всіх рівнях.

Як показав досвід, терористи почали вдосконалювати свою діяльність, а терористичні акти з часом стали дедалі організованішими та ефективнішими. Від найпростіших способів вчинення терористичних актів вони все більше переходили до застосування методів з використанням сучасних технологій та зразків озброєння і військової техніки. Зокрема набуло широкого застосування терористичними угрупованнями кіберзброї, що дало їм змогу ефективніше і без фізичного залучення людських ресурсів досягати поставлених злочинних цілей [1, с. 127-129].

У зв'язку з цим виникла необхідність боротьби з міжнародним тероризмом. Для здійснення ефективної боротьби з цим явищем насамперед необхідно було зрозуміти його витoki, причини появи та розвиток, фактори, що на нього впливають, а також типологізацію терористичних організацій. За своєю сутністю міжнародний тероризм став явищем багатограним, мав багато ознак. Так, Д. Махлаусен і Дж. Неїлл виділили такі ознаки міжнародного тероризму:

застосування організованого насильства, що становило небезпеку для життя і здоров'я людей, громадської безпеки та політичної стабільності суспільства і країни;

цілеспрямоване формування у населення почуття страху;

масштабні потрясіння, що дезорганізують соціальну роботу;

публічний характер терористичних акцій;

безпосередня шкода наносилася зазвичай невинним жертвам [2, с. 2-3]

Як зазначили М. Хагмані, Е. Куліговські, А. Раджабіфард і П. Лентіні, тероризм складався з двох компонентів: політичного та економічного.

Політичний тероризм мав дві форми:

тероризм організацій, що діяли незалежно від державних структур. Ця форма полягала у насильницьких актах, які здійснювалися НЗФ в умовах визвольних (партизанських) воєн, внутрішньо державних конфліктів,

емігрантських та сепаратистських рухів, реакційних “правих рухів” і псевдо-революційних організацій;

державний тероризм – організоване насильство однієї держави (або групи держав) або її органів проти іншої (або інших) держав. Воно могло містити використання інформаційних, економічних, політичних форм і способів за участю збройних сил або сил спеціальних операцій з метою досягнення певних політичних цілей.

Економічний тероризм поділявся на дві форми:

1. Тероризм із застосуванням насильства: розбій, захоплення заручників з метою отримання викупу, торгівля людьми.

2. Тероризм без насильства: контрабанда зброї, наркотиків, засобів масового ураження та їхніх компонентів, нелегальна міграція, здійснення незаконної економічної діяльності. [3, с. 13-18].

Ці категорії тероризму розкривали різноманітні аспекти загроз, пов’язаних з використанням насильства. Вони становили важливу базу для розробки стратегій боротьби з тероризмом.

За класифікацією, яку запропонували і яка була найбільш поширеною у науковому середовищі, терористичні організації поділялися на чотири групи :

організація або група анархічного типу, метою якої було вирішення певної політичної проблеми;

організації, діяльність яких спрямована на “національне звільнення” і створення національних держав для певних соціальних класів;

організації, які належали до релігії чи конфесії, що мала широку підтримку в населення;

організації, які ставили перед собою ідеологічну місію та були орієнтовані на певний соціальний клас, соціальну групу, підтримувалися представниками невеликої верстви населення [4].

Терористичним організаціям кожного типу притаманні певні особливості реалізації цілей створення та функціонування, а також методи скоєння терористичних актів. Це слід враховувати, адже боротьба з ними

вимагала врахування специфіки діяльності конкретних терористичних організацій.

Вітчизняні дослідники В. Ліпкан, Д. Никифорчук, В. Рисін, А. Степанова запропонували власну систематизацію міжнародного тероризму, критерії якої базувалися на принципах суб'єктності терористичних організацій, схожості форм, методів та цілей їх діяльності. Вони виділяли такі групи [5, с. 33-49]:

терористичні організації, які здійснювали свою діяльність у країнах з високим рівнем соціальної конфліктогенності, їх основною метою була зміна державного устрою (“Червоні бригади”, “Ескадрони смерті”);

терористичні організації, підґрунтям діяльності яких були національно-визвольні рухи або діяльність сепаратистських угруповань. Організації цього типу утворилися на ґрунті конфліктів між етнічними (ЕТА), релігійними (“Хамас”, “Ісламський Джихад”) чи расовими (“Чорні пантери”) групами;

до третьої групи входили терористичні угруповання Латинської Америки, які виробили своєрідний синтез латиноамериканського націоналізму і марксистського соціалізму (рух “Г'упак Амару”, “Такуарі”). Важлива риса їх діяльності полягала в отриманні фінансування за рахунок контрабанди наркотичних речовин, що фактично перетворило такі угруповання на бойові підрозділи наркокартелів.

Така класифікація сприяла науковому пізнанню сутності та мотивації терористичних організацій. Водночас вона мала недолік – у ній не було місця державному тероризму, передусім як прояву політики окремих країн до інших. На той час означена проблема вкрай була актуальна, тому що саме державний тероризм став характерною рисою політики Російській Федерації (далі – РФ) стосовно України.

Зважаючи на те, що тема міжнародного тероризму для вітчизняної воєнної науки явище доволі нове, варто звернути увагу на типологізацію проявів міжнародного тероризму, запропоновану західними науковцями, і зокрема Е. Бейкером [4].

Дослідник виділяв п'ять типів міжнародного тероризму (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Типологізація проявів міжнародного тероризму

Тип прояву	Зміст терористичної активності
політичний тероризм	насильницька злочинна поведінка, спрямована, головним чином, на виклик страху в суспільстві або його значному сегменті, з політичною метою, переважно з мето захоплення влади або впливу на владу (“Хезболла”, “Аль-Каїда”, “ІДІЛ”, рання ІРА тощо)
неполітичний тероризм	тероризм, який не спрямований на досягнення політичних цілей, але демонструє свідомий задум створити та підтримувати високий рівень страху з примусовою метою, індивідуальною чи колективною вигодою, а не досягнення політичної мети (регіональні ісламістські та радикальні організації)
обмежений політичний тероризм	відноситься до терористичних актів, вчинених з ідеологічних чи політичних мотивів, але не в рамках скоординованої кампанії захоплення контролю над державою (діяльність найбільш радикальних груп у країнах ЄС)
офіційний або державний тероризм	притаманний державам, правління яких ґрунтується на страху та поневоленні. Є елементом офіційної ідеології держави (РФ, Іран)
громадські безлади	форма колективного насильства, що заважає мирному розвитку, безпеці та нормальному функціонуванню суспільства (пізня ІРА, Брати мусульмани тощо)

До періодизації розвитку міжнародного тероризму та боротьби з ним виділяли декілька підходів. Класичним вважався підхід, згідно з яким міжнародний тероризм розпочався у 1970 рр. та складався з чотирьох періодів [6–7; 8, с. 984-988].

Відповідно до означеної періодизації перший період (1970-ті – 1983) став початком та подальшим посиленням ескалації терористичної активності ісламістських угруповань з близькосхідного регіону в країнах Європи. Як реакція на ескалацію дій міжнародних терористів відбулося становлення міжнародної системи боротьби з міжнародним тероризмом.

Другий період (1983–2001) характеризувався мультитерористичною активністю по всьому світу. На думку дослідників, його характерною рисою було те, що міжнародний тероризм став частиною офіційної ідеології низки держав, зокрема Іраку та Афганістану. Водночас активізувалися поліцейські та спеціальні правоохоронні операції з протидії внутрішньо державному тероризму.

Третій період (2001–2013) розпочався атаками, організованими та здійсненими Аль-Каїдою 11 вересня 2001 р. на США, які стали піком прояву міжнародного політичного тероризму. На цьому етапі з метою боротьби з міжнародним тероризмом відбулося активне залучення збройних сил.

На четвертому етапі, який розпочався наприкінці 2013 р. – на початку 2014 р. і триває дотепер, відбулося використання тероризму в якості елемента ведення гібридних збройних конфліктів (передусім, дії РФ проти України).

На мою думку, таку періодизацію слід переглянути з огляду на необхідність істотного уточнення двох аспектів: часу становлення системи міжнародно-правової боротьби з тероризмом та активізації й радикалізації терористичних угруповань саме на міжнародному рівні. Тобто необхідно чітко розставити акценти на питаннях появи феномену міжнародного тероризму як транскордонного та інтернаціонального явища, яке трансформувалося в елемент гібридного протистояння на міждержавному рівні.

Насамперед варто зазначити, що терористичні акти як інструмент політичної боротьби проти представників влади почали активно застосовуватися ще у другій половині XIX ст. У цьому процесі (використання тероризму як засобу політичної боротьби) можна виділити декілька періодів. Перший період, коли переважала єдина форма тероризму – політичні вбивства, тривав від 1860-х рр. до 1914 р. У цей час було здійснено низку замахів і вбивств політичних діячів. Зокрема однією з перших жертв терористів став російський цар Александр II, який загинув внаслідок терористичного акту, вчиненого представниками “Народної волі” у 1881 р. Заключним терористичним актом цього періоду варто вважати вбивство у Сараєво 28 червня 1914 р. боснійським сербом (сербським націоналістом і членом військового товариства “Чорна Рука”) Г. Принципом австрійського ерцгерцога Франца Фердинанда, наступника престолу Австро-Угорської монархії.

Під час Другої світової війни набув широкого розповсюдження державний тероризм, який активно застосовувала нацистська Німеччина та СРСР.

Активною діяльністю відзначилася Ірландська республіканська армія (далі – ІРА), продемонструвавши можливість використання усталених терористичних організацій для цілей політичної боротьби й захоплення влади в регіоні чи країні. На рівні світової спільноти протидія подібними випадкам активно не здійснювалась, але окремі контури координації міждержавних зусиль вже простежувались в діяльності державних органів Сполученого Королівства. Для боротьби з ІРА почали активно залучати підрозділи та частини збройних сил, але після ліквідації ІРА питання щодо залучення збройних сил у боротьбі з внутрішнім тероризмом не розглядалося.

Загалом доцільно навести наступну періодизацію розвитку тероризму та його трансформацію у міжнародний тероризм (рис. 2.1).

Варто зазначити, що ми свідомо не брали до уваги період Другої Світової війни 1939-1945 рр., оскільки тут форма тероризму укладалась в концепт діяльності режиму Третього Рейху та деяких режимів в Азії (Японія, Таїланд) тощо.

Від початку ХХІ ст. міжнародний тероризм став глобальною руйнівною силою, яка загрожувала безпеці міжнародної спільноти. Ця загроза стала ще більш важливою, враховуючи його непередбачуваність, невизначеність, ірраціональність і несистематичні зв'язки та наслідки.

У сучасному глобалізованому світі глобальні терористичні мережі становлять серйозну загрозу міжнародній системі та безпеці всіх країн. Передусім це пов'язано з активним прагненням терористичних організацій отримати новітні ядерні, біологічні, бактеріальні та інформаційні технології, що особливо небезпечно в умовах відкритості сучасного суспільства та надмірної вразливості життєво важливих форм життя. Загроза міжнародного тероризму залишилася, а хаотична та невизначена ситуація на Близькому

Сході (у Сирії та Лівані) приваблює джихадистів, особливо групи, пов'язані з терористичними організаціями Аль-Каїда та Ісламська держава.

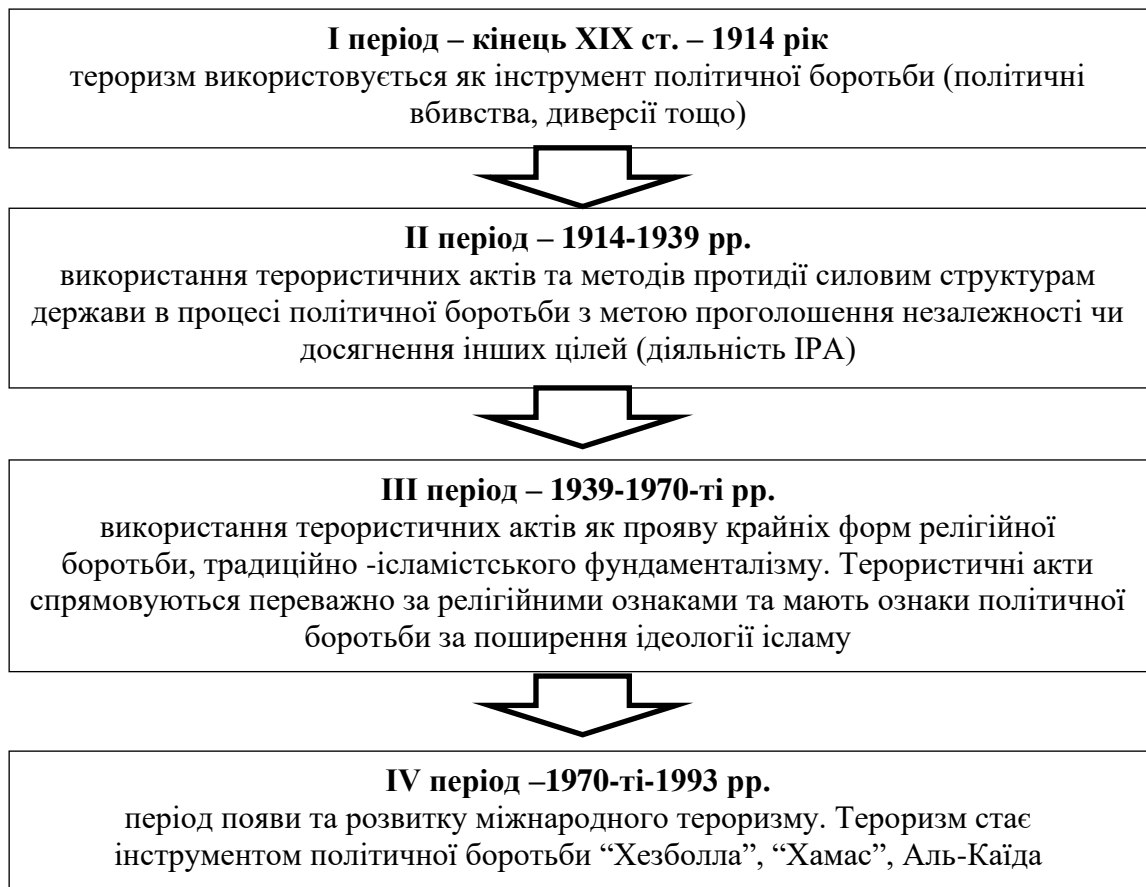

Рисунок. 2.1 – Періодизація становлення тероризму та його трансформації у міжнародний тероризм

Ці організації діяли в Ємені, Сомалі, Малі, Сирії разом із пов'язаними з ними терористичними групами, вплив яких поширювався на країни Африки на південь від Сахари. Масштаби діяльності організацій продовжували становити пряму загрозу для західних цивілізованих країн, де на порядку денному стоїть безпека не лише їх кордонів і територій, а й насамперед громадян. Зокрема це підтверджували дані індексу GTI (*англ.* Global Terrorism Index – *авт.*), який ранжував країни світу за рівнем терористичної активності у 2021 р. у такому порядку (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Показник Global Terrorism Index за 2021 р. [9]

Місце в рейтингу	Країна	Показник	Місце в рейтингу	Країна	Показник
1	Афганістан	9.109	...23	Туреччина	5.651
2	Ірак	8.511	...28	США	4.961
3	Сомалі	8.398	...30	Ізраїль	4.778
4	Буркіна-Фасо	8.270	...31	Велика Британія	4.770
5	Сирія	8.250	...33	Німеччина	4.729
6	Нігерія	8.233	...48	Канада	3.882
7	Малі	8.152	...62	Україна	2.304
8	Нігер	7.856	...71	Японія	1.460
9	М'янма	7.830	...88	Данія	0.291
10	Пакистан	7.825	...93+	Польща, Словаччина, Молдова тощо	0.000

Примітка: "...Global Terrorism Index (GTI) – це комплексне дослідження, яке вимірює рівень терористичної активності в країнах світу і показує, які з держав і в яких масштабах стикаються з терористичною загрозою. GTI вимірює рівень терористичної активності в країні за чотирма основними показниками:

- загальна кількість терористичних інцидентів в даному році (вага = 1);
- загальна кількість жертв тероризму – загиблих в даному році (вага = 3);
- загальна кількість постраждалих (травмованих), від тероризму в даному році (вага = 0,5);
- рівень загального матеріального збитку від терористичних актів в даному році (вага = 2)..."

Варто зазначити, що сучасний міжнародний тероризм став відповіддю його традиційних прихильників на виклик глобалізації. Поведінка сучасного Ірану та терористичної організації "Ісламська держава" стала яскравим доказом цієї точки зору. Міжнародний тероризм перетворився на серйозну загрозу, боротися з якою могли лише збройні сили. Тероризм інтегрувався в міжнародний простір і використовував переваги глобалізації економічних, політичних та інформаційних процесів [10].

Отже, з 1970-х років тероризм трансформувався у міжнародний, періодизацію його розвитку варто починати з цього періоду, проте боротьбу у міжнародному масштабі дисертант пропонує розглядати з 2001 р. у хронологічних межах дисертації.

Вважаємо, що найбільш обґрунтованими межами першого періоду розвитку міжнародного тероризму (як самостійного явища) слід вважати 1972-1993 рр. Одним з перших проявів міжнародного тероризму, на мою

думку, варто вважати здійснення палестинськими терористами з організації “Чорний вересень” терористичного акту, спрямованого проти ізраїльських спортсменів, під час проведення Олімпіади 1972 р. у Мюнхені [11]. З цього часу розпочалася активна діяльність ООН, зокрема у прийнятті міжнародних конвенцій у боротьбі проти захоплення заручників, безпеки на морському та авіаційному транспорті, боротьби з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства тощо.

Протягом другого періоду (1993–2001) було здійснено низку потужних терактів по всьому світу, починаючи із бомбардування Всесвітнього торгового центру ісламськими терористами 26 лютого 1993 р. і закінчуючи подіями 11 вересня 2001 р. [12–13]. В цей період відбулася активізація діяльності правоохоронних органів (далі – ПрО) та спецслужб, посилилася координація зусиль з розвідки та виявлення терористичних загроз. Вважаю, що на цьому етапі не відбулося значних зрушень у боротьбі з міжнародним тероризмом. Правоохоронні органи та спецслужби продовжували виконувати функції на національному рівні. Це пояснювалося тим, що терористичні групи були нечисельними і не вимагали втручання регулярних збройних сил.

Характерною ознакою третього періоду (2001–2006) стало здійснення наймасштабніших терористичних атак за всю попередню історію тероризму. Міжнародний тероризм почав консолідуватися навколо провідних угруповань, таких як “Хезболла”, “Хамас” і “Аль-Каїда”, які почали створювати ієрархічні структури, систему управління та розподіл сфер впливу. Терористи забезпечувалися озброєнням та військовою технікою (далі – ОВТ), набували навичок у застосуванні новітніх технологій тощо.

Боротьба з міжнародним тероризмом набула тотального характеру: виникла нагальна потреба у створенні коаліційних військ у боротьбі проти чисельних терористичних угруповань, НЗФ, квазідержав тощо. З цією метою США та союзники, активно застосовуючи наявний військовий потенціал (частини і з’єднання сухопутних військ, авіація, ССО, військова розвідка) розпочали військову операцію на території Афганістану [14]. У цей період

формувався регіональні угруповання швидкого реагування [15]. Правоохоронні органи та спецслужби продовжили виконання завдань за призначенням на національному рівні.

У цей період НАТО проведено низку заходів щодо посилення боротьби з тероризмом. Так, у 2002 р. прийняли Військову концепцію боротьби з тероризмом (МС-472), якою визначено захист від тероризму невід'ємною частиною діяльності НАТО, значно скориговано діяльність організації у контексті боротьби з тероризмом. За результатами зустрічі прийняли рішення про створення Сил реагування НАТО, розробили низку заходів щодо підвищення військового потенціалу держав-членів Альянсу, організували взаємодію ССО країн-членів НАТО, запровадили заборону застосування зброї масового знищення [16].

Також у цей період, у рамках Стратегії Європейського Союзу з боротьби з тероризмом 2005 р., Євросоюз зобов'язався боротися з тероризмом у всьому світі, поважаючи права людини та даючи громадянам змогу жити у світі свободи, безпеки та справедливості [17]. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом була прийнята в 1977 р. [18]. Рада Європи взяла на себе основну функцію керівництва та координації боротьби з тероризмом, доручивши деякі функції Європейському комітету із запобігання катуванням або нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Четвертий період (2006–2013) характерний тим, що низка країн починала використовувати терористичні організації як інструмент глобальної політичної боротьби. Це відбулося у Сирії, країнах Магрибу, Лівії, Єгипті тощо. Найбільш активно це проявилось у 2010–2012 рр. під час “арабської весни”, коли у відповідь на демократичні демонстрації в країнах арабського регіону влада для їх придушення використала регіональні терористичні організації. У 2006 р. ООН виробила Глобальну контртерористичну стратегію [19]. Однак, на моє переконання, вона виявилася недієвою через те, що відповідно до положень зазначеної стратегії боротьба проти міжнародного тероризму повинна вестися під керівництвом Генеральної Асамблеї ООН. З

одного боку, цей орган визначий основним міжнародним органом, компетентним вирішувати питання протидії міжнародному тероризму, що зумовлює необхідність посилення ролі ООН та Генеральної Асамблеї в цьому питанні. Водночас, процеси прийняття рішень у межах Генеральної Асамблеї ООН стали надзвичайно складними та часто недовірливими, що продемонструвала номінальна реакція на прояви тероризму та гібридної війни, розв'язаної РФ проти України в 2014 р.

П'ятий період (2014-2021) став періодом інтенсивного розвитку терористичного руху та використанні його в якості інструмента гібридної війни. Фактично в 2014 р. відбулася трансформація міжнародного тероризму в інструмент глобальної боротьби з ним, що стало характерною ознакою зовнішньої політики РФ, Ірану та інших країн. Оскільки РФ почала використовувати міжнародний тероризм в якості інструменту гібридної війни проти України, то в нашій країні постала потреба більш активного залучення з'єднань і частин Збройних Сил у взаємодії з ПрО для протистояння проявам міжнародного тероризму. Цей період завершився виведенням військових контингентів об'єднаних сил НАТО з території Афганістану, відбулася переоцінка пріоритетних напрямів подальшої військово-політичної діяльності НАТО [20].

Як зазначалося, участь збройних сил набула актуальності, зокрема під час дій коаліційних сил у Афганістані, Іраку та Сирії, антитерористичній морській операції "Активні зусилля". Основною метою функціонування збройних сил стало проведення превентивних заходів у боротьбі з міжнародним тероризмом із застосування усіх наявних сил і засобів, зокрема розвідки, систем кібер-протидії, проведення антитерористичних операцій із застосуванням сил спеціальних операцій, десантно-штурмових військ та інших військ (сил) збройних сил. У цьому контексті активнішою стала позиція НАТО. Країни Альянсу розпочали проведення спільних навчань, метою яких була протидія терористичним атакам і ліквідація терористичних угруповань [21].

Поява широкої мережі міжнародних терористичних організацій дає підстави говорити про існування терористичного інтернаціоналу, що становив загрозу як стабільності окремих країн, так і міжнародній безпеці в цілому. Боротьба з тероризмом вимагала спільних зусиль всіх членів міжнародного співтовариства, а також зумовлювала розвиток політичної та силової взаємодії у цій сфері.

Важливим викликом стало недопущення бойовиків терористичних угруповань до заволодіння зброєю масового знищення. Під час експерименту, проведеного Вашингтонським Центром стратегічних і міжнародних досліджень, встановлено наскільки руйнівними могли бути наслідки застосування зброї масового ураження. Так, відповідно до одного із сценаріїв вибух саморобної ядерної бомби потужністю 10 кілотонн поблизу штаб-квартири НАТО у Брюсселі міг спричинити до загибелі 40 тис. осіб і 300 тис. осіб пораненими та викликати екологічну катастрофу [22, с. 159-175].

Досліджуючи динаміку терористичних актів, дисертантом за 2015–2021 рр. відображено кількість терористичних актів та наслідки від них у найнебезпечніших місцях планети. Так, рівень смертності від тероризму знизився до 7142 смертей у 2021 р., що на 11% менше, ніж у попередньому році, однак у 2021 р. кількість терористичних актів зросла на 17% до 5226, в основному, через насильство в регіоні Сахель і нестабільність у таких країнах, як Афганістан і М'янма (табл. 2.3)

Таблиця 2.3 – Кількість загиблих та поранених осіб від терористичних атак у період 2015-2021 рр.

Рік	Кількість терористичних атак	Кількість летальних випадків	Кількість травмованих осіб
2015	14,965	38,853	44,043
2016	13,587	34,871	40,001
2017	10,900	26,445	41,128
2018	9,600	22,980	37,688
2019	8,473	20,309	25,445
2020	4490	7935	27,254
2021	5226	7142	28, 228

В семи з десяти країн, які найбільше постраждали від тероризму, у 2021 р. погіршилася ситуація. У країнах Близького Сходу, Європи, Росії та Євразії, Південної Америки та Африки на південь від Сахари кількість смертей від тероризму скоротилася щонайменше на 10%. Три з десяти найбільш постраждалих від тероризму країни у 2021 р. розташовані в регіоні Сахель. У Нігері, Малі та Буркіна-Фасо зафіксовано значне зростання кількості смертей від тероризму – на 74, 81, 174 відповідно. Зростання наслідків терористичних актів найбільше спостерігалось в М'янмі, де кількість смертей зросла з 24 до 521, тобто понад у 20 разів. Афганістан залишався країною з найбільшим впливом тероризму третій рік поспіль, наступні в рейтингу – Ірак і Сомалі. Смертність зросла до 1426, тобто на 14%. Найбільш смертоносний напад 2021 р. відбувся, коли терорист-смертник Ісламської держави підірвав два вибухових пристрої в міжнародному аеропорту Кабула, що призвело до 170 смертей і понад 200 поранень. У 2021 р. Ісламську державу визнали як найбільш смертоносне терористичне угруповання у світі, незважаючи на те, що кількість смертей, вчинених у результаті її діяльності, дещо знизилася - з 2,100 до 2,066 осіб (рис. 2.2).

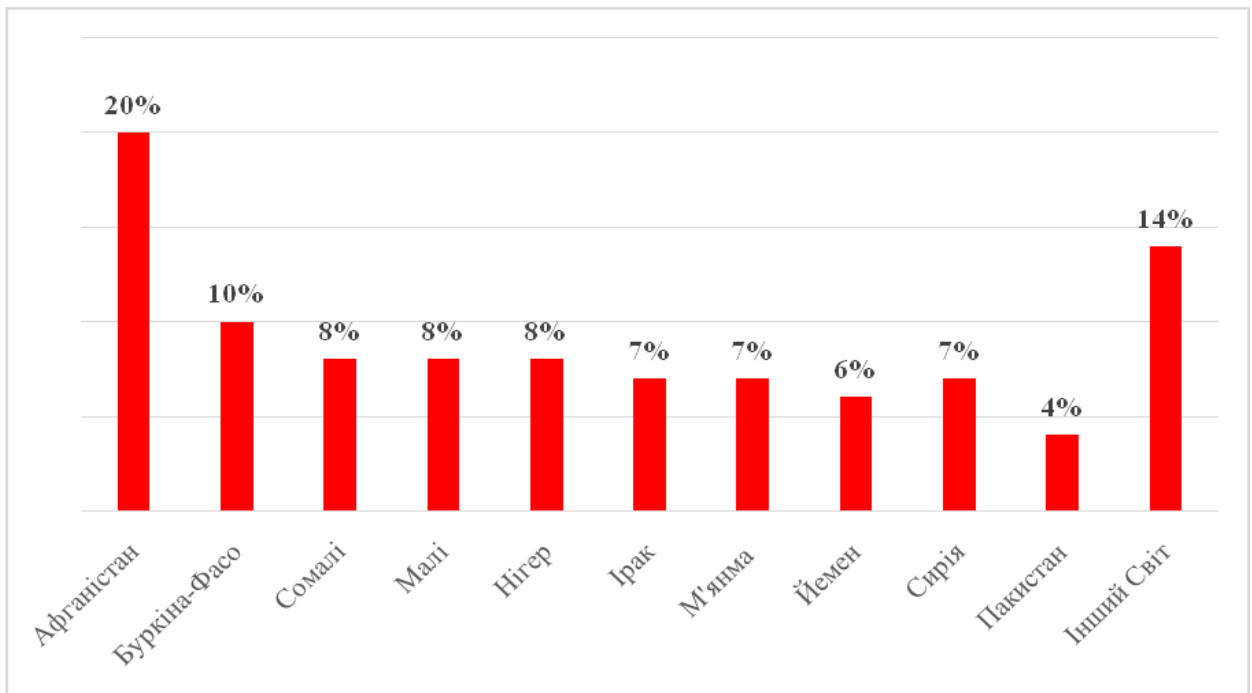

Рисунок 2.2 – Питома вага смертності від терористичних актів у різних країнах в загально світовому вимірі, %

Терористична діяльність була зосереджена в Південній Азії та Африці на південь від Сахари, причому за останні три роки в обох регіонах зафіксовано більше смертей від тероризму, ніж у Близькосхідному регіоні. У країнах Близького Сходу смертність від тероризму знизилася на 39% за останні три роки (рис. 2.3). Після зниження діяльності терористичної організації “Ісламська держава” на території Сирії, вона разом з філіями перемістилася на африканський континент південніше від Сахари та регіону Сахель. У 2021 р. на Сахельський регіон припадало 35% усіх смертей від тероризму у світі, порівняно з лише одним відсотком у 2007 р. У більшості регіонів у більшості вчинених терористичних атак застосовували вогнепальну зброю, з часом набуло поширення використання вибухівки (рис. Б). У 2021 р. в Іраку зафіксовано більше смертей, ніж у попередньому році, зі збільшенням до 524 смертей (на 15%) від тероризму.

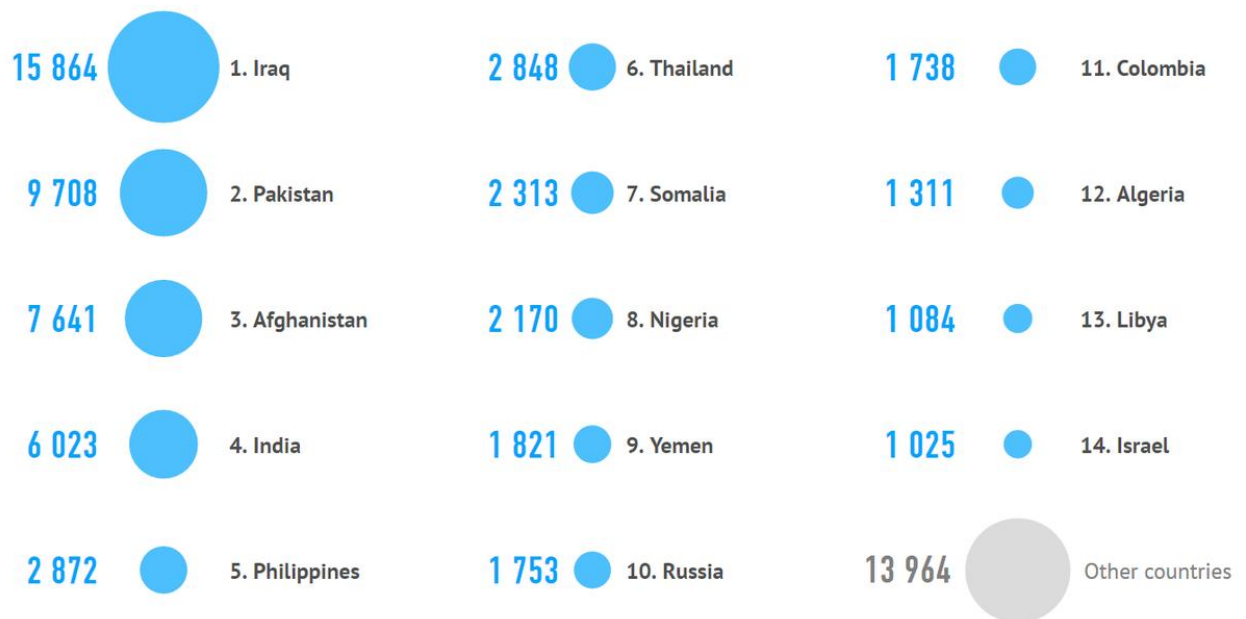

Рис. 2.3. Кількість терористичних атак за у окремих країнах протягом 2010-2020 рр. [30]

Зі збільшенням інтенсивності конфліктів зростала летальність терористичних дій. Терористичні атаки в “конфліктних” країнах стали у понад шість разів більш смертоносними, ніж атаки в “мирних” країнах. Під час

збройних конфліктів інтенсивність терористичної діяльності в певному році пропорційна кількості загиблих у боях. У середньому кожні 4,7% збільшення смертей у боях пов'язані з 9% зростанням кількості терористичних атак. Схоже, що тероризм проник у зони конфлікту, при цьому більший відсоток атак відбувався в зонах конфлікту. У середньому терористичні групи, які класифікувалися як групи повстанців, залишалися активними протягом 11,8 років. Якщо терористична організація діяла 12 і більше років, її було важко ліквідувати. Половина всіх терористичних груп припиняла своє існування через три роки. З 84 активних терористичних груп, досліджених у 2015 р., лише 32 були активними у 2021 р. [30].

Загалом, на цьому етапі простежувалася еволюція розвитку міжнародного тероризму та боротьби з ним, яка полягала в:

трансформації тактики тероризму шляхом заміщення поодиноких терористичних актів масовими терористичними атаками, спрямованими проти широкого кола осіб;

детальному плануванні терористичних актів із залученням кваліфікованих кадрів та добре організованими терористичними угрупованнями;

удосконаленні структури терористичних угруповань та посилені конспіративності їх діяльності;

удосконаленні форм і способів терору шляхом застосування терористичними організаціями сучасних зразків озброєння та досягнень науково-технічного прогресу;

зростанні тероризму, заснованому на релігійній та етнічній ненависті;

тому, що особливу небезпеку становив високий рівень нелегальної міграції, насамперед з тих країн, де діяли терористичні організації [31, с. 65].

Проблема боротьби з тероризмом багаторівнева, але її розв'язання треба шукати у багатосторонньому партнерстві з державними структурами. Разом із тим, незважаючи на всі міждержавні зусилля, тероризм не послаблював своїх позицій, а навпаки розширював вплив. Терористи, складаючи план операцій,

передбачали навіть висвітлення її в засобах масової інформації. Така діяльність подібна до диверсійно-розвідувальної, тому вкотре обґрунтовувала доцільність залучення військових контингентів збройних сил.

Таким чином, залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом могло бути обґрунтоване кількома причинами. По-перше, натеper збройні сили мають достатній досвід у проведенні військових операцій поза географічними межами НАТО, що надає їм перевагу у боротьбі з терористичними угрупованнями у будь-якій частині світу. Вони можуть ефективно впливати на безпекову ситуацію в окремій країні або регіоні. По-друге, з тероризмом необхідно боротися на різних рівнях: від протидії ідеології та вербування до припинення фінансування, забезпечення безпеки в громадських місцях тощо. Збройні сили можуть бути задіяні для охорони кордонів, посилення контролю та ведення розвідки у визначеному районі воєнних дій. По-третє, тероризм часто має транснаціональний характер, і для його нейтралізації необхідні спільні зусилля держав і міжнародних організацій. Збройні сили можуть брати участь у міжнародних коаліціях та миротворчих місіях і виконувати завдання у боротьбі з міжнародним тероризмом. Усі ці аспекти підкреслюють важливість залучення військових контингентів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом. Варто зазначити, що ефективне розв'язання проблеми потребує також широкого спектру заходів, зокрема політичних, економічних, соціальних, психологічних та ін.

2.2 Правові засади боротьби з міжнародним тероризмом

Боротьба з міжнародним тероризмом це актуальне і складне завдання, що потребує правового регулювання. З цією метою міжнародна спільнота розробила відповідні нормативно-правові акти та систему міжнародно-правових договорів, що стосуються, зокрема участі збройних сил у боротьбі з міжнародним тероризмом. Залучення військових контингентів для боротьби з

міжнародним тероризмом стало одним із важливих питань, оскільки боротьбу з міжнародними терористичними організаціями неможливо було вести лише несиловими методами.

У дослідженнях Т. Бояр-Созонович зазначено, що боротьба з міжнародним тероризмом і питання міжнародного регулювання залучення збройних сил бере свій початок у 1920-х рр. Свої висновки дослідниця аргументувала, наводячи міжнародні конференції з питань боротьби з тероризмом, на яких відбувалася уніфікація кримінального законодавства. Так, перша конференція відбулася в 1927 р. у Варшаві, друга – 1928 р. у Римі, третя – 1930 р. у Брюсселі, четверта – 1931 р. у Парижі, п'ята – 1933 р. у Мадриді, шоста – у 1935 р. у Копенгагені. Але суттєвих результатів досягнуто не було, оскільки “уніфікатори”, з одного боку, розглядали вже вирішені питання загальної частини кримінального права (співучасть, замах та ін.) чи вже розроблені чинними конвенціями (у боротьбі з піратством, підробленням грошей, торгівлею наркотиками). З іншого боку, на фоні цих питань під закликом боротьби з тероризмом, мали намір побудувати єдиний фронт проти “більшовицької пропаганди”, пов'язавши її з терористичними актами, посяганням на міжнародний правопорядок [32, с. 44-52]. Таким чином, перші міжнародні конференції з питань регулювання питань боротьби з міжнародним тероризмом були спрямовані на попередження терористичних актів напередодні Другої світової війни.

Власне, цим пояснюється саме кримінально-правове спрямування цих конференцій, а оскільки за їх результатами не було досягнуто результатів, то можна говорити про відсутність єдності держав у розумінні проблеми міжнародного тероризму.

У 1937 р. було прийнято дві Конвенції: про створення міжнародного кримінального суду та про припинення тероризму і покарання за вчинення терористичних актів. У Конвенції про припинення тероризму вперше на конвенційному рівні закріплено визначення тероризму, проте воно мало абстрактний і описовий характер. У конвенції наголошувалося на політичній

спрямованості цього явища. 16 листопада 1937 р. на Міжнародній конференції у Женеві за ініціативи семи європейських країн було прийнято конвенцію “Про запобігання злочинів політичного характеру, визначених як акти політичного тероризму та покарання за них” [33, с. 6; 34, с. 339]. Отже, міжнародно-правове забезпечення боротьби з тероризмом із залученням збройних сил держав за межами території поширення їх державного суверенітету в першій половині та в середині ХХ ст. лише набувало актуальності, але не системності. Боротьба з міжнародним тероризмом залишилася другорядним завданням, оскільки залучення збройних сил відбувалося в межах вирішення проблем глобальної безпеки та повоєнної відбудови. Тероризм набув ознак суспільно-політичного характеру, а в деяких випадках – яскраво вираженого інструменту глобального протистояння між різними ідеологіями, суспільно-політичними формаціями тощо.

Існували певні особливості дослідження тероризму у період “холодної війни”, коли були сформовані два політичні табори: демократичний і комуністичний. Протистояння на ідеологічному рівні завжди супроводжувалося пошуком нових форм протидії, виражених в агресивній формі. Такими формами частіше за все були повстанські, партизанські або визвольні рухи (Нікарагуа, Куба, В’єтнам, Гренада тощо). Фінансування діяльності у сфері регіональної дестабілізації та збройного протистояння мало своїми наслідками і розвиток терористичних організацій та розширення географії їх діяльності. Тут в якості одного з найбільш яскравих прикладів слід навести терористичну організацію “Хезболла”, яка своїм корінням сягала комуністичного режиму радянського табору, хоча проголошувала релігійні цілі, які номінально були далекими та нетиповими для комуністичної ідеології. Тобто міжнародний тероризм перетворився на інструмент досягнення глобальних цілей. Це, в свою чергу, вимагало трансформації його сприйняття як суспільно-політичного феномену та нових підходів до боротьби з його проявами, новими формами й способами боротьби з ним. У кінцевому результаті, це стало передумовою для інтенсифікації міжнародного співробітництва та

консолідації зусиль “колективного Заходу” в питаннях боротьби з міжнародним тероризмом. Тому актуальною стала потреба перегляду існуючої системи міжнародних актів та моделі міжнародного співробітництва із можливим залученням збройних сил.

Різке зростання терористичної діяльності у світі в 1970-х роках стало передумовою для активного обговорення ООН в питаннях боротьби з тероризмом. Резолюцією 3034 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1972 р. було засновано Спеціальний комітет з міжнародного тероризму, який діяв до 1979 р. [35]. Діяльність ООН у боротьбі з тероризмом мала два основні напрями: розроблення заходів, спрямованих на боротьбу з окремими видами терористичних актів і розгляд міжнародного тероризму в цілому з метою вироблення єдиних підходів. Через певні труднощі, переважно пов’язані з політичною навантаженістю питання, міжнародне співробітництво досягло більшого прогресу в першому напрямку діяльності [36, с. 12-13]. Отже, у зазначений період розвивалося правове забезпечення боротьби з міжнародним тероризмом, формувався його інституціональний вимір та вибудовувалася світова архітектура боротьби.

Проте, на думку С. Кузніченко, міжнародне законодавство в сфері боротьби з тероризмом бере свій початок з 1920-х років, але був призупинений початком Другої світової війни. У повоєнний період першою спробою міжнародних зусиль у сфері боротьби з тероризмом стала Міжнародна конвенція ООН 1971 р., що стосувалася питань запобігання злочинних актів, які мали міжнародний терористичний характер. У другій половині ХХ ст. виникла нова проблема – тероризм. Частково це було зумовлено ліквідацією колоній і виходом окремих країн з-під протекторату колоніальних держав, створенням Держави Ізраїль тощо [37, с. 57-59]. Тобто, на думку дослідника, поява міжнародно-правового регулювання боротьби з міжнародним тероризмом пов’язана, насамперед із спробами запобігання поширенню транснаціональної злочинності.

З таким висновком можна погодитися лише частково, оскільки вважаю, що міжнародний тероризм був однією з форм транснаціональної злочинності, для боротьби з яким було б доречно залучати ПрО, спецслужби та збройні сили. Але такий підхід суттєво мав певні розбіжності з сучасними реаліями існування міжнародного тероризму, коли його джерелом були переважно неурядові або недержавні організації, в більшості випадків такі, які претендували на міжнародну суб'єктність.

Основну нормативно-правову базу у боротьбі з міжнародним тероризмом ООН почала створювати на початку 1970-х років. Спочатку конвенції ООН стосувалися запобігання терористичним актам на повітряних судах. Так, Конвенція з боротьби з незаконним захопленням повітряних суден від 16 грудня 1970 р., ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 27 грудня 1971 р. № 352-VIII, стосувалася недопущення застосування вимог Конвенції до цивільної авіації радянського блоку за межами країн цього блоку. Однак важливість цієї Конвенції проявилася в тому, що нею визначалася особа злочинця на повітряних судах. Так, ст. 1 передбачає, що злочинцем була “будь-яка особа на борту повітряного судна, що знаходилася в польоті незаконно, шляхом насильства або загрози застосування насильства чи шляхом будь-якої іншої форми залякування захоплювала повітряне судно або здійснювала контроль над ним чи намагалася вчинити будь-яке таке діяння; або була співучасником особи, яка вчиняла або намагалася вчинити будь-яку неправомірну дію” [38]. Крім того, варто звернути увагу на те, що ця Конвенція застосовувалася тільки в тому випадку, якщо місце вильоту або місце фактичної посадки повітряного судна, на борту якого вчинено злочин, знаходиться за межами території держави реєстрації такого повітряного судна; при цьому не має значення, чи здійснювало повітряне судно міжнародний політ або політ на внутрішніх авіалініях. В іншому випадку до такої особи застосовувалося національне кримінальне законодавство цієї країни.

Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23 вересня 1971 р. застосовувалася до кримінальних правопорушень і поведінки на борту повітряних суден, незалежно від того, чи можуть вони загрожувати безпеці повітряного судна, або майна, або ні підтримання порядку та дисципліни на повітряному судні [39]. Мета Конвенції полягала у міжнародно-правовому регулюванні процесу притягнення до кримінальної відповідальності за скоєння злочинів проти цивільної авіації навіть громадян тих країн, які ще не мають повітряних суден або аеропортів чи авіасполучення. Конвенція з боротьби з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації визначила перші склади злочинів, що отримали своїм узагальненням визначення терористичних актів.

Отже, на перше місце в процесі врегулювання питань пов'язаних з боротьбою з міжнародним тероризмом виходять питання, пов'язані із вчиненням терористичних актів на літаках цивільної авіації. Це було пов'язано з двома головними причинами:

висока транскордонна мобільність цивільної авіації та здатність швидкого і безперервного перетину державних кордонів, оскільки по таким повітряним суднам майже ніколи не в застосовуються сили протиповітряної оборони;

здатність перетворити цивільну авіацію на зброю масового ураження, трагічним прикладом стали події 11 вересня 2001 р.

Дещо пізніше було розроблено конвенції ООН щодо подібних випадків, але в інших сферах суспільного життя. Але в контексті аналізу наведених вище конвенцій і тих, які розглянемо нижче, це фрагментарність забезпечення політики боротьби з міжнародним тероризмом. При цьому навіть самі міжнародно-правові акти не містять конкретного визначення “тероризм”, “терористичний акт” тощо. Так, світова спільнота розглядає вищенаведені злочини в якості терористичних актів та за своєю сутністю й наслідками вони фактично і є актами міжнародного тероризму. Однак у прямому сенсі ці

злочини не визначаються та не визнаються в преамбулі Конвенцій такими актами.

Пояснити таку ситуацію можна тим, що насправді міжнародне право та глобальний консенсус щодо різних спірних питань світоустрою мав доволі довгий шлях формування та закріплення. Тому питання наділення наведених вище злочинів ознаками саме терористичного акту на момент 1960–1970-х рр. мало скоріше більш актуальну дискусію щодо повноти кримінально-правової кваліфікації таких діянь, що дало змогу максимально ефективно реалізовувати правоохоронну функцію цих міжнародно-правових актів.

Значним кроком у боротьбі з міжнародним тероризмом стало прийняття у 1977 р. Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом. Вона закріплювала перелік злочинів, що мають терористичну спрямованість. Проте, стаття 2 зазначає, що під дію цієї Конвенції можуть підпадати дії, які не перелічені у ст. 1, але направлені проти життя, тілесної цілісності чи свободи людей; проти майна, створюючи колективну небезпеку для людей; на приготування, замах чи співучасть у цих злочинах [40]. І хоча Європейська конвенція не містить поняття “тероризм” як окремого складу кримінально караного чи протиправного діяння та відносить майже всі насильницькі злочини до тероризму, знижуючи таким чином ефективність антитерористичних заходів, все ж таки її прийняття є важливим кроком у контексті формування права Євросоюзу та створення самостійної системи європейської безпеки, де антитерористичні заходи посідали провідне місце з урахуванням таких ризиків як ісламізм, фундаменталізм та Ірландська Республіканська Армія.

Слушною є думка В. Костенецького, який зазначає, що Європейська конвенція 1977 р. не узгоджується з положенням Міжнародних конвенцій, які зазначені у ст. 1, тому що у цих міжнародних документах немає вказівок на те, що вони направлені на боротьбу з терористичними актами, а мають ширше спрямування. У цих документах йдеться про протидію різним проявам насилля, незалежно від того чи вони терористичного характеру або якогось

іншого [41, с. 296-302]. Я не погоджуюся з таким висновком головним чином через те, що на момент прийняття цієї Конвенції та, власне, міжнародних конвенцій вже існував Спеціальний комітет з міжнародного тероризму. Далі відбувається перехід до більш агресивних форм і способів боротьби з міжнародним тероризмом, а сам тероризм почав нарешті розглядатися в якості самостійного кримінально караного діяння.

Так, мова йшла про низку міжнародних конвенцій, прийнятих в ООН, які стосувалися активного протистояння терористичним проявам та використанню збройних сил різних країн як у їх сукупності, так і в межах відповідної юрисдикції у боротьбі з проявами міжнародного тероризму. Мова йде про такі Конвенції:

Міжнародна конвенція з боротьби з захопленням заручників від 17 грудня 1979 р., в якій наголошувалося на тому, що: "...захоплення заручників є злочином, який викликає серйозне занепокоєння з боку міжнародного співтовариства, згідно з положеннями цієї Конвенції будь-яка особа, яка вчиняє акт захоплення заручників, підлягає або судовому переслідуванню, або видачі. Крім того, держави наголошують, що є необхідність у розвитку міжнародного співробітництва між державами в розробці та прийнятті ефективних заходів для запобігання, переслідування й покарання всіх актів захоплення заручників як вияву міжнародного тероризму..." [43]. Отже, вперше визнавалося, що міжнародний тероризм – це суспільний феномен, що має крайню форму протиправної поведінки, нехтування нормами права та порушенням міжнародного правопорядку. Захоплення заручників світова спільнота визнавала лише одним із проявом тероризму, а отже можна робити висновок про те, що терористичний акт визнавався кримінально караною злочинною діяльністю. Саме тому ця Конвенція наділяла держави правом вжиття практично всіх заходів для запобігання підготовці в межах їх відповідних територій до вчинення відповідних злочинів у межах чи поза межами їх територій, зокрема вжиття заходів для заборони на їх території незаконної діяльності осіб, груп і

організацій, які заохочували, підбурювали, організовували чи брали участь у вчиненні актів захоплення заручників;

Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства від 10 березня 1988 р. створила міжнародно-правову систему протидії та міжнародного співробітництва у сфері запобігання терористичним нападам на судноплавстві. Конвенція стала відповіддю на ескалацію всіх форм тероризму, які ставили під загрозу або позбавляли життя людей, ставили під загрозу основні свободи та посягали на людську гідність [43];

Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розміщених на континентальному шельфі, який прийнято в межах наведеної вище конвенції, фактично розширював її правову дію на стаціонарні платформи та інші об'єкти, що спрямовані на видобуток корисних копалин та знаходяться на континентальному шельфі [44]. Важливість цього Протоколу пояснюється тим, що його прийняття дало змогу чітко закріпити принцип обов'язкового реагування світовою спільнотою на випадки тероризму, що вчинювалися за межами національних кордонів держав, але в межах економічних та інших зон відповідальності держав. Останнє зауваження було вкрай важливим з точки зору притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за відповідні злочини в межах юрисдикції країни, яка є поширювалася на територію скоєння терористичного акту.

На думку І. Забари, важливим моментом у боротьбі із міжнародним тероризмом стало прийняття Міжнародної конвенції по боротьбі із захопленням заручників, через те, що цей злочин став розглядатися як самостійний, через що виникла потреба відокремити його від інших суміжних злочинів. Проте, саме преамбула цієї Конвенції розглядала захоплення заручників як прояв міжнародного тероризму, що можна трактувати як реакція на Мюнхенській теракт 1972 р., коли відбулось захоплення громадян Ізраїлю в якості заручників на Олімпійських іграх [45, с. 224-226]. Але залишаючи на

другому плані політичний підтекст та зацікавленість у прийнятті вказаної Міжнародної конвенції, варто спрямувати пізнавальний вплив на такі аспекти:

по-перше, за своїм змістом події, що мали місце в Мюнхені в 1972 р., мали самостійну кваліфікуючу ознаку як кримінального злочину – бандитизм, захоплення заручників стало обставиною, що обтяжує провину;

по-друге, ці події мали яскраво виражений політичний підтекст, окрім зрозумілих загроз громадському порядку, суспільній безпеці тощо. Таким чином, така складова як політичний мотив стала необхідною детермінуючою ознакою злочинів міжнародного тероризму, що відрізняв його і за масштабами негативних наслідків від тероризму в межах однієї держави, і за причинно-наслідковими зв'язками між протиправною поведінкою її наслідками та подальшими політичними діями чи заявами відповідної держави.

Положення зазначеної Конвенції заслуговують на критику, її автори відносили захоплення заручників до міжнародного тероризму, відразу виникає кілька запитань: по-перше, якщо злочинці захопили літак, як транспортний засіб з метою перетину кордону – це не буде терористичним актом; по-друге, якщо захоплений літак і пасажери на його борту використовувалися з метою отримання викупу, без будь-яких терористичних вимог – це також не буде терористичним актом; по-третє, захоплення літака та заручників громадян однієї держави, що і злочинці, – які висували вимоги до власного уряду – це не міжнародний тероризм.

15 грудня 1997 р. прийняли Міжнародну конвенцію по боротьбі з бомбовим тероризмом, яку Україна ратифікувала 29 листопада 2001 р. У ст. 2 зазначено, що будь-яка особа скоює злочин за змістом цієї Конвенції, якщо вона незаконно й умисно доставляє, розміщує, приводить у дію або підриває вибуховий чи інший смертоносний пристрій у межах місць громадського користування, державного або урядового об'єкту, об'єкту системи громадського транспорту або об'єкту інфраструктури, таким чином, що спрямовано проти них з наміром: завдання смерті або тяжкого каліцтва; вчиняє значне руйнування такого місця, об'єкта або системи, коли таке

руйнування спричиняє або може спричинити великі економічні збитки. Конвенція передбачає визначення суворішого покарання у внутрішньо державному кримінальному законодавстві щодо злочинів, передбачених ст. 2 Конвенції [46].

Запобігання лише бомбовому тероризму видавалося дещо незвично на перший погляд, оскільки залишалися поза правовою увагою такі види озброєнь як ракети, ракетноносії, реактивні засоби залпового вогню, міни тощо. Це все, з одного боку, пояснювалося складністю ухвалення міжнародно-правових актів, а з іншого – висувало суттєву вимогу до створення єдиного рамкового міжнародно-правового акту у вигляді конвенції, який би встановлював певні рамкові вимоги для ідентифікації міжнародних злочинів як терористичний акт та запроваджував систему відповідальності за їх скоєння, а також визначав основні моделі міжнародного співробітництва щодо боротьби з тероризмом.

Підхід, який домінував в системі міжнародного права в цьому контексті, можна визначити як фрагментарний, об'єктний або галузевий, якщо враховувати ті сфери суспільного життя, в яких запроваджуються чи на які поширюють свій правовий вплив вище зазначені конвенції.

Протягом 1979–1998 рр. Генеральна Асамблея ООН прийняла одинадцять конвенцій та одне рішення, які визначали заходи по боротьбі з міжнародним тероризмом. Важливими стали Декларація про заходи з ліквідації міжнародного тероризму (1994) та Декларація, яка доповнювала Декларацію (1996) про заходи з ліквідації міжнародного тероризму 1994 р. Резолюцією 51/210 запровадили Спеціальний комітет, з питань боротьби з міжнародним тероризмом. Аналіз його діяльності показав, що практика ООН у сфері боротьби з тероризмом послідовно йшла по шляху створення всеохоплюючого правового механізму у сфері боротьби з міжнародним тероризмом. Разом з тим, ставилося завдання розробки єдиної конвенції про боротьбу з тероризмом. З цією метою увага концентрувалася, насамперед на формулюванні цілісного юридичного поняття тероризму [47]. Але насправді

питання не в ефективності чи неефективності функціонування Спеціального комітету. Тут варто підходити дещо системніше до цієї проблеми та вказати на низку особливостей розвитку міжнародно-правової системи боротьби з тероризмом в період до 1998 р.:

по-перше, глобальна політика мала важливу детермінанту – наявність двох груп країн: тоталітарного комуністичного табору та демократичного табору. Перші самостійно протиставляли себе демократіям, що створювало штучне протистояння для внутрішнього споживача – населення країн у питаннях глобального світоустрою. Тобто навіть враховуючи те, що більшість комуністичних країн визнавали об'єктивно протиправними акти міжнародного тероризму вони тривалий час протидіяли або прийняттю Конвенцій, або їх ратифікації. Це суттєво знижувало рівень консолідації, кооперації та координації зусиль у глобальному світовому просторі та не давало належним чином реагувати на зародження та поширення міжнародного тероризму. Лише з розпадом СРСР ці процеси припинилися, але час для їх попередження був уже втрачений, і проблема перейшла в стан такої, що потребувала вирішення та боротьби з агресивними формами тероризму;

по-друге, відбулося зрощення міжнародної злочинності та міжнародного тероризму. Так, більшість терористичних актів фінансувались на доходи від таких протиправних видів діяльності як торгівля зброєю, торгівля наркотиками, міжнародне шахрайство тощо; зусиллями лише ООН такі проблеми вирішити було вкрай складно, тому при реформатуванні роботи Спеціального комітету в 1996 р. основний акцент ставився на необхідності розширення інституційного залучення міжнародних та регіональних органів, союзів тощо до єдиної мети – боротьби із міжнародним тероризмом;

по-третє, глобальна система міжнародного кримінального права вимагала суттєвої уніфікації для підвищення ефективності й утилітарності процедур і способів переслідування злочинців, попередження, розкриття самих злочинів міжнародного тероризму. Так, комуністичні держави не визнавали акти тероризму, оскільки це суперечило суто доктринальним

положенням комунізму. Тому кримінальне законодавство багатьох країн радянського табору не мало відповідні склади злочинів, що знову ж таки за комуністичною ідеологією виключало навіть саму можливість визнання злочином терористичний акт. Він детермінувався як контрреволюційна діяльність, але така діяльність вже була відома міжнародному праву та мала зовсім інший формальний вираз та міжнародно-правове закріплення.

Все це в сукупності призводило до того, що міжнародно-правове забезпечення боротьби із тероризмом набувало свого нового поштовху лише із активним розвитком права ЄС та формування нової регіональної системи протидії терористичним загрозам у вигляді відповідних інституцій ЄС. Євросоюз став драйвером процесів антитерористичної боротьби, проте міжнародна система боротьби з тероризмом під керівництвом США зазнала значних змін.

З 11 вересня 2001 р. кількість терористичних актів суттєво зменшилася. Ці акти відбувалися у різних країнах світу, незалежно від рівня життя в країні. Всупереч поширеній думці, бідність не обов'язково була головною причиною тероризму, оскільки країни з низьким рівнем доходу були менш схильні до тероризму, ніж країни із середнім доходом. Важливу роль відіграли такі чинники, як політична нестабільність, ворожнеча між різними соціальними групами та масові порушення прав людини, вважають дослідники. Іншою особливістю є те, що останніми роками найбільше висвітлювався релігійний тероризм, але також існує значна частка тероризму, який не має нічого спільного з релігійними групами [48, с. 11-28]. Загострилося використання терору для вирішення політичних, економічних, релігійних суперечок та інших проблем і протистоянь.

Гуцало М. прямо вказувала на основний недолік в боротьбі міжнародного співтовариства проти тероризму, яким є нездатність ООН дати правове визначення поняттю “тероризм” та об'єднати всю систему міжнародно-правових актів в єдиний кодифікований перелік. Навпаки, різні міжнародні програми дублювали одна одну і надто мало уваги приділяли запобіганню

тероризму, його першопричинам і передумовам. Враховуючи негативний вплив цього аспекту глобалізації світу, при організації боротьби з тероризмом на національному рівні варто було враховувати глобальні корені тероризму як комплексного міжнародного злочину [49, с. 125-127]. Саме тому на противагу ООН ще з 1977 р. починала створюватись і європейська система міжнародної (регіональної) боротьби з тероризмом.

Так, прийняття Європейської конвенції боротьби з тероризмом в 1977 р. стало першим кроком на шляху формування регіональної правової системи, направленої на боротьбу з тероризмом, яка фактично об'єднувала більшість країн Західної Європи того часу в незалежності від їх участі в Європейській економічній спільності, Європейській спільноті з вугілля та сталі, та інших європейських регіональних утвореннях.

Важливе значення Європейської конвенції полягало в тому, що вона заклала підґрунтя для подальшого права ЄС в частині визначення ознак та складів злочинів, що кваліфікувалися як тероризм. Так, статтею 1 Конвенції терористичними актами або злочинами визнавалися такі дії:

“...злочин, визначений у Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (Монреаль, 23 вересня 1971 р.);

злочин, визначений в Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (Гаага, 16 грудня 1970 р.);

злочин, пов'язаний з викраданням людей, захопленням заручників або незаконним утриманням людей;

тяжкий злочин, пов'язаний з посяганням на життя, фізичну недоторканність або свободу осіб, які перебувають під міжнародним захистом, зокрема дипломатичних осіб;

замах на вчинення будь-якого з вищезазначених злочинів або участь як співучасника особи, що вчиняє та намагається вчинити такий злочин;

злочин із застосування вибухівки, гранат, ракет, автоматичної вогнепальної зброї, поштових відправлень, які містять вибухівку...” [50].

Надважливим аспектом, на якому варто наголосити, є те, що всі перелічені злочини визнавалися саме злочинами в розумінні доктрини кримінального права та не були пов'язані із політичними мотивами. Така відмінність від права, яке формувалось на той період ООН пояснюється тим, що Європа знала вже на той час надзвичайну кількість уникнень кримінальної відповідальності з політичних мотивів. що на той час в умовах панування тоталітарного режиму в Східній Європі. Уникнення відповідальності диверсантами, радянськими агентами та шпигунами відбувалось саме завдяки використанню політичного мотиву, як елементу примушення до скоєння злочинів. Насправді ж Європейська конвенція 1977 р. прибирала таку можливість для уникнення відповідальності, що заклало вагоме підґрунтя для розвитку справді дієвого та ефективного міжнародного законодавства у боротьбі з тероризмом.

27 грудня 2001 р. Рішенням Ради Євросоюзу прийнято “Єдину позицію Ради Європейського Союзу по застосуванню конкретних заходів з протидії тероризму (2001/931/CFSP)”, якою спочатку узгодили підходи та розуміння терористичних актів країнами-членами ЄС [51]. Далі проголосили необхідність прийняття єдиної Європейської Конвенції з цього питання. Такою конвенцією стала Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р., яку Україна ратифікувала 31 липня 2006 р. [52].

Метою ухвалення цієї Конвенції стало приділення належної уваги існуючим багатостороннім або двостороннім договорам і угодам між державами, як шляхом вжиття заходів на національному рівні, так і через міжнародне співробітництво. Крім того, на офіційному рівні визнано в якості основної мети антитерористичної політики ЄС вжиття ефективних заходів щодо запобігання тероризму та протидії, зокрема, публічним підбурюванням до вчинення терористичних злочинів, а також залученню до терористичної діяльності й навчанню їй [53]. Тут варто наголосити на тому, що ця Конвенція передбачала наявність загальноєвропейської антитерористичної політики, яка

визначалася та реалізувалася інституціями самого ЄС, а також національної антитерористичної політики кожної окремої держави.

Щоб подолати міжнародний тероризм, потрібні ті ж заходи, які застосовуються для боротьби з тероризмом всередині країн, але якщо їх впроваджувати не на глобальному, а на національному рівні, результатів досягти не буде можливості. Так, аналіз кодексів тридцяти однієї європейської країни показує, що норми відповідальності щодо проявів тероризму (“терористичний акт”, “тероризм”, “створення терористичного об’єднання”, “терористичні злочини”, “терористична дія”, “міжнародний тероризм”, “фінансування тероризму”...) передбачені у переважній більшості із них.

Отже, на рівні Євросоюзу визнавалося, що терористичні акти за своїм характером або за обставинами, за яких вони здійснювалися, спрямовані на залякування населення або незаконне підбурювання урядів чи міжнародних організацій до вчинення терористичних актів. Вчиняти певні дії або не виконувати певних дій, завдавати серйозної шкоди чи порушувати основні політичні, конституційні, економічні чи соціальні структури країни чи міжнародної організації. Тому заходи з подолання міжнародного тероризму реалізувалися інституціями ЄС незалежно від фактичного місця вчинення таких актів, якщо на цю територію поширювалася юрисдикція ЄС. Однак, всі країни – члени ЄС зобов’язувалися цією Конвенцією розробляти національні стандарти та заходи боротьби з тероризмом, попередженню його проявів та запобіганню поширенню як на свою територію з території іншої країни. так і навпаки. Якщо таке поширення відбувалося в межах ЄС, то автоматично запроваджуєвався механізм регіональної антитерористичної боротьби із використанням не лише національних збройних сил однієї країни, а й Про інших країн – членів ЄС.

У цьому полягає друга найголовніша відмінність системи міжнародно-правових актів боротьби з тероризмом ООН та ЄС: ООН мала повноваження приймати рішення щодо залучення збройних сил для боротьби з міжнародним

тероризмом, а ЄС вів політику переважно на національному рівні країн-членів, функцію боротьби з тероризмом яких виконували ПрО та спецслужби.

У межах дисертації окрему увагу звернув на дослідження ядерного тероризму. З метою реагування на прояви ядерного тероризму, було прийнято Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму [54]. Як показав досвід російсько-української війни, виникла реальна загроза застосування ядерної зброї терористичного режиму РФ, що суттєво підвищувало утилітарність цієї Міжнародної конвенції, але викликало питання щодо її реальної здатності запобігти таким проявами. Справа в тому, що основна мета Конвенції полягала у взаємодії держав з метою покарання осіб, винних у злочинах міжнародного ядерного тероризму. Однак, серед таких злочинів відсутні були такі склади як пропаганда ядерного тероризму або застосування ядерної зброї та погроза застосуванням ядерної зброї. І в цьому знову ж таки розкривався низький рівень дієвості міжнародно-правових актів ООН, оскільки такі погрози лунали переважно від посадових осіб держави РФ, а ця держава була членом Радбезу ООН, тому притягнення винних осіб до відповідальності чи навіть внесення нових складів злочинів з міжнародного тероризму у цю Конвенцію суттєво ускладнювалося наявністю відповідного права вето у РФ.

Саме тому варто погодитися з позицією В. Коваленка та В. Журавльова в тому, що укладені в межах або під егідою ООН конвенції по боротьбі з окремими видами й формами міжнародного тероризму були досить обмеженими. Навіть у сукупності вони не становили упорядкованої та скоординованої системи заходів. Крім того, з розвитком науки і техніки постійно виникали нові види та форми тероризму, які на певному етапі зникали з поля зору міжнародних “предметних” конвенцій [55, с. 137-138]. Але варто зауважити, що в 2006 р. відбулася значна подія – прийняття ООН Глобальної контртерористичної стратегії ООН.

Ця Стратегія стала унікальним глобальним інструментом для нарощування національних, регіональних та міжнародних зусиль для боротьби

з тероризмом. Завдяки їй ухваленню консенсусом у 2006 р. всі держави-члени ООН уперше узгодили загальний стратегічний та оперативний підхід до боротьби з тероризмом. Стратегія не тільки спрямовувала чіткий сигнал про те, що тероризм став неприйнятним у всіх його формах та проявах, а й відображала рішучість держав робити на індивідуальній та колективній основі практичні кроки щодо попередження тероризму та боротьби з ним. Ці практичні кроки включали широкий спектр заходів – від зміцнення потенціалу держав щодо протидії терористичним загрозам до підвищення ефективності координації контртерористичної діяльності системи ООН [56].

Глобальна контртерористична стратегія ООН, викладена в резолюції та Плані дій, що додається до неї, складалася з таких компонентів:

усунення умов, які сприяли поширенню тероризму;

заходи щодо запобігання тероризму та боротьби з ним;

заходи щодо зміцнення потенціалу держав по запобіганню тероризму та боротьби з ним;

заходи щодо забезпечення загальної поваги до прав людини і верховенства права як фундаментальної основи для боротьби з тероризмом.

На противагу цьому О. Жайворонок критично оцінила конкретні стратегії, рекомендуючи створення єдиної правової бази на міжнародному рівні, яка, не створюючи правових зобов'язань, мала рекомендаційний характер. На відміну від міжнародних конвенцій, положення Типового закону давали державам змогу використовувати ефективний набір основних правових норм як відправну точку для розроблення національного законодавства. Наприклад, щоб запобігти процесу радикалізації та поширення екстремістських ідей, уряди могли вжити ефективних засобів, таких як контрпропаганда [16, с. 95]. Такий підхід, на мою думку, суттєво розширив би інструментарій міжнародно-правової протидії поширенню тероризму, але замінювати в такий спосіб існуючі Конвенції та міжнародні договори в системі ООН було б хибним кроком.

Роком раніше Рада Євросоюзу ухвалила Стратегію ЄС з протидії тероризму № 14469/4/05 Rev 4, на думку європейських дослідників, вона мала на меті єдину детермінанту – об'єднати та консолідувати зусилля країн-членів Євросоюзу саме на формуванні внутрішньо європейської системи протидії терористичним актам [58]. Стратегія не набула необхідного поширення та в подальшому неодноразово змінювалась і доповнювалась, але її цінність полягала в тому, що завдяки їй ЄС почав активно приділяти увагу проблемам боротьби з тероризмом, і головним чином – фінансування його діяльності.

Так, наприклад, на думку В. Рисіна та А. Степанова інструменти боротьби з фінансуванням тероризму є найбільш дієвими засобами в системі боротьби з таким проявом та їх поширенню в глобальному вимірі [59, с. 82-84]. Я погоджуюся з такою точкою зору, хоча прийнятною вважаю й альтернативне бачення, запропоноване А. Бергеневою, яка вказувала на те, що політика та методи боротьби ЄС з тероризмом мали лише тоді утилітарний характер, коли набували необхідного поширення або визнання за межами ЄС [60, с. 278-280]. Ця теза є актуальною через те, що тероризм все більше став глобальним феноменом, а тому його підтримка, поширення та фінансування не обов'язково мали джерела, з якими можна боротися або які можна знищити за допомогою правової системи ЄС.

Транснаціональний та інтернаціональний характер терористичної діяльності мав недостатньо зусиль країн. Для ефективної боротьби, і, зокрема в контексті знищення джерел фінансування, ЄС не міг обійтися без міжнародної підтримки, так само як і в питаннях застосування збройних сил чи ПрО для боротьби із його найбільш радикальними проявами, хоча б через те, що саме військовий контингент на відміну від діяльності ПрО або спеціальних служб має відповідний мандат ООН.

Тому, під час розроблення Директиви Європейського Парламенту та Ради Євросоюзу № 2005/60/ЄС “Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму” [61] та Директиви Європейського Парламенту та Європейської Ради від 20 травня

2015 р. № ЄС 2015/849 визнав, що відмивання коштів та фінансування тероризму зазвичай здійснюється в міжнародному контексті [62]. Отже, Євросоюз на рівні власних правових документів визнав необхідність міжнародної співпраці з питань боротьби з тероризмом.

У 2018 р. Європейський Парламент прийняв директиву П'ятого бюро боротьби з відмиванням грошей, яка була спрямована на підвищення прозорості шляхом створення публічного реєстру компаній, повноважень, обмежень на анонімність, віртуальної валюти та гаманців, а також користувачів передплачених карток, розширення критеріїв оцінки третіх країн із високим ризиком та покращення безпеки фінансових операцій [63]. Директива була прийнята, коли країни ЄС реагували на зростаючу загрозу тероризму та прагнули встановити якомога суворіший контроль над фінансовими операціями та інструментами, які можуть бути використані для фінансування тероризму. Україна відповіла на AMLD5 прийняттям нової редакції “Закону про боротьбу з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму, а також реалізацією окремих проектів” [64]. З цього приводу З. Гбур та С. Кошова звернули увагу на тому аспекті, що міжнародна боротьба з тероризмом, знищення каналів фінансування терористичних організацій вимагали застосуванням збройних сил з метою порушення шляхів та каналів координації їх діяльності [65, с. 75-77].

Окремо варто звернути увагу на Закон України “Про боротьбу з тероризмом”, який не лише закріплював визначення міжнародного тероризму, але й визначав повноваження та обсяг функцій ЗС України та Міністерства оборони України в загальній системі боротьби. Так, ст. 1 закону визначила, що міжнародний тероризм – це “здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов’язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров’ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народно-

господарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження” [66]. Цей закон визначав правові та організаційні основи боротьби з цим небезпечним явищем. Крім того, Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний кодекс, який містив статтю “Терористичний акт” і близько тридцяти відповідних статей, які мали відношення до ознак терористичних актів [67].

В українському законодавстві зазначено про участь ЗС України у боротьбі з міжнародним тероризмом. Так, Закон України “Про боротьбу з тероризмом” визначає, що Міністерство оборони України, органи військового управління, з'єднання, військові частини і підрозділи Збройних Сил України забезпечують захист від терористичних посягань об'єктів та майна Збройних Сил України, зброї масового ураження, ракетної і стрілецької зброї, боєприпасів, вибухових та отруйних речовин, що перебувають у військових частинах або зберігаються у визначених місцях; організують підготовку та застосування сил і засобів Сухопутних військ, Повітряних Сил, Військово-Морських Сил і Сил спеціальних операцій Збройних Сил України в разі вчинення терористичного акту у повітряному просторі, у територіальних водах України; беруть участь у проведенні антитерористичних операцій на військових об'єктах і в разі виникнення терористичних загроз безпеці держави із-за меж України; в разі залучення до проведення антитерористичної операції – забезпечують із застосуванням наявних сил і засобів виконання завдань щодо припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій; беруть участь у затриманні осіб, а у випадках, коли їх дії реально загрожують життю та здоров'ю заручників, учасників антитерористичної операції або інших осіб – їх знешкоджують [67]. Вважаю, що ЗС України мають достатній досвід участі в антитерористичних операціях та операціях з підтримання миру і безпеки (Додаток Д). Завдяки набутому

досвіду ЗС України здатні виконувати завдання за призначенням у складі коаліційних військ (сил) НАТО.

Таким чином, безумовно міжнародно-правова система боротьби з міжнародним тероризмом рухається до вирішення проблеми міжнародного тероризму, знищення каналів фінансування міжнародних терористичних організацій. Разом з тим, недостатньо уваги приділялося координації та консолідації зусиль із застосування збройних сил у боротьбі з міжнародним тероризмом, не створена нормативно-правова база залучення ЗС України в антитерористичних операціях під егідою НАТО.

2.3 Нормативно-правова база провідних країн-членів НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом

З початку 1970-х років проблемі дослідження міжнародного тероризму приділяється значна увага. Безумовно, причиною такого інтересу була і залишається необхідність розробки ефективних заходів боротьби з цим явищем. Інтерес до вивчення проблеми тероризму не є суто теоретичним, насамперед він спрямований на розроблення дієвих нормативних документів для боротьби з міжнародним тероризмом як на внутрішньо державному, так і на міжнародному рівні. Лише глибокий аналіз цієї системи дає змогу знайти наукові рішення цієї проблеми.

Отже, нині зусилля світової дипломатії зосереджені навколо створення такої системи безпеки, яка б гарантувала стабільність у світі та була здатна реагувати на нові виклики та загрози, найнебезпечнішим з яких є міжнародний тероризм. За таких умов формування сучасної системи міжнародної безпеки логічним і актуальним є дослідження питання щодо подальшого призначення НАТО та її еволюції як найбільш ефективною і дієздатною складовою цієї системи [68, с. 385-387].

Участь у НАТО чи в будь-якому іншому геополітичному альянсі або союзі не вирішує повністю завдання боротьби з міжнародним тероризмом для

будь-якої держави. Тому важливо крім спільних зусиль Альянсу кожній країні розробляти та досконалювати власну внутрішню державну політику боротьби з міжнародним тероризмом. Сутність цієї політики спрямована на задоволення насамперед національних, і лише потім – загальносоюзних чи спільних цілей Альянсу. Це означає, що політичне керівництво кожної країни виробляє власну систему заходів боротьби з міжнародним тероризмом на своїй території, які враховуватимуть національні інтереси та власні спроможності країни, але при цьому країни завжди мають враховувати потенціал всієї системи НАТО. Тобто сутність внутрішньої політики держав-членів НАТО полягає в тому, що вони можуть планувати заходи боротьби з міжнародним тероризмом, виходячи далеко за межі власних ресурсних можливостей, оскільки завжди можуть залучити спільні зусилля інших країн-членів НАТО або брати участь у вже діючих програмах та операціях по боротьбі з міжнародним тероризмом. Саме в цьому варто розглядати особливість створення країнами-членами НАТО національних та альянсової систем боротьби з міжнародним тероризмом.

Боротьба з міжнародним тероризмом повинна здійснюватися за умов дотримання принципу правових основ і норм міжнародного права й національного законодавства. Правове поле антитерористичної боротьби дозволяє забезпечити широку підтримку народів і держав, недопущення її використання з метою досягнення корисливих вузьконаціональних цілей. Міжнародне право несумісне з монополізацією винятковості будь-якої держави в антитерористичній боротьбі. Звернення до міжнародного права в боротьбі з тероризмом на сучасному етапі зумовлене участю багатьох держав світу під час розв'язання військово-політичних конфліктів. Саме тому в оцінці здобутків країн-членів НАТО у побудові ефективних національних систем боротьби з міжнародним тероризмом на перше місце виходить національне законодавство.

І оскільки в сучасних умовах геополітичної неоднорідності та культурно-етнічного різноманіття відбуваються суттєво нові зміни в

організації міжнародного тероризму, його трансформація в глобальну загрозу світовому суспільству національні системи боротьби із ним виходять на перший план, оскільки містять особливості протистояння глобальним терористичним проявам. Зупинити або уповільнити такий розвиток можливо лише за умови розроблення та узгодженої реалізації зацікавленими державами адекватної цій загрозі комплексної стратегії боротьби з тероризмом. Але таке поєднання повинно відбуватися з урахуванням національних інтересів та особливостей законодавства кожної країни [69, с. 190-194].

Більшість європейських країн НАТО велику увагу приділяли удосконаленню національного законодавства з питань боротьби з тероризмом у контексті надання додаткових повноважень ПрО і спеціальним службам та залучення до співпраці на національному рівні міжнародних організацій і сил. Тобто мова йшла про консолідацію зусиль та співробітництво між різними країнами у протидії спільним регіональним та глобальним загрозам.

З огляду на зростання терористичної загрози низкою країн було внесено зміни в національне законодавство у сфері боротьби з тероризмом, зокрема надано додаткові повноваження ПрО і спеціальним службам.

У ФРН після 1976 р. ПрО отримали право на арешт осіб, причетних до чинення терористичних актів і брати їх під варту без санкції прокурора, зокрема були послаблені обмеження на обшуки і арешти. У 1972 р. у складі федеральної прикордонної поліції в Німеччині була створена спеціальна бригада боротьби із тероризмом GSG-9. Її структура складалася зі штабу і п'яти груп (чотири оперативні й одна – інформації зв'язку). Експерти вважали спецгрупу GSG-9 найефективнішою серед інших європейських спецпідрозділів у проведенні антитерористичних операцій [70].

У 2016 р. в ФРН прийняли Закон “Про заходи з протидії тероризму”, яким передбачалося:

розширення повноважень поліції, зокрема щодо протидії нелегальній міграції;

збільшення термінів зберігання персональної та службової інформації;

запровадження більш жорстких правил реєстрації власників передплаченого зв'язку;

вдосконалення автоматизованого обміну інформацією між спецслужбами і правоохоронними органами країни та спецслужбами іноземних країн;

зменшення з 16 до 14 років мінімального віку громадян, за якими дозволено здійснювати стеження [71].

У 2020 р. внесено зміни до Закону “Про Федеральну розвідувальну службу” (BND), згідно з якими службі надано ширші повноваження у сфері її діяльності [72]. Так, надали право на отримання інформації з телекомунікаційних каналів на території ФРН, у рамках оперативно-розшукової діяльності прослуховувати громадян країни (до цього BND не мала повноважень здійснювати такі заходи на території країни), зберігати інформацію про користувачів Інтернету та передавати її до партнерських спецслужб. Водночас, законом передбачено здійснення контролю урядом та парламентом за діяльністю спецслужби.

У ФРН мали місце інші заходи, спрямовані на боротьбу з тероризмом, зокрема:

підвищення спроможностей ПрО та спецслужб з виявлення та припинення незаконної діяльності у кіберпросторі для виявлення та припинення терористичної діяльності міжнародних терористичних організацій;

ретельна перевірка кандидатів на військову службу Бундесверу;

прийняття земельним парламентом Баварії закону, яким передбачено посилений контроль спецслужбами систем зв'язку та обміну інформацією;

розширення повноважень діяльності Відомства по захисту конституції та надання йому доступу до баз даних і архівів різних організацій;

підвищення ефективності координації діяльності підрозділів спеціального призначення;

збільшення кількості особового складу спеціальних служб та поліції на 4 тис. 600 осіб;

вдосконалення та розвиток систем відеоспостереження у містах [73].

У контексті розвитку системи запобігання терористичним актам в Німеччині заплановано введення нової системи оцінки загроз “Радар”, що призначена для посилення моніторингу за потенційними терористами та покращення взаємодії поліцейських служб і судових органів. Це спільне розроблення університету Цюріха та Федерального відомства кримінальної поліції. Передбачається, що оцінка потенційних загроз буде здійснюватися системою за шкалою: помірний, помітний (значний) та високий ризик. Також “Радар” допомагає правоохоронцям у виявленні осіб, які використовують фальшиві документи [74].

Після 2001 р. військово-політичне керівництво ФРН не одразу розглянуло питання залучення Бундесверу для боротьби з міжнародним тероризмом, питання безпеки країни залишалося пріоритетом ПрО та спецслужб. У зв’язку з існуючими потенційними терористичними загрозами та забезпеченням національної безпеки країни у ФРН прийняли “Білу книгу 2006”, в якій боротьба з міжнародним тероризмом покладена на Бундесвер [75, с. 54–55]. Враховуючи поточні виклики та загрози у 2016 р. у ФРН створено “Білу книгу 2016”, в якій зазначено, що основним із завдань Бундесверу є боротьба з тероризмом та гібридними загрозами [76, с. 91].

Досвід боротьби з тероризмом у Великій Британії показав, що Уряд країни традиційно ставив перед собою мету, яка полігала у створенні дієвої боротьби із терористичними загрозами, зокрема формування законодавства, яке б давало змогу відповідним органам максимізувати власну ефективність у боротьбі із терористичними загрозами.

Нормативно-правова база Великої Британії у сфері боротьби з тероризмом розвивалося у відповідь на дії організації “Ірландська республіканська армія”. Значним кроком у боротьбі з тероризмом стало прийняття Закону “Про надзвичайні повноваження в Північній Ірландії” (1973) [77]. Наступними важливими нормативно-правовими актами Великої Британії стали Акти щодо превенції тероризму, прийняті у 1974, 1976 та 1989

роках [78–80]. Вдосконалення антитерористичного законодавства надало ширші повноваження ПрО, яким надано право заарештовувати осіб, причетних до тероризму, проводити обшуки та затримувати осіб, які підозрюються, без санкції прокурора. Надало право суддям самостійно приймати рішення щодо членів терористичних організацій [77–80]. Важливо наголосити, що кожний наступний нормативний акт відрізнявся посиленням режимних заходів та гнучкою регламентацією профілактичної спрямованості ПрО з врахуванням позитивного досвіду боротьби з тероризмом спецслужб Німеччини, Франції та інших країн.

Дисертант дослідив низку інших нормативно-правових актів Великої Британії, зокрема Акт про тероризм 2000 [81]; Акт з попередження тероризму 2005 [82]; Антитерористичний акт 2006 [83]; Акт по боротьбі з тероризмом 2008 [84]; Акт про заморожування активів терористів 2010 [85]; Акт про запобігання тероризму та заходи з розслідування 2011 [86]; Акт про захист свобод 2012 [87]. Зазначені акти суттєво посилювали антитерористичне законодавство Великої Британії, проте не передбачали залучення військових контингентів до боротьби з міжнародним тероризмом. Так, 2015 р. вступив у силу “Закон про безпеку та протидію тероризму”, яким передбачено надання права представникам влади тимчасово вилучати документи, якщо особа підозрюється у намірах покинути країну з метою ведення терористичної діяльності. Також отримало ширші повноваження Міністерство юстиції Великої Британії на отримання доступу до даних інтернет-користувачів. Профілактику тероризму було покладено на органи місцевого самоврядування, пенетелярні заклади, лікарні, школи тощо [88]. Проте теракт 22 березня 2017 р. у центрі Лондона змусив владу країни продовжити роботу по вдосконаленню антитерористичного законодавства.

Вищезазначені нормативно-правові акти країни основні функції боротьби з тероризмом зосереджували на діяльності ПрО та спецслужб (MI-5, MI-6, GCHQ та ін.). Хоча тривалий час військові контингенти збройних сил

брали участь у військових операціях на території Афганістану та Іраку та Сирії.

Французька модель боротьби з тероризмом почала формуватися у 1980-х рр., коли в країні відбулася низка терористичних актів. Перший Антитерористичний закон 1986 р. “Про боротьбу з тероризмом та посягання на державну безпеку” сформулював дефініцію тероризму та передбачав компенсації жертвам терористичних актів. Значна його частина була торкнулася організаційних і процедурних питань боротьби з тероризмом [90].

У 1996 р. прийнято Антитерористичний закон “Про посилення репресій проти тероризму та нападів на осіб, які займають перебувають на державній службі”, яким введено термін “злочинна спільнота, пов’язана з тероризмом”, а влада отримала право застосовувати попереджувальні заходи, зокрема позбавляти громадянства [90].

Закон 2006 р. “Про боротьбу з тероризмом і забезпечення безпеки та прикордонного контролю” продовжив розвивати антитерористичне законодавство: оператори телефонного зв’язку та провайдери зобов’язані зберігати дані абонентів протягом року. Закон полегшив умови встановлення відеоспостереження, збільшив термін тимчасово затриманих підозрюваних в тероризмі з чотирьох до шести діб, надав дозвіл співробітникам поліції відкривати вогонь по автомобілях, які не виконують їх вимоги. Окрему увагу було зосереджено на охороні кордонів і порядку перетину кордону на пунктах перетину кордону [91]. Закон від 2008 р. посилив повноваження ПрО на залізничних сполученнях. Французькі поліцейські отримали право перевіряти документи у пасажирів не тільки на території Французької Республіки, а й на території інших держав у межах 20-кілометрової зони поза державним кордоном [92].

Новим етапом французького антитерористичного законодавства став Закон від 2014 р. “Про боротьбу з тероризмом”. Він заборонив кандидатам у джихадисти, які направляються у Сирію або Ірак, залишати територію Франції. Закон дозволив блокування ісламістських веб-сайтів, які

безпосередньо або опосередковано були пов'язані з екстремісткою або терористичною діяльністю [93].

Після терактів 2015 р. у Парижі Генеральним секретаріатом оборони та національної безпеки Французької Республіки здійснено ретельний аналіз скоєних у країні протягом кількох останніх років терористичних нападів, за результатами чого наприкінці 2016 р. у Франції було введено в дію новий національний антитерористичний план "Віжіпірат" (VIGIPIRATE). Відповідно до нього на території Франції встановлено 3 ступені терористичних загроз: всі правоохоронні органи, спеціальні служби, державні та громадські структури Франції працюють у звичайному режимі із застосуванням типових заходів безпеки, які, зокрема передбачають контроль за проведенням масових заходів, здійснення вибіркового перевірок на транспорті, введення обмеженого доступу на окремі об'єкти інфраструктури, патрулювання тощо.

Посилені заходи безпеки, загроза терористичного акту. Дія цього ступеня загрози може тривати невизначений термін як на всій території Франції, так і в окремих регіонах. Запроваджуються визначених планом безпекових заходів, зокрема, ті, що викладені у документах з обмеженим доступом. Передбачається введення додаткового контролю, обмежень пересування на окремих транспортних магістралях, збільшення інтенсивності патрулювання тощо. Правоохоронні органи та спецслужби приводяться у стан підвищеної готовності.

Найвищий ступінь загрози, який сьогодні діє у Франції, – загроза теракту. Введення найвищого ступеня загрози здійснюється винятково за наявності достовірних даних щодо високої ймовірності здійснення теракту або після його вчинення. Чітко визначає функції і повноваження кризового центру. Дозволяє введення надзвичайних заходів безпеки, зокрема, блокування транспортних шляхів, закриття метро, вокзалів, аеропортів та інших важливих транспортних об'єктів, призупинення роботи навчальних закладів, заборону масових акцій тощо.

Варто зазначити, що у “Віжіпірат плюс” враховано необхідність посилення заходів протидії новим терористичним загрозам, зокрема атакам з використанням безпілотних літальних апаратів та кібернетичним атакам. Крім того, у ньому визначені спеціальні сили і засоби для протидії терористичним актам, які можуть бути скоєні із застосуванням стрілецької зброї, вибухових речовин, транспортних засобів, а також біологічної і хімічної зброї. При цьому головною особливістю оновленого плану є запровадження у французькому суспільстві так званої “культури пильності”, що передбачає залучення пересічних громадян до процесу забезпечення як власної безпеки, так і безпеки держави [94].

Після терактів 13 листопада 2015 р. у Парижі французькі парламентарі сфокусували свою діяльність на подальшому вдосконаленні законодавства у сфері боротьби з тероризмом. У квітні 2016 р. парламент Франції прийняв Закон щодо реформування пенітенціарної системи. Метою цієї реформи визначено посилення відповідальності за тероризм та підвищення ефективності боротьби проти нього. Закон, зокрема передбачає:

збільшення термінів покарання за терористичну діяльність (до довічного ув'язнення без права дострокового звільнення);

організацію більш суворого режиму виконання покарань;

ухвалення норм обтяжуючої обставини, яка передбачає кримінальну відповідальність за скоєння окремих злочинів членами організованих угруповань у зв'язку з терористичними діями;

контроль електронної кореспонденції та інше.

Парламент посилив адміністративний контроль над районами проведення антитерористичних операцій і затвердив положення про створення паризького суду, який розглядав кримінальні справи щодо членів терористичних організацій. Крім того, до Кримінального кодексу внесені нові види злочинів, зокрема створення сайтів терористичної спрямованості за територіальними межами Франції.

Новий закон передбачав кримінальну відповідальність за недбалість співробітників Про та осіб, які перешкоджали виконанню завдань поліції. Також посилено боротьбу з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму, зокрема введено заборону на поповнення або використання банківських карт, які не можуть бути пов'язані з ідентифікованим користувачем [95].

Досвід боротьби США з міжнародним тероризмом став, на наш погляд, унікальним. Так, у країні діяла низка недержавних організацій, що реалізовували програми, спрямовані на подальшу взаємодію між державою та суспільством у боротьбі з тероризмом. Наприклад, у країні діяла Міжнародна асоціація керівників антитерористичних відомств, яка вела роботу зі створення специфічної системи антитерористичної освіти школярів. Метою такої роботи було не лише надання дітям практичної інформації щодо поведінки в екстремальних умовах, але й ідеологічно-виховна робота, спрямована на кооперацію подальших зусиль громадянського суспільства та органів державної безпеки. На думку керівництва країни, залучення громадян до боротьби з тероризмом підвищувало ефективність операцій, що проводилися державними службами [96].

З ініціативи Державного департаменту США було прийнято рішення використовувати професійні знання співробітників в галузі антитерористичної боротьби і спрямувати їх на підготовку спеціальної програми, розрахованої як на працівників правоохоронних органів, так і на пересічних громадян. Головною метою “антитерористичної програми Держдепартаменту США” було сприяння в забезпеченні безпеки громадян країни як у щоденному режимі (всередині держави), так і під час зарубіжних туристичних і ділових поїздках. Програма носить не тільки інформаційно-навчальний характер, а й містить у собі елемент пропаганди, спрямованої на налагодження контактів з іноземними посадовими особами для досягнення єдиного розуміння загрози і бажання проведення спільної боротьби з тероризмом. За цією програмою пройшли навчання вже більше 20 тис. співробітників з-понад 100 країн [97].

Як наголошував М. Рижков у питаннях, що стосувалися ключових для США сфер, однією з яких, власне і є боротьба з міжнародним тероризмом, американський уряд робить традиційну ставку на можливості своїх збройних сил. Тут бачимо серйозну суперечність між потенціалом воєнної перемоги і залученням переможених до кола держав, які поділяють ліберальні цінності [98, с. 44–47]. Дослідник стверджував, що США не планували скористатися воєнною експансією з міркувань націоналістичного егоїзму: “Америка – це перша в історії людства наддержава, котра відмовилася від свого територіального розширення в рамках традиційної геополітики, але не відмовлялася від застосування воєнної сили для забезпечення інших інтересів.

У США в контексті боротьби з тероризмом першочергова увага приділялася удосконаленню законодавства. Так, з 1958 по 2001 рр. були прийняті важливі нормативно-правові акти: Закон про спостереження за іноземною розвідкою (1978), Закон про боротьбу з міжнародним тероризмом (1984), Закон про дипломатичну безпеку та боротьбу з тероризмом (1986), Закон про боротьбу з біологічною зброєю (1989), Закон про експорт зброї (1976), Закон про боротьбу з тероризмом із застосуванням смерної кари (1996) [99, с. 100–101]. Не дивлячись на доволі розвинену антитерористичну базу США, в країні не вдалося попередити найбільший терористичний акт в історії людства 11 вересня 2001 р. Найважливішим з них з точки зору побудови системи боротьби з тероризмом в Україні стали такі:

Федеральний закон про цивільну авіацію 1958 р. [100] та Закон про боротьбу за викрадення літаків 1974 р. [101], які фактично були прийняті на виконання Конвенції ООН із протидії тероризму на авіаційному транспорті. Щодо терористичного акту 11 вересня 2001 р., то ці закони показали певну недосконалість системи протидії та попередження тероризму в США і в подальшому були значно змінені.

Федеральний закон “Про допомогу іншим державам” від 1961 р. У розділі 571 зазначено, що президент США має право надавати у будь-яких формах та будь-яких умовах сприяння зарубіжним партнерам для розширення

можливостей їх силових структур для попередження терористичних актів. Мова про застосування збройних сил не йшла [102]. Закон був прийнятий в умовах Карибської кризи, коли США намагалися легалізувати свою участь у розв'язанні міжнародних конфліктів та протидії глобальним загрозам, які стали результатом поширення терористичних загроз на Близькому Сході.

Федеральний закон “Закон про боротьбу з міжнародним тероризмом” 1984 р., розділ 201 якого зобов'язував президента США “застосовувати всі можливі зусилля для зміцнення міждержавного співробітництва з метою організації ефективної протидії терористам” [103]. На думку Б. Леонова, саме таке трактування закону надало повноваження застосовувати збройні сили для проведення антитерористичної операції у Лівії 1986 р. [104, с. 90–91].

Секретна виконавча директива президента № 39 (червень 1995 р.), яка наділяла виконавчі органи влади, і зокрема правоохоронні, певними винятковими повноваженнями у випадку протидії терористичним проявам, а також дала можливість концентрувати всю повноту влади в процесі боротьби з конкретними акціями на рівні федеральних органів влади [105].

Федеральний закон про підсилення боротьби з тероризмом (квітень 1996 р.) [106] і виконавча директива № 62 (травень 1998 р.) до нього впровадили нову систему попередження терористичних ризиків та створили стійку федеральну систему управління силами у боротьбі з тероризмом [107]. Хибно вважати, що цей закон виявився неефективним у протидії ризиків терористичних атак 11 вересня 2001 р. у, оскільки він був розрахований на попередження проявів тероризму середині США, а не зовнішніх терористичних загроз.

Важливе значення у боротьбі з міжнародним тероризмом відігравав Акт про свободу (2015), фактично він вніс зміни у Акт про опатріотизм (2001) [108]. Акт про свободу в США на відміну від Патріотичного акту суттєво розширив контроль державних органів над громадянами США. Проте, його критично сприйняло американське суспільство, деякі його положення значно обмежували права і свободи громадян США. Правоохоронним органам надали ширші

повноваження з “процедури таємного нагляду за особами, які підозрюються в терористичні діяльності”. “Патріотичний акт” спростив процедуру отримання судового ордеру на “ровінг” – спостереження, тобто прослуховування за допомогою електронних засобів. Окрім цього, були розширені можливості електронного спостереження за підозрюваними у тероризмі: збільшено перелік даних, які повинен надавати провайдер на запити ПрО; спрощена офіційна процедура застосування спеціальних пристроїв для негласного збору інформації у комп’ютерних мережах [109].

Розділ 3 Акту присвячено протидії легалізації (“відмиванню”) доходів, здобутих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Акт про свободу в США вдосконалив процедуру контролю у фінансовій та банківській сферах США. Таким чином, він закріпив необхідність прийняття урядом мінімальних стандартів, що мають виконувати фінансові установи для перевірки особистості клієнтів; встановив обов’язок фінансових установ приймати та виконувати програми боротьби з легалізацією грошей, впроваджувати внутрішні процедури та засоби контролю, призначати відповідального з питань комплаєнс-контролю, проводити постійне навчання працівників тощо; закріпив необхідність повідомляти правоохоронні та розвідувальні органи про всі підозрілі фінансові операції [110].

У 2014 р. у зв’язку з терористичною діяльністю Ісламської держави в головному документі Міністерства оборони США “Всебічний огляд стану і перспектив розвитку збройних сил США” 2014 р. зазначено: “США будуть притримуватися глобального підходу до боротьби з насильницьким екстремізмом та терористичною загрозою, застосовуючи економічні, дипломатичні, розвідувальні, правоохоронні, наукові і військові інструменти. Міністерство оборони адаптує свою антитерористичну діяльність до загроз” [111].

15 червня 2021 р. адміністрація Білого дому презентувала Національну стратегію протидії внутрішньому тероризму, перший документ такого роду в історії США. У передмові до Стратегії зазначено, що протягом останніх

кількох років американське суспільство зіткнулося із серйозною загрозою, яка є прямим викликом національній безпеці країни, її демократичним основам та єдності нації. Запобігання внутрішньому тероризму та зменшення факторів, що його спричиняють, вимагає від федерального уряду реагування [112].

На підставі аналізу національної системи провідних країн НАТО у боротьбі з тероризмом дисертантом розроблено порівняльну характеристику (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Порівняльна характеристика національної системи боротьби з міжнародним тероризмом провідних країн НАТО

ФРН	Франція	Велика Британія	США
запровадження жорстких правил реєстрації власників передплаченого зв'язку; організація автоматичного обміну даними між державними секретними службами та правоохоронними органами і іноземними спецслужбами; збільшення терміну зберігання особистої та службової інформації; розширення повноважень діяльності поліції, зокрема у боротьбі з тероризмом; Зниження мінімального віку для громадян, які підлягають нагляду, з 16 до 14 років	посилення покарання за терористичну діяльність (до довічного позбавлення волі без права дострокового звільнення); встановлення суворішої системи виконання покарань, прийняті норми про обтяжуючі обставини щодо членів організованих злочинних терористичних груп; кримінальна відповідальність за окремі правопорушення терористичного характеру; контроль електронного документообігу тощо	боротьба з діяльністю потенційно небезпечних терористичних груп у країні; запобігання поширенню терористичних ідей через Інтернет; створення системи відстеження за особами, які становлять або можуть становити терористичну загрозу для суспільства	вважається, що антитерористична система боротьби з тероризмом США переважною мірою досягла своїх стратегічних цілей: запобігання терористичним атакам; обмеження використання зброї масового знищення в терористичних цілях; недопущення будь-якої допомоги та фінансування тероризму; створення перешкод терористичним організаціям для контролю над певними територіями

Але не зважаючи на досить розвинену систему боротьби з тероризмом, роль і місце збройних сил у боротьбі з тероризмом почали розглядати лише після подій 11 вересня 2001 р. (крім США).

На фоні зростання рівня терористичної загрози у світі міжнародні і регіональні організації, національні уряди багатьох країн активно вживають додаткових заходів у сфері боротьби з тероризмом, спрямовують для цього додаткові ресурси.

Вважаємо, що європейське суспільство не настільки готове до реагування на терористичні акти. Ймовірно, це пов'язано з низьким рівнем терористичної діяльності терористичних угруповань на території європейського континенту. Проте варто зосередити увагу на біженцях з країн Близького Сходу, Центральної Азії та Африки, які можуть спричинити масову міграцію на територію країн-членів НАТО.

На міжнародному та регіональному (європейському) рівнях відзначалася тенденція до поглиблення співробітництва у сфері боротьби з тероризмом. У першу чергу, це стосувалося питань обміну інформацією, покращення взаємодії спецслужб та правоохоронних органів, посилення контролю за перетином державних кордонів та протидії фінансуванню терористичної діяльності. На національному рівні держави вживали додаткових заходів, спрямованих на профілактику тероризму, вдосконалювали антитерористичне законодавство, розширювали повноваження силових структур, надаючи їм додаткові інструменти, прагнули покращити взаємодію та обмін інформацією між уповноваженими органами, створювали нові координуючі органи по боротьбі з тероризмом, посилювали відповідальність за участь у терористичній діяльності.

Порівнюючи підходи США та їх європейських союзників у боротьбу з міжнародним тероризмом спостерігалися певні розбіжності. Американська адміністрація надавала перевагу нанесенню превентивних ударів тероризму за рахунок односторонніх, переважно військово-силових дій, тоді як міжнародне співробітництво розглядалося як другорядний фактор. Так, в “Стратегії

національної безпеки” від 2002 р. про боротьбу з тероризмом зазначено: “Щоб ліквідувати цю загрозу ми повинні застосовувати будь-яку зброю – військовий потенціал, систему внутрішньої безпеки, правоохоронні та розвідувальні органи, метою яких є перекриття шляхів фінансування терористів... Сполучені Штати Америки готові до співробітництва з ООН, Всесвітньою торговою організацією, Організацією Американських держав та НАТО” [113]. Тобто, американська модель на перше місце ставила застосування збройних сил, а міжнародне співробітництво – на друге.

Інший підхід до боротьби з тероризмом мали розробники “Європейської стратегії безпеки” 2003 р. Так, у документі зазначили, що фундаментом міжнародних відносин була Хартія ООН. Лише РБ ООН несла повну відповідальність за підтримання міжнародного правопорядку та безпеки [114].

На підставі антитерористичного законодавства провідних країн-членів НАТО вважаємо, що найефективнішим стало антитерористичне законодавство США, яке набуло розвитку після подій 11 вересня 2001 р. та об’єднало закони і підзаконні нормативно-правові акти. Нормативно-правові акти надали широкі повноваження збройним силам у боротьбі з міжнародним тероризмом. Нормативно-правова база США ще з 1984 р. надала право президенту США застосовувати збройні сили для боротьби з міжнародним тероризмом.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи результати дослідження міжнародного тероризму та правові засади боротьби з ним з можна зробити такі висновки.

Міжнародний тероризм – це значний виклик для національного та міжнародного безпекового середовища. Він створює загрозу для безпеки громадян, стабільності держав, міжнародної співпраці та світового порядку. Розвиток міжнародного тероризму відбувається відповідно до певних закономірностей і на кожному етапі виявляє певні його особливості.

Розвиток технологій та зміна терористичних дій спонукали до появи нових форм тероризму, таких як кібертероризм, біотероризм, хімічний та ядерний тероризм. Такі форми тероризму становлять серйозну загрозу для миру і безпеки і вимагають спеціальної підготовки та реагування з боку окремих країн, міжнародних організацій та світової спільноти в цілому.

Міжнародний тероризм характеризується утворенням транснаціональних терористичних мереж, які перетинають національні кордони та співпрацюють між собою. Це значно ускладнює завдання боротьби з тероризмом, оскільки вимагає координації та спільних зусиль від різних країн і міжнародних організацій (Додаток В).

Правові засади застосування збройних сил у боротьбі з міжнародним тероризмом містять низку міжнародних конвенцій, договорів, резолюцій та національних законодавств.

Одним з головних міжнародних документів, що стосуються боротьби з тероризмом, стала Резолюція Ради Безпеки ООН 1373 (2001), яка зобов'язувала всі держави запровадити заходи для припинення фінансування терористичних організацій, запобігання руху терористів через кордони, обміну розвідувальною інформацією та співробітництва в юридичних справах.

Важливе значення мали міжнародні конвенції, спрямовані на боротьбу з тероризмом. Наприклад, Конвенція ООН проти міжнародного тероризму (1999), яка зобов'язувала держави заборонити фінансування терористичних актів, екстрадицію терористів та співробітництво у кримінальних справах. Існують інші конвенції, що стосуються специфічних аспектів боротьби з тероризмом, наприклад, заборона застосування ядерної та хімічної зброї.

Крім міжнародних інструментів, країни-члени НАТО створили національне законодавство, яке регулювало залучення збройних сил для боротьби з міжнародним тероризмом. Нормативно-правові акти визначали правові механізми, процедури та обмеження, пов'язані з залученням військових контингентів збройних сил для боротьби з міжнародним

тероризмом. Важливим досвідом для України у сфері вдосконалення антитерористичного законодавства можна вважати діяльність США.

У будь-якому випадку, залучення збройних сил у боротьбі з міжнародним тероризмом повинно здійснюватися в рамках міжнародного права, зокрема принципів Хартії ООН, принципу пропорційності, мінімізації цивільних жертв, прав людини та інших норм, які регулюють ведення збройних конфліктів.

Отже, вітчизняному законодавцю вкрай важливо глибоко досліджувати антитерористичне законодавство провідних країн НАТО. Це дасть змогу уникнути багатьох помилок і врахувати набутий позитивний зарубіжний досвід. Такий підхід сприятиме зближенню зарубіжного законодавства з вітчизняним, що, у свою чергу, підвищить ефективність спільних зусиль світової спільноти у боротьбі з міжнародним тероризмом.

Проте вдосконалення антитерористичного законодавства не вирішує всіх проблем, які сьогодні створює тероризм для окремих країн і всього світу. Адже закони, спрямовані на боротьбу з тероризмом, по суті націлені на припинення терористичних проявів та покарання осіб, які їх допустили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Білюга А.Д. Пилявець Р.І. Кібертероризм: витоки, сутність та ознаки. *Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ – початку ХХІ ст.: тенденції та закономірності*. Київ. 2020. С. 127-129.
2. Muhlhausen D. B., McNeill J. B., *Terror Trends: 40 Years' Data on International and Domestic Terrorism*. Washington: Heritage Foundation, 2011. 11 p.
3. Milad Haghani, Erica Kuligowski, Abbas Rajabifard, Peter Lentini. Fifty years of scholarly research on terrorism: Intellectual progression, structural composition, trends and knowledge gaps of the field. *International journal of disaster risk reduction*. Vol. 68 (2). 2022. pp. 13-18.
4. Edwin B. *Forecasting the Unpredictable: A Review of Forecasts on Terrorism 2000–2012*. Hague: International Centre for Counter-Terrorism. 2014. 42 p.
5. Ліпкан В. А., Никифорчук Д. Й., Руденко М. М. *Боротьба з тероризмом*. Київ. Знання України. 2002. 254 с.
6. *Countering the Changing Threat of International Terrorism: Report of the National Commission on Terrorism. Pursuant to the Public Law? 105-th Congress*. The Federation of American Scientists (FAS). URL: <https://fas.org/irp/threat/commission.html> (дата звернення: 11.06.2021).
7. *Vigilance, prevention, and protection against the terrorist threat*. December 2016 edition. *Tackling terrorism together*. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/3/5/107686_2.pdf (дата звернення: 29.07.2021).
8. Zhuang, J., & Bier, V. M. Balancing Terrorism and Natural Disasters: Defensive Strategy with Endogenous Attacker Effort. *Operations Research*, 55 (5). 2007. P. 976–991. URL: <https://www.jstor.org/stable/25147136> (дата звернення: 07.09.2021).
9. *Global Terrorism Index*. URL: <https://www.visionofhumanity.org/maps/global-terrorism-index/#/> (дата звернення: 24.07.2023).

10. Forest J.J. Crime-Terror Interactions in Sub-Saharan Africa. Studies in Conflict and Terrorism. 2022. URL: <https://fletcher.tufts.edu/faculty-research/research-publications/crime-terror-interactions-sub-saharan-africa> (дата звернення: 02.02.2023).
11. Munich massacre. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/event/Munich-Massacre> (дата звернення: 30.11.2022).
12. World Trade Center Bombing 1993. <https://www.fbi.gov/history/famous-cases/world-trade-center-bombing-1993> (дата звернення: 14.12.2022).
13. 2nd Anniversary of the September 11, 2001 Attacks. U.S. Department of State. URL: <https://www.state.gov/22nd-anniversary-of-the-september-11-2001-attacks/> (дата звернення: 28.09.2023).
14. Operation Enduring Freedom. URL: <https://dcas.dmdc.osd.mil/dcas/app/conflictCasualties/oef> (дата звернення: 20.06.2023).
15. NATO Response Force. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49755.htm (дата звернення: 12.07.2022).
16. Countering terrorism. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77646.htm (дата звернення: 28.07.2022).
17. The European Union counter-terrorism strategy. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2014469%202005%20REV%204/EN/pdf> (дата звернення: 11.02.2022).
18. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS N 90). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331#Text (дата звернення: 14.02.2022).
19. United nations Global Counter-Terrorism Strategy. URL: <https://www.un.org/counterterrorism/un-global-counter-terrorism-strategy> (дата звернення: 30.01.2022).
20. NATO allies decide to start withdrawal of forces from Afghanistan. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_183086.htm (дата звернення: 13.08.2022).
21. Special Operations Forces train together at exercise Night Hawk 21. URL: <https://www.natomultimedia.tv/app/asset/659032> (дата звернення: 18.11.2023).

22. Anton Bebler. NATO and Transnational Terrorism. Volume: 9 Issue: 4. 2004. pp. 159-175. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/816637> (дата звернення: 14.11.2023).

23. Global Terrorism Index 2016. URL: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2016/11/Global-Terrorism-Index-2016.2.pdf> (дата звернення: 20.02.2022).

24. Global Terrorism Index 2017. URL: <https://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2017> (дата звернення: 21.02.2022).

25. Global Terrorism Index 2018. URL: <https://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2018> (дата звернення: 24.07.2022).

26. Global Terrorism Index 2019. URL: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2020/08/GTI-2019web.pdf> (дата звернення: 25.08.2022).

27. Global Terrorism Index 2020. URL: <https://visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2020/11/GTI-2020-web-1.pdf> (дата звернення: 26.09.2022).

28. Global Terrorism Index 2021. URL: <https://www.visionofhumanity.org/global-terrorism-index-2022-key-findings-in-6-charts/> (дата звернення: 18.10.2022).

29. Global Terrorism Index 2022. URL: <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/03/GTI-2022-web-04112022.pdf> (дата звернення: 19.02.2022).

30. IEP's Peace research, presentations and resources. URL: <https://www.visionofhumanity.org/resources/?type=research> (дата звернення: 12.12.2022).

31. Грабчук І.Л. Тероризм як міжнародне явище: джерела та канали його фінансування. *Міжнародні економічні відносини*. № 2 (104). 2023. С. 65.

32. Бояр-Созонович Т. С. Международный терроризм: политико-правовые аспекты. Одесса, 1991. 98 с.

33. Новоскольцев Г.Б. Політика України в контексті протидії міжнародному тероризму. Автореф. дис. ... канд. політ. наук. 23.00.04 / Чернів. нац. ун. ім. Ю. Федьковича. Чернівці. 2015. С. 6.

34. Антипенко В.Ф. Технологічний тероризм як небезпека світового масштабу. Том 19 (1). Київ. 610 с.

35. Меры по предотвращению международного терроризма, который угрожает жизни невинных людей или приводит к их гибели, или ставит под угрозу основные свободы, и изучение коренных причин этих форм терроризма и актор насилия, протекающих из нищеты, безисходности, бед и отчаяния, побуждающих некоторых людей жертвовать человеческими жизнями, включая и свои собственные, в стремлении добиться радикальных перемен. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/273/58/PDF/NR027358.pdf?OpenElement> (дата звернення: 02.04.2021).

36. Жовтенко Т.Г. Інформаційне забезпечення політики держави у боротьбі з міжнародним тероризмом на прикладі США. Автореф. дис. на здоб. наук. ст. кан. політ. наук. 21.01.01 – основи нац. безп. держ. (політ. науки). Київ. 2010. 22 с.

37. Кузніченко С. О. Тероризм як загроза міжнародній безпеці. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. № 23. С. 53-61.

38. Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_167#Text (дата звернення: 27.09.2022).

39. Convention for the suppression of unlawful acts against the safety of civil aviation. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20974/volume-974-I-14118-english.pdf> (дата звернення: 30.09.2022).

40. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS № 90). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331#Text (дата зернення 02.10.2022).

41. Костенецький В. Міжнародний досвід кримінально-правової протидії тероризму. *Господарство, підприємництво і право*. 2020. № 4. С. 296-302.

42. International convention against the taking of hostages. URL: <https://treaties.un.org/doc/db/terrorism/english-18-5.pdf> (дата звернення: 04.10.2022).

43. Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation, Protocol for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Fixed Platforms Located on the Continental Shelf. URL: <https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/SUA-Treaties.aspx> (дата звернення: 11.10.2022).

44. Protocol for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Fixed Platforms Located on the Continental Shelf. URL: <https://treaties.un.org/doc/db/terrorism/conv9-english.pdf> (дата звернення: 13.10.2022).

45. Забара І. М. Міжнародно-правоверегулюванняспівробітництва держав у боротьбі з тероризмом в інформаційній сфері. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Т. 4. Вип. 20. Ч. 1. С. 224-226.

46. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом: Конвенція ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374 (дата звернення: 17.10.2022).

47. Declaration on Measures to Eliminate International Terrorism, 1994, and the 1996 Supplementary Declaration there to. URL: <https://legal.un.org/avl/ha/dot/dot.html> (дата звернення: 19.10.2022).

48. Den Boer, M., and Monar, J. Keynote article: 11 September and the challenge of global terrorism to the EU as a security actor. *Journal of Common Market Studies*, 40(s1). 2002. pp. 11–28.

49. Гуцало М. Деякі питання держаної політики протидії тероризму в Україні. *Політичний менеджмент*. 2010. № 4. С.129-139.

50. European Convention on the Suppression of Terrorism. URL: <https://rm.coe.int/16800771b2> (дата звернення: 20.10.2022).

51. Council Common Position of 27 December 2001 on the application of specific measures to combat terrorism. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001E0931> (дата звернення: 21.10.2022).

52. Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism (CETS

No. 198). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatyenum=198> (дата звернення: 22.10.2022).

53. Proposal for a Council Decision concerning the signing, on behalf of the European Community, of Council of Europe Convention No 198 on laundering, search, seizure and confiscation of the proceeds from crime and on the financing of terrorism. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:52005PC0426> (дата звернення: 26.10.2022).

54. International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-15&chapter=18&Temp=mtdsg3&clang=_en (дата звернення: 27.10.2022).

55. Коваленко В. В., Журавльов В. П. Кримінально-правовий аспект тероризму. Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць. 2000. Вип. 8. С. 135-143.

56. United Nations Global Counter-Terrorism Strategy. URL: <https://www.un.org/counterterrorism/un-global-counter-terrorism-strategy> (дата звернення: 28.10.2022).

57. Жайворонок О. І. Міжнародний досвід протидії інформаційному тероризму та його імплементація в Україні. *Публічне управління у сфері державної безпеки та митної справи*. 2020. № 1 (24). С. 91-96.

58. The European Union counter-terrorism strategy. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2014469%202005%20REV%204/EN/pdf> (дата звернення: 29.10.2022).

59. Рисін В. В., Степанова А. В. Інструменти протидії фінансуванню тероризму з використанням фінансових установ. *Економічна наука. Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 80-86.

60. Бергенева А. Політика та методи боротьби Європейського Союзу з тероризмом. *Міжнародний науковий вісник*. 2022. № 1-2 (25-26). С. 271-282

61. Директива 2005/60/ЄС Європейського парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та

фінансування тероризму. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_774#Text (дата звернення: 01.11.2022).

62. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015L0849> (дата звернення: 02.11.2022).

63. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32018L0843> (дата звернення: 06.11.2022).

64. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 10.11.2022).

65. Гбур З., Кошова С. Нормативно-правові засади боротьби з тероризмом в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9. № 1. С. 72-81.

66. Про боротьбу з тероризмом. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 12.11.2022).

67. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.11.2022).

68. Андрейченко С. С. Право України на самооборону як невід'ємне право за ст. 51 Статуту ООН / С. С. Андрейченко. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*. Одеська юридична академія та 175-річчя Одеської школи права: у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф.

Одеса, 17 червня 2022 р. / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім “Гельветика”. Т. 1. 2022. С. 385-387.

69. Ruben Herrero, Nieva Machin. El eje Magreb-Sahel: la amenaza del terrorismo. UNSCI journal. 2015. pp. 190-194.

70. Barbara Manthe. The Rise of Right-Wing terrorism in the West Germany, 1970-1980. ECPR General conference. Oslo. 06-09 September 2017.

71. Gesetz zum besseren Informationsaustausch bei der Bekämpfung des internationalen Terrorismus. URL: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBl&jumpTo=bgbl116s1818.pdf (дата звернення: 18.11.2022).

72. In their current form, the Federal Intelligence Service’s powers to conduct surveillance of foreign telecommunications violate fundamental rights of the Basic Law. URL: <https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/2020/bvg20-037.html> (дата звернення: 19.11.2022).

73. Elspeth Guild, Thorsten Wetzling. Germany’s BND Act & CJEU case law. URL: <https://aboutintel.eu/author/professor-elspeth-guild/> (дата звернення: 22.11.2022).

74. Tätigkeitsbericht. URL: <https://www.krimz.de/fileadmin/dateiablage/download/Tätigkeitsbericht2020.pdf> (дата звернення: 26.11.2022).

75. White Paper 2006. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/156941/Germany%202006%20white%20paper.pdf>. P. 54-55 (дата звернення: 29.11.2022).

76. White Paper 2016. URL: <https://www.bundeswehr.de/resource/blob/4800140/fe103a80d8576b2cd7a135a5a8a86dde/download-white-paper-2016-data.pdf>. P.91 (дата звернення: 29.11.2022).

77. Northern Ireland (Emergency Provisions) Act 1973. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/53/contents/enacted> (дата звернення: 30.11.2022).

78. Prevention of terrorism (Temporary Provisions) Act 1974. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1974/56/contents/enacted> (дата звернення: 01.12.2022).

79. Prevention of terrorism (Temporary Provisions) Act 1976. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1976/8/enacted> (дата звернення: 01.12.2022).

80. Prevention of terrorism (Temporary Provisions) Act 1989. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/4/pdfs/ukpga_19890004_en.pdf (дата звернення: 01.12.2022).

81. Terrorism Act 2000, URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/11/contents> (дата звернення: 02.12.2022).

82. Prevention of Terrorism Act 2005. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/2/contents> (дата звернення: 03.12.2022).

83. Terrorism Act 2006. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/11/contents> (дата звернення: 03.12.2022).

84. Counter-Terrorism Act 2008. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/28/contents> (дата звернення: 04.12.2022).

85. Terrorist Asset-Freezing etc. Act 2010. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/38/contents> (дата звернення: 05.12.2022).

86. Terrorism Prevention and Investigation Measures Act 2011. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/23/enacted> (дата звернення: 05.12.2022).

87. Protection of Freedoms Act 2012. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/9/contents/enacted> (дата звернення: 05.12.2022).

88. Counter-Terrorism and Security Act 2015. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/6/contents> (дата звернення: 06.12.2022).

89. Loi n 86–1020 du 9 septembre 1986 relative à la lutte contre le terrorisme et aux atteintes à la sûreté de l'Etat // JORF n°0210 du 10 septembre 1986 page 10956. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT-000000693912> (дата звернення: 07.12.2022).

90. Loi n 96-647 du 22 juillet 1996 tendant à renforcer la répression du terrorisme et des atteintes aux personnes dépositaires de l'autorité publique ou chargées d'une mission de service public et comportant des dispositions relatives à la

police judiciaire. URL : <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT-000000367689> (дата звернення: 07.12.2022).

91. Loi n° 2006-64 du 23 janvier 2006 relative à la lutte contre le terrorisme et portant dispositions diverses relatives à la sécurité et aux contrôles frontaliers. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT-000000454124> (дата звернення: 08.12.2022).

92. Loi n 2008-1245 du 1er décembre 2008 visant à prolonger l'application des articles 3, 6 et 9 de la loi n° 2006-64 du 23 janvier 2006 relative à la lutte contre le terrorisme et portant dispositions diverses relatives à la sécurité et aux contrôles frontaliers. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/dossierlegislatif/JORFDOLE-000019870374/> (дата звернення: 08.12.2022).

93. Loi n° 2014-1353 du 13 novembre 2014 renforçant les dispositions relatives à la lutte contre le terrorisme (1). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000029754374/> (дата звернення: 08.12.2022).

94. Adaptation de la posture Vigipirate “urgence attentat”. URL: <https://www.seine-maritime.gouv.fr/Actions-de-l-Etat/Securite-et-Defense/Securite-publique/Plan-Vigipirate/Adaptation-de-la-posture-Vigipirate-urgence-attentat;>
<https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000029754374/> (дата звернення: 09.12.2022).

95. LOI n° 2016-731 du 3 juin 2016 renforçant la lutte contre le crime organisé, le terrorisme et leur financement, et améliorant l'efficacité et les garanties de la procédure pénale (1). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000032627231> (дата звернення: 10.12.2022).

96. Counter terrorism. U.S. Department of State. URL: <https://www.state.gov/policy-issues/counering-terrorism/> (дата звернення: 13.12.2022).

97. US Department of State. Programes ad Initiatives. URL: <https://www.state.gov/bureau-of-counterterrorism-programs-and-initiatives/#ATA> (дата звернення: 13.12.2022).

98. Рижков М.М. Доктринальний вимір стратегій зовнішньої політики США: від стримування до глобальної демократизації. Дис. на здоб. наук. ступ. док. політ. наук. Київ. 2007. 512 с
99. Єфремов А.Є. Развитие законодательства США по борьбе с терроризмом до 11 сентября 2001 года. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. № 2. 2017. Москва. С. 97-102.
100. Civil aviation act. URL: <https://placng.org/lawsofnigeria/laws/C13.pdf> (дата звернення: 15.12.2022).
101. H.R. 3858 (93rd): Anti-Hijacking Act. URL: <https://www.govtrack.us/congress/bills/93/hr3858> (дата звернення: 15.12.2022).
102. Foreign Assistance Act of 1961. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-1071/pdf/COMPS-1071.pdf> (дата звернення: 16.12.2022).
103. An Act to combat international terrorism. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-1071/pdf/COMPS-1071.pdf> (дата звернення: 16.12.2022).
104. Леонов Б. Методологічні підходи до визначення поняття “Тероризм”: досвід США. *Наук.-практ. госп-прав. журнал. Підприємництво, господарство і право*. № 3. 2014. С. 88-101.
105. Presidential Decision Directive 39 U.S. Policy on Counterterrorism. URL: <https://asprtracie.hhs.gov/technical-resources/resource/349/presidential-decision-directive-39-us-policy-on-counterterrorism> (дата звернення: 16.12.2022).
106. Public Law 104-132 – Apr. 24, 1996. URL: <http://uscode.house.gov/statviewer.htm?volume=110&page=1253> (дата звернення: 17.12.2022).
107. Combating terrorism: Presidential Decision Directive 62. URL: <https://irp.fas.org/offdocs/pdd-62.htm> (дата звернення: 17.12.2022).
108. The USA PATRIOT Act of 2001 & the USA PATRIOT Act Improvement and Reauthorization Act of 2005. URL: <https://www.justice.gov/archive/911/legal.html> (дата звернення: 19.12.2022).

109. The USA Patriot Act: Preserving Life and Liberty. URL: https://www.justice.gov/archive/ll/what_is_the_patriot_act.pdf (дата звернення: 19.12.2022).

110. USA Freedom Act. <https://www.congress.gov/114/plaws/publ23/PLAW-114publ23.htm> (дата звернення: 20.12.2022).

111. Ensuring a strong US Defence for the Future. URL: https://www.usip.org/sites/default/files/Ensuring-a-Strong-U.S.-Defense-for-the-Future-NDP-Review-of-the-QDR_0.pdf (дата звернення: 21.12.2022).

112. Fact sheet: National strategy for counterter domestic terrorism. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/06/27/fact-sheet-national-strategy-for-counterering-domestic-terrorism-strategic-implementation-update/>. URL: <https://nssarchive.us> (дата звернення: 21.12.2022).

113. The National Security Strategy September 2002. URL: <https://george-wbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/> (дата звернення: 22.12.2022).

114. European Security Strategy. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d0928657-af99-4552-ae84-1cbaaa864f96/> (дата звернення: 23.12.2022).

РОЗДІЛ 3

ЗАЛУЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КОНТИНГЕНТІВ КРАЇН-ЧЛЕНІВ НАТО ДЛЯ БОРОТЬБИ З МІЖНАРОДНИМИ ТЕРОРИСТИЧНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

3.1 Розвиток нормативно-правової бази НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом

НАТО – військово-політична міжнародна організація, яка складається з 31 країни Північної Америки та Європи. Це міждержавна структура, яка дотримується спільних для Альянсу цінностей демократії, індивідуальної свободи, верховенства права і мирного розв’язання суперечок та підтримує ці цінності в усьому євроатлантичному регіоні. НАТО не обмежується попередньо встановленими географічними межами та при необхідності надає ресурси для проведення різного роду операцій іншим міжнародним організаціям або коаліціям [1]. За час свого існування організація створила значну нормативно-правову базу у різних сферах безпеки, зокрема у боротьбі з міжнародним тероризмом.

До 1991 р. діяльність Альянсу була зосереджена переважно на політиці “стримування”, тобто застосуванні усіх наявних сил та засобів для протидії СРСР. Водночас, у країнах Альянсу мав місце розвиток антитерористичного законодавства та системи підзаконних актів, проте належної ролі і місця збройним силам як суб’єкту боротьби з тероризмом не приділялося. Усі функції попередження, виявлення, ліквідації та притягнення до юридичної відповідальності терористів покладалися виключно на Про, спецслужби та судову систему країн. Їх діяльність закріплювалася юридично в нормативно-правових актах країн-членів НАТО на національному рівні.

Після терористичних актів 11 вересня 2001 р. НАТО визначила власну роль в якості багатонаціональної організації, яка здатна ефективно боротися з міжнародним тероризмом. Для організації та ведення боротьби з міжнародним

тероризмом НАТО почала процес створення нормативно-правової бази, яка відповідала загрозам початку XXI ст.

Основою створення антитерористичного законодавства НАТО стали Конвенції Генеральної Асамблеї ООН та Резолюції РБ ООН, ухвалені у 1970-х рр. Поштовхом для створення системи боротьби з міжнародним тероризмом стала діяльність окремих терористів, терористичних груп та організацій, які згодом трансформувалися у міжнародні терористичні організації, зокрема й такі, що почали створювати потужні збройні формування, здатні встановлювати контроль над окремими регіонами країн або країнами в цілому. Євроатлантичній спільноті необхідні були кардинальні зміни для протистояння тероризму, які б забезпечували ефективну боротьбу з цим явищем.

Під час дослідження процесу діяльності НАТО встановлено, що її структура боротьби з міжнародним тероризмом мала три складові: розвиток та вдосконалення нормативно-правової бази, органи прийняття політичних та військових рішень, сили та засоби, які безпосередньо залучаються до боротьби з міжнародним тероризмом (рис. 3.1)

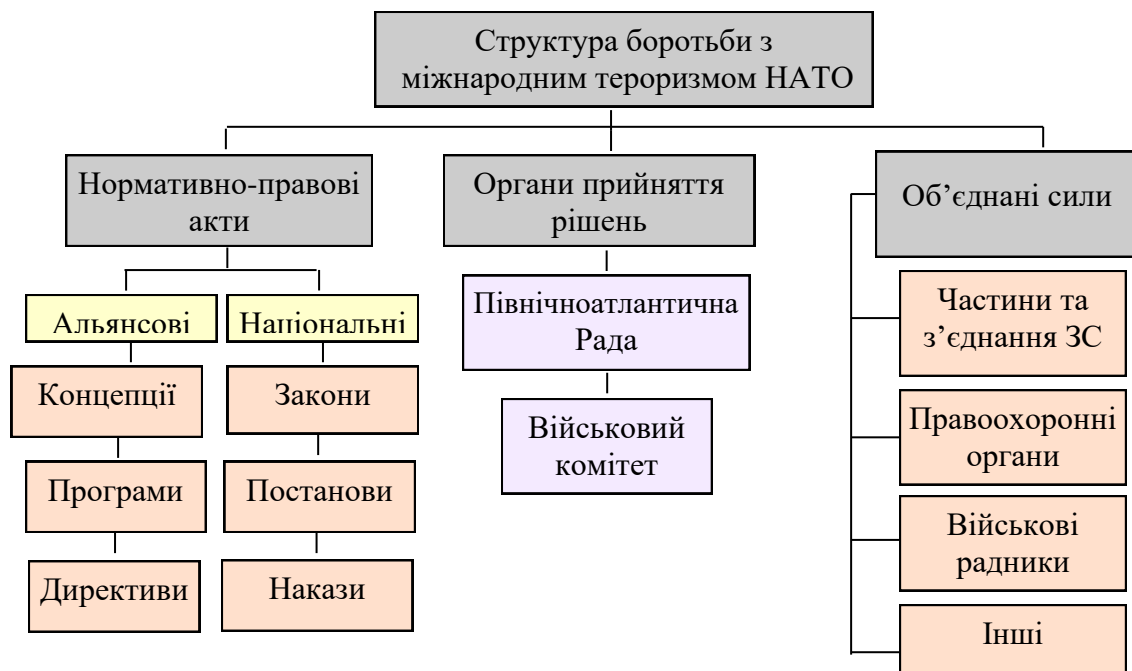

Рисунок 3.1 – Структура боротьби з міжнародним тероризмом НАТО

Для ефективного функціонування інститутів прийняття військово-політичних рішень та залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом постала необхідність створення потужної антитерористичної документальної бази. Дисертантом досліджені нормативно-правові акти НАТО щодо боротьби з міжнародним тероризмом, які, на його думку, в подальшому стали важливою складовою структури боротьби з міжнародним тероризмом НАТО.

Основним безпековими документами НАТО стратегічного рівня стали Концепції, які в залежності від викликів та загроз, періодично розроблялися Альянсом. Стратегічна концепція – це офіційний документ, в якому зазначені довгострокові цілі, характер та основні завдання НАТО у сфері безпеки, характеризувалися нові умови безпеки, були уточнені основи підходу НАТО до безпеки та надані вказівки щодо подальшої адаптації збройних сил НАТО до реальних і потенційних загроз [2].

У 1991 р. відбулася трансформування світоустрою з біполярного на однополярний. НАТО, у свою чергу, розпочала процес адаптації до нових викликів. Початковою фазою такого процесу стала Стратегічна концепція НАТО 1991 р., яка передбачала формат “оборона плюс діалог, плюс співробітництво”. Термін “загроза” був замінений на “виклики та ризики”. У Концепції основні зусилля були сфокусовані на налагодженні партнерських відносин з країнами-сусідами та іншими міжнародними організаціями, яка стала першим документом, який не мав грифу “Таємно” [3]. Концепція передбачала перехід до принципово нових геостратегічних та безпекових умов, які склалися після розвалу СРСР. Тероризм як виклики або загрози в документі не був прописаний.

Не зважаючи на те, що у Стратегічній Концепції 1999 р. тероризм визнано як одну із загроз, ролі і місця збройних сил у ній не було визначено. У Стратегічній концепції тероризм розглядали як один із ризиків, таких як диверсії, організована злочинність, торгівля людьми. Разом з тим, було визначено можливу участь НАТО у воєнних конфліктах поза територіальними

межами Альянсу. Концепція розширила завдання щодо колективної безпеки: був впроваджений термін “противник”, який передбачав не лише держави, а й “інші структури”. Одним із пріоритетних завдань концепції стало розширення НАТО, зокрема через програму “План дій щодо членства”, яка фактично була інструментом входження країн-кандидатів у склад НАТО [4].

Зазначені доктринальні документи НАТО не передбачали конкретних кроків щодо боротьби з міжнародним тероризмом, хоча ситуація в 1990-х рр. була напруженою через велику кількість терористичних актів. Відповідно жодних конкретних завдань по боротьбі з тероризмом у масштабі НАТО як організації визначено не було. Антитерористична система продовжувала діяти на національному рівні країн-членів НАТО, їх діяльність базувалася на розробленні нормативно-правових актів по боротьбі з тероризмом окремо у країнах-членах НАТО. Єдиної системи боротьби з міжнародним тероризмом на рівні НАТО створено не було. Лише після теракту 11 вересня 2001 р. в Альянсі відбулися значні зрушення у розробленні нормативно-правової бази щодо боротьби з тероризмом.

Діяльність міжнародних терористичних організацій та численні терористичні акти змусили військово-політичне керівництво НАТО переглянути політику Альянсу щодо боротьби з міжнародним тероризмом. Це було зумовлено такими причинами:

тероризм із проблеми окремих країн, де функцію боротьби з ним виконували ПрО та спецслужби, трансформувався у транснаціональну проблему, що вимагала залучення збройних сил;

виникла загроза оволодіння зброєю масового ураження міжнародними терористичними угрупованнями;

“слабкі” держави не могли протидіяти терористам, надаючи останнім територію для розташування баз та тренувальних таборів терористичних організацій;

терористичні організації інтегрувалися в систему державного управління окремих країн;

утворилися великі за кількістю, добре озброєні терористичні угруповання та НЗФ, для боротьби з якими виникла нагальна потреба залучення потужних угруповань збройних сил.

Для залучення військових контингентів збройних сил НАТО, виникла потреба вдосконалення концептуальних, договірних та інших нормативних документів, які визначили порядок дій НАТО як міжнародної безпекової організації у боротьбі з міжнародним тероризмом, посилювали заходи боротьби з міжнародним тероризмом, спростили процедуру прийняття рішення щодо направлення військових контингентів для участі у нетрадиційних за змістом операціях та надавали ширших повноважень учасникам антитерористичних операцій.

Важливим документом НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом стала Військова концепція боротьби з тероризмом (МС-472), яку затвердили на Північноатлантичній раді на Празькому саміті 2002 р., в якій зазначено, що захист від тероризму став невід'ємною частиною діяльності НАТО [5]. У зв'язку з цим, в МС-472 визначили чотири важливі напрями діяльності:

Антитероризм поєднував у собі всі оборонні заходи, спрямовані на зменшення ймовірності нападу або вразливості потенційних цілей. Це були довгострокові зусилля, спрямовані на унеможливлення сприятливих умов для поширення тероризму. НАТО відіграла важливу роль в оборонній сфері, зокрема обміном розвідувальною інформацією. Антитерористичні заходи містили стандартизовані в масштабах НАТО умови попередження про загрозу і оборонні процедури, допомогу в захисті повітряного і морського простору, а також допомогу країнам у переміщенні цивільного населення із зони підвищеної терористичної загрози.

Боротьба з тероризмом передбачала ведення наступальних дій та ліквідацію терористичних угруповань у разі здійснення ними терористичних актів на території НАТО. Заходи боротьби з тероризмом були спрямовані на мінімізацію або повне припинення діяльності терористичних організацій, мали переважно короткостроковий характер. Антитерористичні операції

проводилися переважно у складі Альянсу із залученням його членів або країн-партнерів НАТО.

Ліквідація наслідків передбачала заходи негайного реагування з метою усунення руйнівних наслідків терористичних актів. Хоча ліквідація наслідків терористичних актів була компетенцією органів державної влади, збройні сили також відігравала значну роль у цьому процесі.

Військове співробітництво передбачало зосередження зусиль НАТО на співпрацю з іншими міжнародними організаціями (наприклад, Середземноморський діалог, Стамбульський діалог, Стамбульська ініціатива співпраці та Партнерство заради миру), з метою оптимізації ефективності у боротьбі з міжнародним тероризмом. Під час заходів військового співробітництва зазначалося, що нові члени Альянсу приєднуються до НАТО за умови виконання останніми відповідних вимог та стандартів [6, с. 62].

Концепція підтвердила готовність НАТО продовжувати заходи щодо боротьби з міжнародним тероризмом, надавати всебічну підтримку країнам, які залучені до боротьби з міжнародним тероризмом, сприяти органам державної влади у ліквідації наслідків терористичних актів та продовжувати процес залучення військових контингентів збройних сил до боротьби з міжнародним тероризмом. У документі зазначено, що НАТО повинна бути готовою вести операції проти терористичних організацій лише на підставі рішення Північноатлантичної ради [7].

За ініціативи США, на Празькому саміті НАТО прийняла рішення про проведення низки заходів з метою підготовки до відбиття “загроз безпеці збройним силам, населенню та територіям... зокрема загрозу тероризму та розповсюдження зброї масового ураження і засобів її доставляння...”, які знайшли відображення у Декларації боротьби з тероризмом. [8].

Для виконання поставлених завдань було прийнято рішення про створення Сил реагування – NATO Response Force, які складатимуться зі з’єднань, частин і підрозділів видів, родів і спеціальних військ збройних сил країн НАТО, оснащеними сучасними видами озброєння та будуть здатні до

автономних дій згідно рішення Північноатлантичної ради (п. 4 а Декларації). Очікувалося, що чисельність Сил реагування складатиме біля 21 тис. військовослужбовців, 80–90% з яких представлятимуть країни європейського континенту, 10–20% – США та Канади. Передбачалося, що Сили реагування повинні бути в готовності до перекидання в кризовий район протягом п'яти діб після рішення Північноатлантичної ради НАТО та діяти автономно протягом 30 діб. Міністри оборони отримали завдання в терміновому порядку відпрацювати порядок дій Сил реагування та забезпечити їх першочергову оперативну готовність до жовтня 2004 р., а повну – до жовтня 2006 р. [9]. Враховуючи зростаючу активність НАТО за межами Євроатлантичного регіону, кількість Сил реагування мала складати 21 тис. військовослужбовців і визначену організаційно-штатну структуру (Додаток І). Створення таких сил означало, що НАТО отримає в своє розпорядження боєздатне оперативне міжвидове угруповання військ (сил) підвищеної готовності, здатне швидко реагувати на терористичні загрози та ліквідувати їх упродовж короткого часу за територіальними межами Альянсу [10, с. 771-772]. У 2015 р. міністри оборони країн-членів НАТО затвердили подальшу трансформацію Сил реагування та вирішили збільшити чисельність особового складу до 40 тис. військовослужбовців [11].

У 2010 р. на чергуванні у складі Сил реагування НАТО перебували окремі підрозділи ЗС України. У 2019 р. Україна сертифікувала підрозділ ССО ЗС України до участі у складі Сил реагування, який заступив на чергування уже в 2020 р. У 2021 р. в якості додаткового підрозділу Сил реагування перебував на чергуванні військово-транспортний літак Повітряних Сил ЗС України (Ил-76МД) та підрозділ ССО ЗС України [12]. Крім того, на саміті у Празі ініціювали комплекс заходів щодо трансформації організації, збільшення військових можливостей НАТО в подальшому призвело до значного збільшення кількості військ (сил) в Європі, частина яких пройшла відповідну підготовку для участі у операції на території Афганістану.

Як показує аналіз Празького саміту в задекларованих документах йшлося не лише про нові шляхи боротьби з тероризмом, а й загалом про підвищення боєздатності та набуття спроможностей збройних сил для їх подальшої участі у воєнних конфліктах поза географічними межами НАТО. Звертає увагу той факт, що в документах зазначено про отримання мандату РБ ООН для залучення військових контингентів збройних сил у боротьбі з міжнародним тероризмом.

На саміті 2002 р. за ініціативи Північноатлантичної Ради прийняли інший документ щодо боротьби НАТО з тероризмом – План дій партнерства проти тероризму. У Плані було визначено роль партнерства та заходи щодо боротьби з тероризмом і подолання наслідків терористичних актів.

Основною метою Плану було нарощування спроможностей НАТО щодо боротьби з тероризмом. Відповідно до мети План передбачав такі завдання:

- посилення співробітництва між країнами-членами НАТО та обмін розвідувальною інформацією щодо безпеки кордонів;

- підготовку та навчання антитерористичних підрозділів;

- розвиток спроможностей військ (сил) щодо захисту від терористичних актів та ліквідація наслідків терористичних атак;

- проведення регулярних консультацій з обговоренням питань боротьби з тероризмом [13].

Вищенаведені документи розроблялася як реакція на події 11 вересня 2001 р., проте протягом подальших років загроза міжнародного тероризму залишалася. Суттєво змінилися форми і способи дій терористичних організацій, відбулося вдосконалення озброєння та військової техніки НЗФ, низка терористичних організацій інтегрувалися до державних структур, з'явилися інші шляхи фінансування терористичних угруповань і тощо. Хоча боротьба з міжнародним тероризмом залишилася пріоритетним завданням, Альянсу необхідно було створити новий концептуальний документ, який відповідав би тогочасним загрозам.

Сукупність вищезазначених документів стала базовим пакетом документів НАТО щодо боротьби з тероризмом в 1990-х – на початку 2000-х років. Їх розроблення засвідчило рішучість та готовність Альянсу долучитися до загальної системи боротьби з міжнародним тероризмом. Важливим кроком у цьому стало залучення збройних сил до боротьби з терористичними угрупованнями, що значно вплинуло на зменшення терористичної активності у світі.

Робоча програма “Захист від тероризму” (2004) була створена з метою адаптації антитерористичної діяльності НАТО до нових викликів і загроз. Програма була підготовлена на засіданні Конференції національних директорів з озброєння у травні 2004 р. і затверджена на Стамбульському саміті 28 червня 2004 р. як частина розширеного пакету заходів, спрямованих на посилення діяльності НАТО у боротьбі з тероризмом [14].

Робоча програма “Захист від тероризму” передбачала 10 основних напрямів діяльності політичних і військових структур НАТО, спрямованих на попередження та зменшення терористичної загрози, а саме:

зменшення вразливості широкофюзеляжних цивільних й військових повітряних суден від застосування переносних зенітно-ракетних комплексів;

захист гаваней та портів;

зменшення вразливості вертольотів від застосування великокаліберних кулеметів;

боротьбу з саморобними вибуховими пристроями;

заходи виявлення та знешкодження хімічної, біологічної, ядерної зброї та радіоактивних матеріалів;

розроблення технологій щодо розвідки, рекогносцировки та виявлення об’єктів терористичних організацій;

утилізацію вибухонебезпечних предметів;

порядок застосування Сил спеціальних операцій;

захист об’єктів критичної інфраструктури;

розроблення нелетальних засобів [15].

Незважаючи на значні кроки міжнародних організацій у боротьбі з міжнародним тероризмом, явище тероризму не зникло повністю. Терористичні угруповання знаходили сили та засоби доказати своє значення у глобальній системі взаємовідносин із застосуванням терористичних актів. У відповідь на терористичні акти в Іспанії, Туреччині, Іраку та Узбекистані на засіданні Північноатлантичної ради 2 квітня 2004 р. прийняли Декларацію по боротьбі з тероризмом. У документі зазначено, що боротьба з тероризмом передбачає залучення збройних сил НАТО відповідно до рішення Північноатлантичної ради. Основною метою боротьби був захист населення країн НАТО від терористичних проявів через територіальні межі організації. Учасники саміту наголосили на правових аспектах залучення збройних сил до боротьби з міжнародним тероризмом – “всі операції відповідатимуть положенням Статуту ООН та іншим міжнародним нормам” [16].

Нові загрози регіональній стабільності, тривала операція в Афганістані та необхідність подальшої боротьби з міжнародним тероризмом змусили військово-політичне керівництво НАТО до переоцінки та повторного аналізу свого стратегічного курсу.

Наступний стратегічний документ НАТО, який визначав політику організації стала Стратегічна концепція оборони та безпеки членів НАТО “Активне залучення, сучасна оборона”. Концепцію прийняли у 2010 р. під час зустрічі глава держав та урядів у Лісабоні.

Головна мета Концепції полягала у забезпеченні територіальної оборони на фоні пріоритетності діяльності НАТО поза зоною його відповідальності. З цією метою учасниками зустрічі вирішено офіційно зобов’язати країни-члени НАТО брати участь у забезпеченні безпеки союзу, надаючи військові контингенти збройних сил для вирішення поставлених завдань [17, с. 12-15]. Основні зусилля були зосереджені на участі у забезпеченні безпеки Альянсу шляхом проведення антитерористичних або спеціальних операцій, які в майбутньому, крім залучення коаліційних військ (сил), передбачали заходи щодо запобігання кризам, управління конфліктами та стабілізації після

кризової ситуації. В Концепції окрема увага приділялася розвитку оперативних спроможностей військових контингентів, які беруть участь у операціях та набуття нових спроможностей у боротьбі з міжнародним тероризмом [18]. У Концепції визначались завдання створеним для проведення антитерористичних операцій угрупованням військ НАТО, а саме:

підтримка визначеної кількості ядерних та звичайних сил;

здатність забезпечувати об'єднані операції, зокрема стратегічні;

створення та утримання в бойовій готовності мобільних, бойових та готових до розгортання звичайних частин та з'єднань для забезпечення виконання статті 5 Вашингтонського договору;

проведення необхідної підготовки, навчання, планування дій в надзвичайних ситуаціях з метою забезпечення безпеки населення;

залучення більшої кількості країн-членів НАТО до планування ядерних програм Альянсу;

вдосконалення здатності НАТО захищатися від загроз застосування хімічної, біологічної, радіологічної та ядерної зброї;

недопущення та попередження кібератак, створення централізованої системи кіберзахисту НАТО;

вдосконалення можливостей ідентифікації джерел міжнародного тероризму та захист від нього, зокрема шляхом широкого аналізу загроз, консультацій з партнерами, розвитку відповідних військових засобів із залученням інших сил оборони для боротьби з міжнародним тероризмом;

підтримка необхідного рівня оборонних витрат для утримання збройних сил НАТО у боротьбі з тероризмом [19].

Стратегічна концепція 2010 р. стала основним документом НАТО, який передбачав у майбутньому подальші реформи Альянсу, зокрема для набуття спроможностей у боротьбі з міжнародним тероризмом.

Важливим документом НАТО щодо боротьби з міжнародним тероризмом стали Керівні вказівки по боротьбі з тероризмом НАТО 2012 р., які передбачали подальше розширення обміну інформацією, створення

необхідних сил і засобів по боротьбі з тероризмом, а також налагодження співробітництва з країнами-членами та міжнародними організаціями у сфері боротьби з тероризмом [20]. Керівні вказівки стали підґрунтям для діяльності НАТО у боротьбі з тероризмом, яка спиралася на принципи дотримання норм міжнародного гуманітарного права та підтримки союзників у кризових ситуаціях.

У 2016 р. у НАТО опублікували нову Військову концепцію по боротьбі з тероризмом, в якій було сформульовано визначення тероризму та боротьби з ним відповідно до завдань НАТО. У Концепції зазначено, що роль збройних сил у боротьбі з тероризмом передбачатиме обмін інформацією та розвідувальними даними з метою підвищення загальної обізнаності НАТО; актуалізацію застосування збройних сил та інші заходи, які будь-яким способом сприятимуть зниженню терористичної загрози [21].

Таким чином, боротьба з тероризмом стала одним з пріоритетних напрямів діяльності НАТО. Створення та розвиток нормативно-правової бази НАТО стали основою для антитерористичної боротьби у XXI ст. (табл. Е1 – Е2). У зв'язку з цим упродовж 2001–2021 рр. в Альянсі сформували базу концептуальних, доктринальних і договірних документів, які стали підставою для створення і застосування угруповань військ НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом. Враховуючи адаптативність терористичних угруповань до умов сучасності, в НАТО безперервно триває робота щодо вдосконалення нормативно-правової бази у сфері боротьби з міжнародним тероризмом.

3.2. Трансформаційні процеси у політичній та військовій структурі НАТО у контексті боротьби з міжнародним тероризмом

З початку заснування НАТО у 1949 р. процес прийняття рішень щодо залучення збройних сил зазнав значних змін, але незмінним залишилося те, що усі рішення в Альянсі приймалися на основі консенсусу.

У період з 1991 по 2001 рр. зовнішньополітична діяльність НАТО була спрямована на становлення однополярного світоустрою та розширенні геополітичних кордонів Альянсу. У цей період боротьба з тероризмом не набула важливості, хоча у Стратегічній концепції НАТО 1999 р. тероризм визначили як одну з основних загроз. До 2001 р. військова структура НАТО не передбачала спеціальних угруповань військ (сил), завдання яких полягало у боротьбі з міжнародним тероризмом.

Терористичні акти на території США 11 вересня 2001 р. змусили переглянути процеси прийняття політичних рішень Альянсу, адже виникло питання щодо залучення військових контингентів країн-членів НАТО поза межами Альянсу. В цьому контексті важливу роль відіграла РБ ООН, яка, маючи політичні повноваження, ініціювала ряд резолюцій, які надавали дозвіл залучення військових контингентів для боротьби з терористичними угрупованнями та НЗФ.

Важливим чинником, який впливав на порядок прийняття рішень щодо участі в боротьбі з міжнародним тероризмом була принципова позиція деяких країн – членів НАТО. Так, у 1986 р. під час планування операції США в Лівії Франція та Іспанія заборонили надавати повітряний простір авіації США, що призвело до коригувань планування операції та додаткового залучення повітряних сил і засобів.

Найвищими політичними органами прийняття рішень в Альянсі стали Північноатлантична рада, Комітет оборонного планування та Група ядерного планування. Рішення, ухвалені цими органами, мали однаковий статус.

Північноатлантична рада складалася з постійних представників країн-членів НАТО, які щотижня проводили засідання по вирішенню поточних завдань. Рада також проводила засідання за участю міністрів закордонних справ і міністрів оборони або глав держав і урядів. Рада – єдиний орган НАТО, повноваження якого безпосередньо були передбачені ст. 9 Північноатлантичного договору [22, с. 33–34]. Північноатлантична рада була уповноважена здійснювати політичний контроль та приймати рішення щодо

залучення збройних сил НАТО у операціях, зокрема антитерористичних. Функції Північноатлантичної ради були визначені виходячи з потреби реагувати на загрозу з боку країн Організації Варшавського договору і залишилися незмінними і після закінчення “холодної війни”. “Збройні сили НАТО – особовий склад сухопутних, військово-морських або військово-повітряних сил однієї Договірної сторони під час їхнього перебування на території іншої Договірної сторони в районі дії Північноатлантичного договору” [23].

Військова командна структура НАТО стала механізмом, за допомогою якого військове керівництво НАТО здійснювало управління військовими контингентами НАТО, що надавалися країнами-членами Альянсу, під час проведення коаліційних операцій на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях. На стратегічному рівні управління Об’єднаними збройними силами (далі – ОЗС) НАТО здійснювалося Військовим комітетом, виходячи із політичних директив, розроблених Північноатлантичною радою. На оперативному рівні за планування і ведення операцій відповідали командувачі оперативно-тактичними угрупованнями військ (сил) (далі – ОТУВ). Тактичний рівень передбачав діяльність командирів на рівні з’єднання – військова частина, які, зазвичай, входили до складу коаліційних угруповань військ (сил).

Військова структура НАТО складалася з органів військового управління та угруповань військ (сил). Військовий комітет – найвищий військовий орган НАТО, який підпорядковувався Північноатлантичній раді, Комітету оборонного планування та Групі ядерного планування.

Політична директива направлялася у Військовий комітет НАТО, що складався з представників країн-членів НАТО. Під час обговорення розробили військову директиву та направили до країн-членів НАТО, в якій дублювали рішення Північноатлантичної ради з деталями воєнного характеру. Разом з тим, при необхідності зазначену політичну директиву могли направити країнам-партнерам НАТО (що не були членами Альянсу), які на підставі

договірних документів були в готовності брати участь у антитерористичних операціях.

Відповідно до військової директиви країни-члени НАТО направляли пропозиції Військовому комітету щодо безпосередньої участі в операції, зазначаючи склад сил і засобів, які спроможні виконувати поставлені завдання. Військовий комітет узагальнював дані та направляв їх у Північноатлантичну раду для прийняття політичного рішення. У разі утворення достатньої кількості угруповань військ (сил) та готовності їх до виконання операції, Північноатлантична рада направляла доповідь в ООН та пропозиції про готовність до проведення операції. На підставі отриманих даних про кількість сил і засобів, які відповідали заявленому запиту, РБ ООН розробляла Резолюцію про дозвіл на планування та проведення антитерористичної операції.

Військовий комітет складався з начальників генеральних штабів країн-членів НАТО, його виконавчий орган – Міжнародний військовий штаб та два стратегічних органи військового управління: Командування союзних операцій та Командування з трансформації НАТО. Обидва командування здійснювали управління на стратегічному рівні. Командування союзних операцій очолював Верховний головнокомандувач ОЗС в Європі (SACEUR), Командування з трансформації – Верховний головнокомандувач з питань трансформації ОЗС НАТО (SACT). Обидва головнокомандувачі брали участь у засіданнях Військового комітету. До складу ОЗС НАТО входили військові контингенти збройних сил, які надавалися країнами-членами НАТО. Ці сили та засоби готувалися для проведення операцій НАТО відповідно до завчасно підготовлених критеріїв готовності, правил розгортання та застосування військ (сил) НАТО. Кандидати на посади командирів оперативного та тактичного рівня призначалися Верховним головнокомандувачем ОЗС у Європі, погоджувалися Військовим комітетом та затверджувалися Північноатлантичною радою [24, с. 1–4].

Політичні рішення щодо залучення військових контингентів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом приймалися Північноатлантичною радою на основі консенсусу відповідно до Резолюцій РБ ООН. Рада Безпеки ООН стала єдиним міжнародним органом, який на підставі оцінки кризової ситуації (діяльність терористичних угруповань, масові вбивства, загроза застосування терористами ядерної зброї) приймав рішення щодо застосування збройних сил. На підставі оцінки обстановки РБ ООН направляла запит Північноатлантичній Раді на залучення військових контингентів. Північноатлантична Рада розробляла політичну директиву, де зазначався рівень кризової ситуації, необхідність залучення військових контингентів збройних сил, терміни комплектування та відправлення у кризовий район, орієнтовний склад угруповань військ (сил), необхідних для вирішення поставленого завдання. Доцільно зазначити, що цю процедуру застосовували тоді, коли діяльність терористичних організацій існувала поза межами НАТО. Залучення угруповань військ (сил) на території Альянсу передбачено статтею 5 Вашингтонського договору.

Операції поза межами НАТО мали стратегічний характер і планувалися Головнокомандувачем союзних сил в Європі. Він планував розподіл сил і засобів, склад угруповань військ (сил), терміни проведення операції, зони відповідальності командувань коаліційних сил, логістичне забезпечення, порядок взаємодії тощо.

Безпосереднє управління підпорядкованими об'єднаними військами (силами) проводили командувачі оперативно-стратегічних угруповань (далі – ОСУВ), командири оперативно-тактичних угруповань (далі – ОТУВ), командири військових частин і з'єднань об'єднаних військ (сил).

Військова командна структура трансформувалася у кілька етапів, починаючи з 1949 р. У контексті нашого дослідження я обрав 1999 р. як передумову реагування НАТО на терористичні акти 11 вересня 2001 р. Далі НАТО проходила два етапи трансформації у 2003 р. і 2012 р. Зміни в структурі були зумовлені такими чинниками:

зміною геополітичної обстановки в регіоні (з 1991 по 1999 рр. відбулося скорочення штабів та органів військового управління), відсутністю зовнішньої терористичної загрози поза межами Альянсу;

утворення стратегічних та оперативних командувань та збільшення чисельності органів військового управління, початок формування Сил реагування НАТО (1999–2003);

формування Командування Сухопутних військ, Командування військово-повітряних сил (далі – ВПС), Командування військово-морських сил як військових компонентів, здатних виконувати самостійно операції в межах своїх повноважень;

Стратегічна концепція 2010 р. визначила одним з головних завдань боротьбу з міжнародним тероризмом. З метою реалізації поставленого завдання продовжилася трансформація військової командної структури НАТО, у результаті якої сформовано військову структуру, яка за своєю функціональністю відповідає всім викликам і загрозам.

Військовий комітет – головний військовий орган НАТО, який надавав Північноатлантичній Раді та Групі ядерного планування рекомендації військового характеру, вироблені на основі консенсусу, погоджені з усіма начальниками генеральних штабів країн-членів НАТО. Голова Військового комітету головував у Військовому комітеті та розробляв запити країнам-членам НАТО щодо виділення військових контингентів для проведення операцій. Загалом, Військовий комітет виконував роль проміжного органу між політичним відомством – Північноатлантичною радою та двома стратегічними командувачами (рис. 3.2) [25]. Зокрема у штаті Міжнародного військового штабу було створено секцію по боротьбі з тероризмом (Counter-terrorism section) [26].

У 1990-х рр. основною передумовою для реорганізації Командування союзних операцій НАТО стало перенесення уваги з протистояння НАТО і РФ на боротьбу з новими загрозами, найбільшою з яких вважався міжнародний тероризм.

Рисунок 3.2 – Структура органів військового управління НАТО

Заходи реорганізації передбачали скорочення штабів. Так, з 1992 до 1999 рр. кількість штабів скоротилася з 78 до 20. Ця реструктуризація призвела до скорочення командної структури НАТО на 40%, і як наслідок – зниження ефективності управління військами (силами) НАТО [27, с. 13]. У 1999 р. у НАТО було створено два регіональних командування у Європі (рис. 3.3). Штаб регіонального командування “Північ” знаходився у Нідерландах, а Штаб регіонального командування “Південь” – в Італії. Метою побудови такої системи було вироблення системи управління, яка давала змогу негайно реагувати на виклики та загрози залежно від їх територіального розповсюдження. Питання боротьби з тероризмом у НАТО розглядалося в територіальних межах самої організації або в країнах, які межували з Альянсом [27, с. 13].

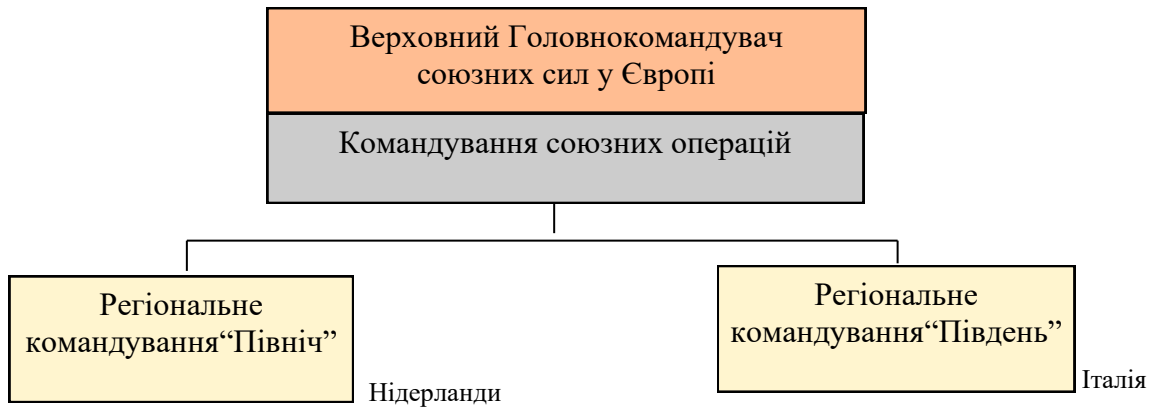

Рисунок 3.3 – Структура органів військового управління НАТО (1999)

На думку офіцера збройних сил США майора Д. Катлета, система управління НАТО вимагала трансформації командної структури управління після проведення операції “Союзницька сила” у Косово. Це було зумовлено тим, що командування США не завжди залучало “європейських” представників до організації, планування операцією, що призводило до розбіжності у поглядах на ведення операції “Союзницька сила” [28, с. 32].

Терористичні акти, що відбулися на території США 11 вересня 2001 р. стали новим викликом для Альянсу та створили передумови для подальшої реорганізації НАТО [29, с. 54]. Постала проблема щодо залучення військових контингентів поза територією євроатлантичної зони НАТО, тому що виникла потреба в удосконаленні командної структури, яка могла б ефективно управляти військами (силами) на значних відстанях [30, с. 14].

Починаючи з жовтня 2001 р. Альянс розпочав антитерористичну операцію “Активні зусилля”, США та союзники направили військові контингенти в Афганістан, ВПС НАТО забезпечували безпеку повітряного простору над територією США. Географія залучення збройних сил НАТО значно розширилася та охопила території, розташовані на значній відстані від континентальної Європи. Для забезпечення цих операцій виникла потреба в трансформації управлінської структури НАТО та збільшенні органів військового управління, особливо на оперативному рівні. У зв’язку з проведенням сухопутних, повітряних і морських операцій виникла потреба

створення командувань для зазначених військових компонентів. Боротьба з терористичними угрупованнями та НЗФ потребувала також кардинальних змін у швидкості прийняття рішень та направлення військових контингентів у зони ведення бойових дій.

У 2003 р. командна структура НАТО зазнала значних змін. Головним нововведенням у командній структурі став розгорнути об'єднаний штаб у Лісабоні (Португалія), завдання якого полягало у забезпеченні управління військами (силами) на віддалених від Альянсу театрах воєнних дій [31, с. 33].

Регіональні командування трансформували у Штаби командування об'єднаних сил, до яких входили компоненти сухопутних військ, ВПС та ВМС (рис. 3.4) [32].

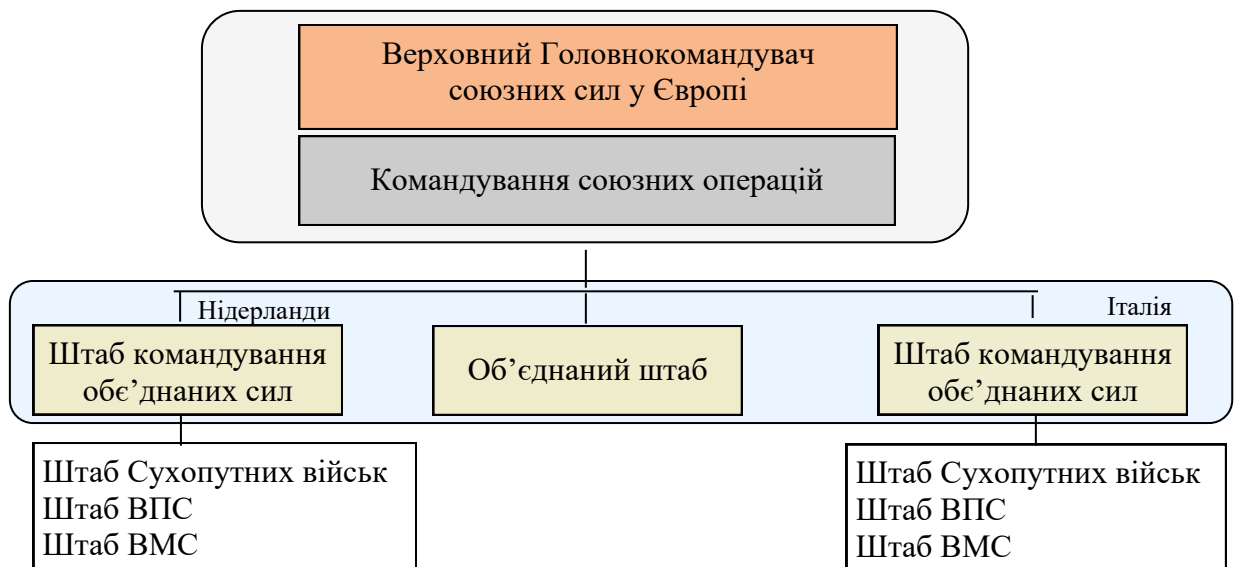

Рисунок 3.4 – Структура органів військового управління НАТО (2003–2012)

Структура військового командування НАТО зразка 2003 р. передбачала три рівні управління: Командування союзних операцій – стратегічний рівень, Об'єднані штаби – оперативний рівень та штаби видів (родів) військ – на “компонентному рівні” (тактичному рівні). Штаби організували планування, ведення та підтримання операцій НАТО різного характеру і масштабу. Фактично ці штаби здійснювали управління будь-якою операцією з пункту постійної дислокації або розгорнутого пункту управління безпосередньо в зоні проведення операції [33].

З одного боку, така структура оптимізувала процес прийняття рішень шляхом підпорядкування видів (родів) військ (сил) Об'єднаним штабам, проте, з іншого – час на прийняття рішень на застосування військ (сил) і направлення військових контингентів у кризові райони значно збільшився. Уперше цей недолік проявився під час управління застосуванням авіації коаліційного угруповання військ в Афганістані, під час яких бойові накази інколи надходили із запізненням [34; 35, с. 1-4].

Враховуючи досвід, набутий в Афганістані та Іраку, проведення антитерористичної операції “Активні зусилля” та відповідно до положень Стратегічної концепції 2010 р. у НАТО дійшли висновку про необхідність виведення з-під підпорядкування Штабів Командувань видів військ (сил) та створити їх як окремі структурні органи управління. Така структура військового управління суттєво спрощувала управлінські процеси по лінії Командування Союзними силами – Штаб виду (роду) військ – Командувач ОСУВ – Командувач ОТУВ – Командир з'єднання (частини). Такий спосіб значно спрощував систему управління військами (силами) та підвищував ефективність виконання завдань підпорядкованими підрозділами (рис. 3.5). Процес трансформації структури тривав з 2012 по 2015 рр.

У процесі організаційних заходів Штаб Сухопутних військ, Штаб ВПС і Штаб ВМС передбачалося трансформувати до оперативного рівня. Завдяки цьому Командувачі, крім директиви Північноатлантичної ради отримали право приймати рішення самостійно у межах своїх повноважень, а в окремих випадках проводити самостійно операції. До того ж, у загальну структуру вводилися два інші елементи управління: Група інформаційно-комунікаційних систем та Штаб спеціальних операцій НАТО.

Отже, у такій структурі управління ОЗС НАТО управлінські функції розподілялися таким чином:

стратегічний рівень: Командування союзних операцій під керівництвом Верховного головнокомандувача ОЗС в Європі відповідало за проведення операцій стратегічного рівня;

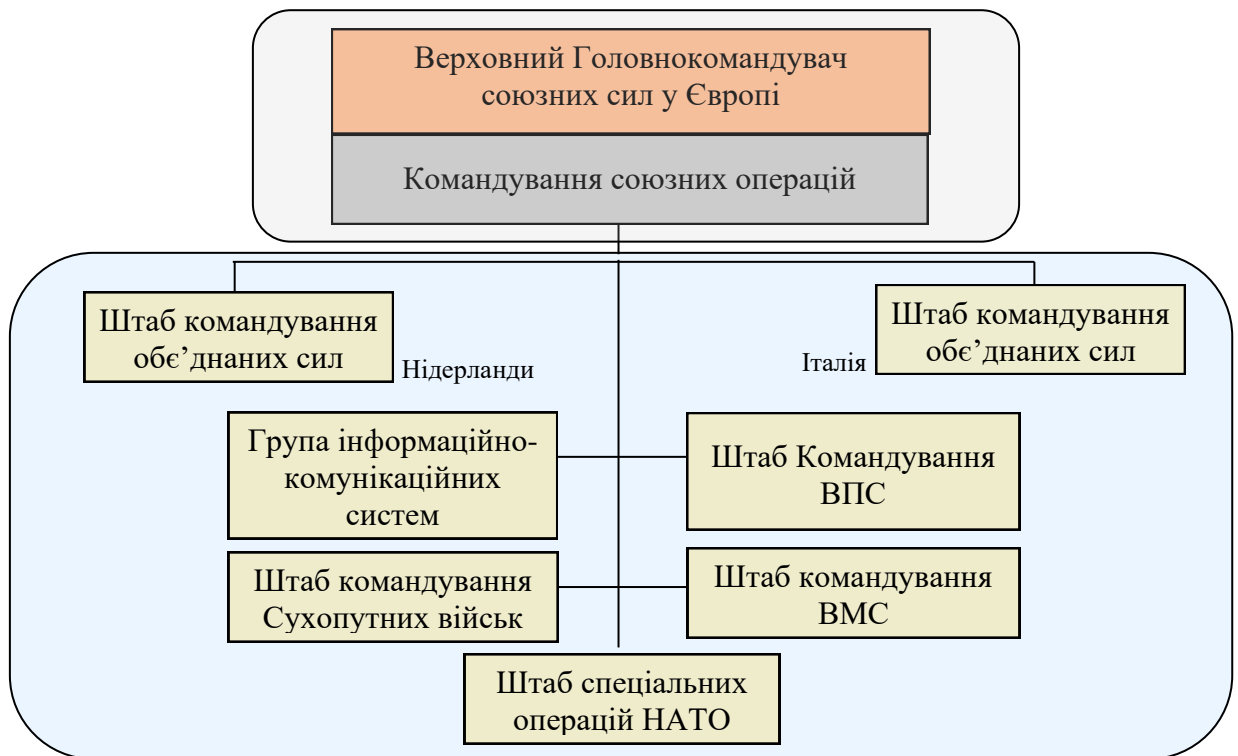

Рисунок 3.5 – Структура органів військового управління НАТО (з 2012 р. по т. ч.)

оперативний рівень: командувачам видів військ (сил) надано повноваження на проведення операцій самостійно, але у випадку проведення об'єднаних операцій Альянсу функції управління виконував Штаб командування об'єднаних сил [36]; на оперативному рівні також виконували функції Група інформаційно-комунікаційних систем та Штаб спеціальних операцій НАТО;

компонентний (тактичний) рівень: виконання специфічних операцій третього рівня (тактичного) безпосередньо під керівництвом командирів тактичної ланки, виконання повітряних, сухопутних та морських завдань проводилося у складі об'єднаних сил НАТО [37].

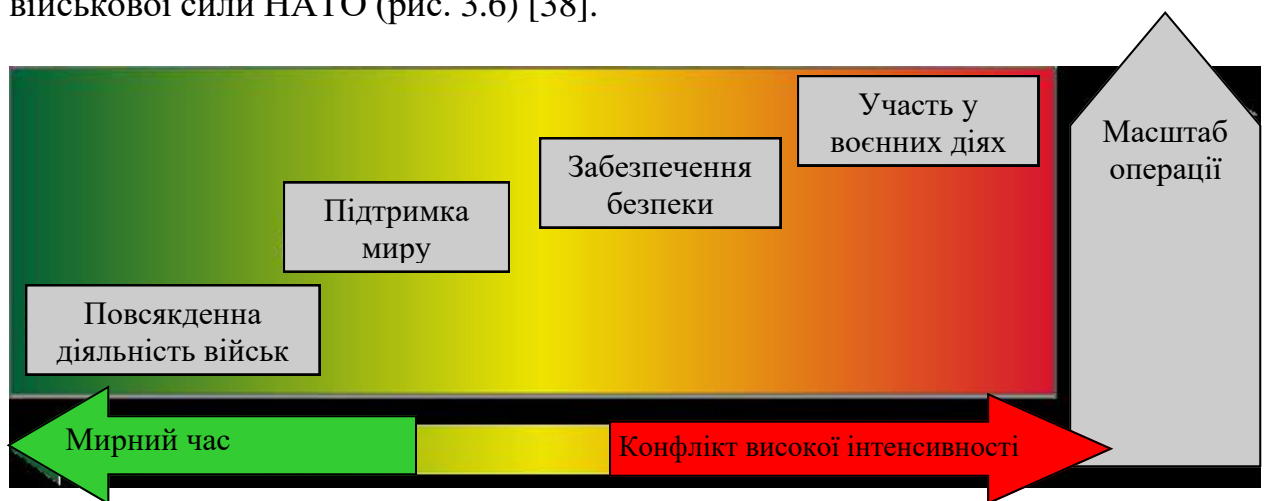
Така структура НАТО давала змогу командувачам (командирам) різних рівнів оперативно реагувати на терористичні загрози на території НАТО та за межами Альянсу. Однак такі дії завчасно погоджував Військовий комітет та затверджувала Північноатлантична рада.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що залежно від рівня терористичної загрози збройні сили могли залучити у разі:

дій терористичних груп на кордоні НАТО або у суміжних країнах у взаємодії з силами і засобами прикордонних підрозділів;

загрози дій терористичних угруповань або НЗФ на території НАТО або поза межами Альянсу.

Аналіз доктринальних документів НАТО підтвердив думку дисертанта: НАТО застосовувала ОЗС як крайню форму впливу на кризову ситуацію. Одним із різновидів кризи в НАТО вважали дії терористичних угруповань або НЗФ. Об'єднані Збройні Сили НАТО могли діяти на таких рівнях: з метою військової присутності та стримування; попередження воєнного конфлікту; надання допомоги у ліквідації стихійного лиха; проведення стабілізаційних дій та ведення воєнних дій проти чисельних добре оснащених терористичних угруповань або НЗФ. Залучення ОЗС НАТО – крайня фаза застосування військової сили НАТО (рис. 3.6) [38].

Об'єднані Збройні Сили НАТО – це сукупність військ (сил), які по мірі підлеглості коаліційним органам військового управління склалися з ОЗС та збройних сил, які перебували у підпорядкуванні країн-членів НАТО. Найбільш підготовленими вважалися сили негайного реагування НАТО, призначені для вирішення широкого кола завдань у будь-якому регіоні світу. Крім того, до складу ОЗС входили тактичні ядерні сили НАТО в Європі та

сили загального призначення, які у випадку загострення військово-політичної обстановки залучали до вирішення коаліційних завдань.

Сухопутні війська – найчисельніший вид збройних сил НАТО, призначений для ведення наступальних, оборонних і стабілізаційних дій. Сухопутні війська мали здатність проводити високоманеврені бойові дії, захоплювати й утримувати важливі об'єкти і райони на території противника, зокрема в зоні проведення антитерористичної операції. Значний бойовий досвід підрозділи Сухопутних військ НАТО отримали під час проведення операцій на території Афганістану (найбільша сухопутна операція “Анаконда”), Сирії та Іраку. Штаб-квартира командувача Сухопутних військ знаходилася в м. Ізмір (Туреччина). Командувач відповідав за розгортання сухопутних військ та проведення ними сухопутних операцій. Він був головним радником Альянсу з питань проведення сухопутних операцій [39].

Частини і з'єднання ВПС НАТО – головне ударне угруповання Альянсу під час проведення початкових фаз військових (антитерористичних) операцій. Основною формою застосування ВПС стала повітряна операція, яка проводилася Альянсом самостійно та у складі повітряно-наземної операції. Проаналувавши досвід застосування ВПС НАТО встановлено, що вони здатні ефективно виконувати такі завдання: завоювання панування в повітрі, нанесення вогневого ураження противнику, знищення систем протиповітряної оборони (далі – ППО) противника, авіаційна підтримка частин і з'єднань сухопутних військ, ізоляція районів бойових дій, ведення повітряної розвідки. Штаб-квартира Командувача ВПС НАТО знаходилася у м. Рамштайн (Німеччина). Командувач відповідав за планування та застосування повітряного компоненту збройних сил Альянсу. Командувач ВПС виконував обов'язки головного радника НАТО з питань застосування ВПС і ППО. Командувач мав право проводити невелику за масштабом повітряну операцію або діяти як окремий повітряний компонент в об'єднаній операції більшого масштабу. Командування ВПС складалося з таких компонентів: два об'єднаних центри повітряних операцій і розгорнутий центр управління ВПС [40].

Військово-морські сили виконували такі завдання:

контроль над важливими морськими районами в інтересах забезпечення дій угруповань військ (сил) НАТО;

знищення сил і засобів противника у морських водах та на суходолі;

підтримання угруповань військ (сил) ОЗС НАТО, які виконують завдання за призначенням у територіальних водах країн-членів НАТО;

захист морських комунікацій, забезпечення безпеки руху цивільних морських суден тощо [41, с. 36].

Як показав досвід, успішне застосування ВМС ОЗС НАТО було під час проведення операції “Активні зусилля” у Середземному морі. Операцію розпочали в жовтні 2001 р. (тривала до 2016 р.) і носила переважно превентивний характер, оскільки основна мета ВМС НАТО полягала у виявленні, стримуванні та захисті суден від терористичної діяльності на морі. Штаб-квартира командувача ВМС знаходилася у Нортвуді (Сполучене Королівство). Командувач відповідав за планування та проведення спільних морських операцій і поточних завдань. Під його керівництвом проводили об’єднані морські операції у рамках НАТО. Він виконував обов’язки радника Генерального Секретаря НАТО з морських операцій. Командувач ВМС міг здійснювати управління об’єднаною морською операцією або діяти як морський компонент у масштабах операції вишого рівня [42].

Сили та засоби НАТО мали достатньо потужний військовий потенціал, здатний брати участь у антитерористичних операціях різного масштабу та виду. Потенціал сил і засобів Альянсу базувався на ефективному поєднанні найсучасніших систем і платформ озброєння у поєднанні зі спроможностями військ (сил). Важливим компонентом ОЗС НАТО стали Сили реагування НАТО. Це багатонаціональне з’єднання, яке складалося з сил і засобів підтримки сухопутних військ, ВПС, ВМС і ССО. Їх основне завдання полягало в готовності забезпечити негайне реагування на будь-яку кризову ситуацію, зокрема терористичного характеру [43].

Досвід залучення військових контингентів США до операції в Афганістані показав, що для прийняття рішення про початок воєнної операції, час на прийняття рішення урядами країн-членів НАТО, підготовку підрозділів, їх тренування та направлення у визначені райони необхідно до 30 діб. Так, після подій 11 вересня 2001 р., у США було прийнято рішення про направлення військового контингенту до Афганістану. 7 жовтня 2001 р. перші підрозділи прибули на територію цієї країни. Тобто процес прийняття політичних рішень, планування військової операції та доставляння підрозділів до кінцевого пункту призначення тривав з 11 вересня по 7 жовтня 2001 р., що повністю відповідає часовим показникам готовності до виконання ОЗС НАТО поставлених завдань.

У 2002 р., під час Празького саміту, з метою реагування на кризові ситуації, зокрема для боротьби з терористичними угрупованнями та НЗФ, виникла ініціатива створення Сил реагування НАТО [44, с. 98]. До складу Сил реагування увійшли з'єднання і частини сухопутних військ, ВПС, ВМС і ССО. Розгортання Сил реагування передбачали у термін від 5 до 30 діб. Управління Силами реагування покладене на Верховного головнокомандувача Об'єднаними силами в Європі. Командування Силами реагування розгорталося на базі Командування об'єднаних сил, розташованих у Нідерландах та Італії на ротаційній основі. Структура Сил реагування складалася зі штабу, Об'єднаних сил негайного реагування, групи військ початкового застосування [45]. Усі три складові Сил реагування формували Об'єднані сили оперативного розгортання.

Відповідно до Союзної програми АJP 01-(Е) 2017 р. військова структура НАТО складалася з військ (сил) постійного розміщення та військ (сил), що розгортаються [46]. Зазначені угруповання військ (сил) знаходилися у постійній бойовій готовності до виконання завдань за своїм призначенням. Різниця між цими угрупованнями полягала в тому, що війська (сили) постійного розміщення призначені для виконання завдань на внутрішній території НАТО або поблизу проведення операції основними силами Альянсу,

війська (сили), що розгортаються перебували в готовності до виконання військових (антитерористичних) операцій поза територіальними межами НАТО. У разі неспроможності виконання завдань військ (сил) постійного розміщення, війська (сили), що розгортаються, підсилювали їх під час проведення операції [47, с. 3].

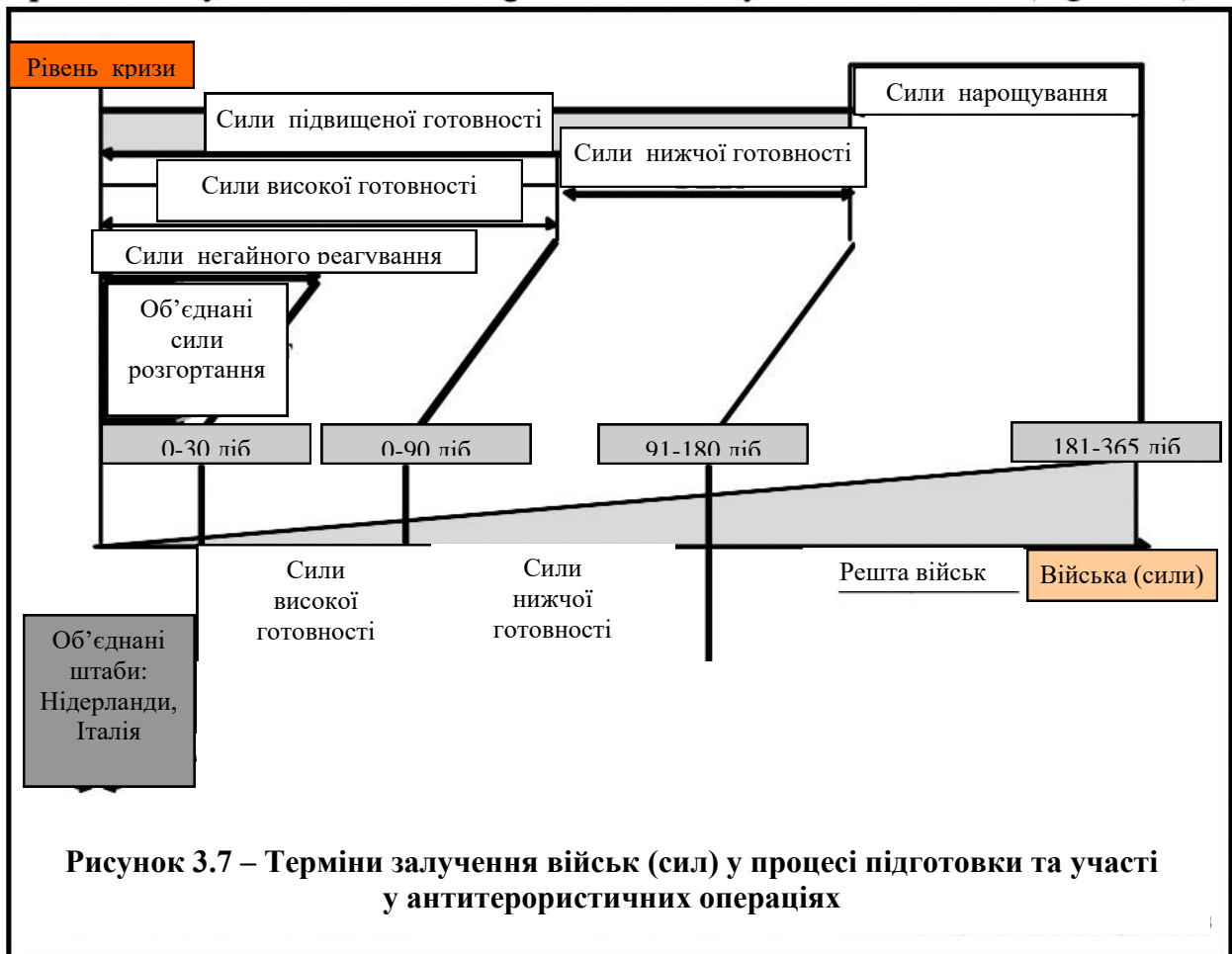
Враховуючи досвід залучення військових контингентів НАТО до проведення операцій військово-політичне командування НАТО створило такі сили реагування: Сили підвищеної готовності та Сили нарощування.

Кінцевий термін оперативного розгортання Сил підвищеної готовності становив 180 діб. За цей час Сили нарощування приводили у підвищений рівень готовності та розпочинали підготовку до участі у антитерористичній операції. Через 180 діб війська тривалого розгортання розпочинали свій цикл підготовки до участі в операції.

Сили підвищеної готовності склалися із Сил високої готовності та Сил нижчої готовності, які спроможні негайно реагувати на виклики та загрози, що виникають перед НАТО. До складу Сил підвищеної готовності від сухопутних військ виділялися сили у складі до дивізії, посиленої частинами і підрозділами родів військ і спеціальних військ; від ВПС – авіаційне угруповання, яке здатне виконувати не менше 200 літако-вильотів на добу; від ВМС – авіаносна або корабельна ударна група. Сили підвищеної готовності були спроможні виконувати поставлені завдання до 90 діб. Сили негайного реагування – це сили другого ешелону, які в процесі участі в операції підсилювали Сили підвищеної готовності або повністю заміщували їх. Тривалість їх активності могла тривати 90–180 діб. Станом на 2021 р. було розгорнуто дев'ять сухопутних угруповань Сил підвищеної готовності: сім – сил високої готовності та два – сили нижчої готовності; п'ять сил високої готовності (ВМС) та три – сили високої готовності (ВПС) [48].

Керівні документи НАТО визначили Сили нарощування як сили, які здатні посилити основні сили під час кризових ситуацій та терміни

розгортання інших ОЗС НАТО для участі у військових (антитерористичних) операціях [49–50] (рис. 3.7).

наращування потенціалу у сфері боротьби з тероризмом на підставі обміну інформацією та досвідом;

дослідження, оцінювання та розроблення доктрин та інших стратегічних концепцій НАТО у боротьбі з тероризмом;

проведення консультацій і розроблення антитерористичних документів НАТО з урахуванням досвіду антитерористичних операцій НАТО, ООН та інших міжнародних організацій;

підготовка військовослужбовців та цивільних працівників НАТО, держав-партнерів та інших неурядових організацій до планування та проведення антитерористичних операцій [54].

У червні 2020 р. за участю Центру розроблено першу “Навчальну програму по боротьбі з тероризмом”, яка стала однією з основних складових навчання представників НАТО та країн-партнерів. Програма містила матеріали

щодо явища тероризму, діяльності терористичних організацій і шляхів боротьби з тероризмом та з 2019 р. впроваджена у навчальні програми військових навчальних закладів НАТО [55].

Центр став важливим структурним підрозділом НАТО та розпочав навчально-наукову діяльність з розроблення доктрин і концепцій, збору та накопичення досвіду у сфері боротьби з тероризмом. Основними видами діяльності організації стали освіта та підготовка спеціалістів, які займалися питаннями боротьби з тероризмом. За період існування Центру проведено понад 250 навчальних заходів. Навчання проводилося за такими напрямками: захист від терористів-смертників, захист від кібертероризму, правові аспекти боротьби з тероризмом, фінансові аспекти боротьби з тероризмом, застосування терористами зброї масового ураження, захист критичної інфраструктури від терористичних атак тощо [56].

Таким чином, у XXI ст. військова структура НАТО набула значних організаційних змін, що дало змогу Альянсу ефективніше здійснювати планування операцій. Крім власного євроатлантичного регіону, який був визначений як сфера відповідальності НАТО, військове командування НАТО почало розглядати застосування збройних сил у регіонах, які, на думку командування НАТО, стали критично важливими для безпеки Альянсу. З цією метою в НАТО значно розвинули військову структуру органів військового управління та кількість сил і засобів. Сьогодні НАТО має надзвичайно цінний досвід у боротьбі з асиметричними загрозами та боротьби з тероризмом. Для організації та проведення ефективних заходів боротьби з тероризмом у НАТО створили систему органів військового управління, яка дає змогу здійснювати управління на віддалених театрах воєнних дій та боротися з терористичними угрупованнями на суходолі, в повітрі та морському просторі.

3.3 Досвід залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом

На початку XXI ст. сформувалися загрози, які несли потенційну шкоду світовій спільноті. Джерелом однієї з загроз стало нарощування військової могутності міжнародною терористичною організацією Аль-Каїда. Здійснена екстремістами Аль-Каїди 11 вересня 2001 р. у США терористична атака продемонструвала наскільки навіть наймогутніша у військовому відношенні країна світу може виявитися вразливою перед ударом локальних терористичних груп. Відтак, постало питання про необхідність запровадження більш конкретних заходів по боротьбі з міжнародним тероризмом [57, с. 43-46].

Одним з першим, хто сформулював стратегічне завдання щодо початку боротьби з міжнародним тероризмом був президент США Дж. Буш-молодший, який заявив: “Американці починають боротьбу не з окремими особами, а з тероризмом у будь-якому місці планети, і боротьба ця триватиме до повного його знищення” [58, с. 56]. У зв’язку з масштабом загрози, підтримкою дій терористів з боку окремих держав, наявністю у терористичних організацій значної військової сили стало очевидним, що така боротьба буде тривати із залученням збройних сил. Водночас, варто мати на увазі, що збройні сили США брали участь у боротьбі з міжнародним тероризмом і до 2001 р.

Як показав досвід, для боротьби з міжнародним тероризмом збройні сили вперше були застосовані у 1980-х рр. Причинами залучення угруповань військ (сил) збройних сил США стали терористичний акт на борту літака рейсу TWA 840 2 квітня 1986 р. (загинуло четверо американців); вибух у нічному клубі в Західній Німеччині, внаслідок якого загинуло двоє військовослужбовців США та 79 були поранені. Згідно з розвідувальною інформацією США терористичні акти були організовані спецслужбами Лівії.

Через це було прийняте рішення щодо проведення спеціальної повітряної операції в Лівії “El Dorado Canyon” [59].

20 січня 1986 р. президент США затвердив Національну безпекову директиву № 207 з грифом “таємно”, основні положення якої були спрямовані на боротьбу з тероризмом [60]. Текст директиви передбачав розподіл повноважень між державними відомствами США у боротьбі з тероризмом на території країн та поза її межами; застосування усіх наявних ресурсів щодо боротьби з міжнародним тероризмом. Таким чином, у США було розроблено документ, який на офіційному рівні дав змогу залучати збройні сили проти країни, яка підтримує тероризм, зокрема Лівії.

Під час планування операції було розроблено понад 30 варіантів застосування військ (сил) ЗС США. Більшість з цих варіантів передбачали застосування винищувачів-бомбардувальників F-111F, які, використовуючи повітряний простір Франції, завдавали б авіаційні удари по військових цілях на території Лівії [61, с. 58].

9 квітня 1986 р. президент США Р. Рейган затвердив проведення повітряної операції відносно Лівії та спробував отримати підтримку у союзників по НАТО на європейському континенті. На офіційний запит США про участь в операції “Каньйон Ельдорадо” Велика Британія дала згоду на використання британських військових баз. Інші партнери НАТО, зокрема Франція та Іспанія, відмовилися надавати повітряний простір над своїми територіями, тим самим ускладнивши та збільшивши протяжність маршруту польоту авіаційних підрозділів ВПС США майже на 6 тис. миль. 15 квітня 1986 р. операцію проводили морським угрупованням шостого флоту ВМС США у взаємодії з 48-м винищувальним крилом [62, с. 148].

Мета операції передбачала фізичну ліквідацію президента Лівії М. Кадаффі.

Оперативні (бойові) завдання складали:

знищення бойовиків, які розміщувалися на території тренувальних таборів;

нанесення авіаційних ударів по аеродромах ВПС збройних сил Лівії з метою знищення літаків та засобів ППО.

Під час операції 14–15 квітня 1986 р., яку проводили США проти Лівії як акцію відплати за підтримку лівійським керівництвом міжнародного тероризму та покарання за загибель американських громадян під час терактів, зокрема на повітряному транспорті (катастрофа в районі Локербі, Шотландія). Звертає на себе увагу склад сил, залучених до операції. Всього для проведення операції було виділено понад 120 літаків ВПС і палубної авіації, а також до 20 безпілотних літальних апаратів. До складу ударної групи, що злетіла з території Великої Британії, входило лише 24 ударних F-111F і шість літаків радіоелектронної боротьби (далі – РЕБ) EF-111A. Через відмову Франції та Іспанії надати дозвіл на використання свого повітряного простору для польоту американських літаків залучалися значні сили літаків-заправників – всього 41 KC-10A і KC-135. Шість F-111F служили “дублерами” на випадок технічних несправностей основної групи і після першої дозаправки повернули назад. Політ здійснювали вночі навколо західного узбережжя Європи через Гібралтарську протоку в район затоки Сидра і у зворотному напрямку [63, с. 141].

При підході до повітряного простору Лівії з авіаносця “Coral Sea” піднялися 18 F/A-18A з протирадіолокаційними ракетами HARM. Вони мали завдати ударів по позиціях зенітних ракетних підрозділів лівійських сил ППО для забезпечення дій ударної групи з восьми штурмовиків A-6. З авіаносця “America” стартували шість A-7E з ракетами HARM і “Shrike” та шість A-6. Винищувачі F-143 з повітря забезпечували безпеку польотів штурмовиків. RC-135E перехоплювали переговори лівійської ППО, EA-6B ставили перешкоди, E-2C “Hawkeye” стежили за обстановкою в повітрі.

Палубні штурмовики вдарили ракетами по зенітних радіолокаційних станціях і завдали авіаударів касетними бомбами по авіабазі Беніну, знищивши на стоянках чотири МиГ-23 та два вертольоти Ми-8. Ще 12 МиГ-23, ймовірно, були пошкоджені [64, с. 41].

Коли F-111 перетнули узбережжя на захід від Тріполі, вони розділилися на дві групи. П'яти бомбардувальникам довелося відмовитися від удару через неполадки в прицільних системах. Літаки, що залишилися, заходили на цілі з півдня, тримаючи висоту близько 60 м і швидкість 600–700 км/год. Близько опівночі перша група з восьми літаків атакувала 910 кг бомбами GBU-10 з лазерним наведенням штаб-квартиру М. Каддафі в Ель-Азізії і тренувальний табір командос у Сиді-Біلال. Лівійськими засобами ППО після появи ударної групи над цілями був відкритий хаотичний вогонь, але у складній заводовій обстановці, що склалася завдяки активним зусиллям сил і засобів РЕБ, результату він не дав. Втрати американців склали один літак, що впав у море при поверненні після виконання завдання [65].

Лівійська система ППО виявилася нездатною протистояти американській авіації з кількох причин. Перш за все, ініціатива завдання удару належала американцям. На відміну від них, лівійці не мали можливості спостерігати за повітряним простором навіть над територією всієї своєї країни, натомість американці постійно вели комплексну розвідку повітряним, космічними і морськими засобами. Упродовж всієї операції, її район проведення перебував під постійним контролем літаків дальнього радіолокаційного спостереження E-2C “Hawkeye”, що забезпечувало американцям кращу оперативну і тактичну обізнаність та можливість гнучко і своєчасно реагувати на зміни обстановки. Комплексне застосування засобів радіоелектронного і вогневого ураження лівійських радіолокаційних систем не дало змоги повністю реалізувати навіть вкрай обмежений потенціал, що мали лівійські зенітно-ракетні комплекси радянського виробництва. Традиційними помилками лівійських військових залишалося нехтування заходами маскування, обладнання запасних та хибних вогневих позицій тощо. Схема завдання авіаційних ударів наведена на рис 3.8 [66].

У результаті проведення операції встановлено, що оперативна мета була досягнута. ВПС США показали вперше свою здатність проводити

антитерористичну операцію на значних відстанях поза територією країни [67, с. 16].

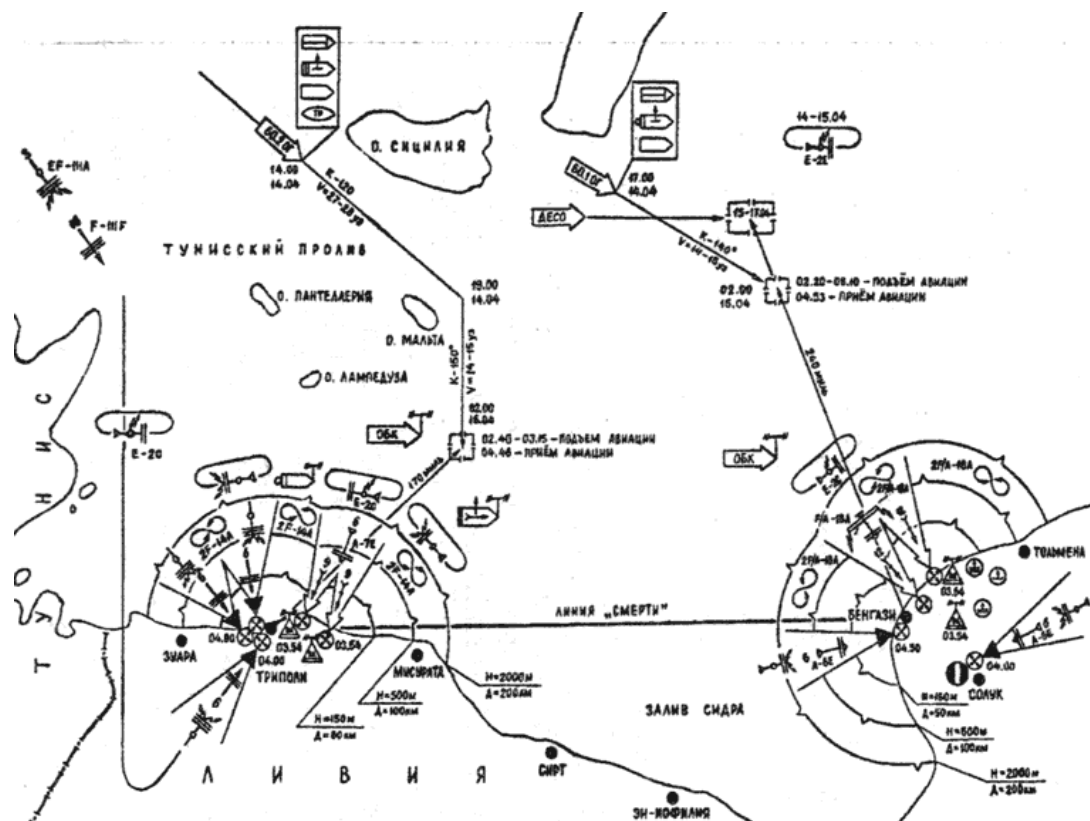

Рисунок 3.8 – Операція ВПС США “El Dorado Canyon” 14–15 квітня 1986 р.

Разом з тим, підготовка та проведення операції мали негативні сторони, що проявилися у неготовності окремих країн – членів НАТО (Франції та Іспанії) підтримувати США у боротьбі з міжнародним тероризмом. Відмова від участі в операції зазначеними країнами негативно вплинула на її підготовку і ведення. Цей приклад засвідчив, що боротьба з міжнародним тероризмом вимагала колективних зусиль на рівні НАТО, адже у випадку прийняття рішення на проведення операції силами Альянсу Іспанія не могла б відмовити у наданні свого повітряного простору. У цьому випадку операція потребувала б принаймні залучення менших ресурсів.

7 серпня 1998 р. були вчинені терористичні акти поблизу посольств США в м. Найробі (Кенія) та Дар-ес-Саламі (Танзанія), в результаті яких загинуло 224 особи, з них 12 американців, і понад 4500 осіб отримали поранення [68]. Характерною особливістю терористичних актів 1998 р. стало

те, що вони відбулися майже одночасно. Це свідчить про їх детальне планування та синхронізацію дій терористів. Відповідальність за вчинення терористичних актів взяла на себе терористична організація Аль-Каїда.

У 1990-х рр. адміністрація президента США Б. Клінтона дотримувалася ненасильницького підходу до боротьби з тероризмом. Його сутність полягала в ізоляції терористів, зміні їх поведінки та повернення до повсякденного життя [69, с. 101]. Проте, після терористичних актів поблизу посольств США у Кенії та Танзанії Конгрес США надав ширші повноваження президенту США для боротьби з тероризмом, які передбачали застосування усіх наявних засобів, зокрема військових. У результаті спланованої операції “Нескіченний простір” 20 серпня 1998 р. було завдано ударів ракетами “Tomahawk”: перший по табору бойовиків Аль-Каїди на території Афганістану, другий – по хімічному заводу “Ель Шіфа” у Судані. Визначення цілей було зумовлено тим, що Аль-Каїда в кінці ХХ ст. на території Афганістану створила мережу тренувальних таборів бойовиків, за даними американської розвідки на території заводу “Ель Шіфа” виготовляли компоненти ядерної та хімічної зброї, які могла застосовувати Аль-Каїда для здійснення терористичних актів [70, с. 29-31].

Застосування крилатих ракет ще раз підтвердило ефективність їх дії. По-перше, точність ураження окремих військових цілей була досить високою та звела до мінімуму втрати серед цивільного населення; по-друге, крилаті ракети застосовували з кораблів, які перебували у нейтральних водах в Індійському океані. Це не потребувало залучення інших країн до проведення операції. Варто зазначити, що США застосували збройні сили на території інших держав без резолюції РБ ООН. Лише РБ ООН несе відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки у світі. Вона діє від імені усіх членів ООН та уповноважена приймати рішення для ліквідації загрози у світі [71].

Подальша антитерористична діяльність країн-членів НАТО була спрямована, як і раніше, на попередження та недопущення терористичних проявів, ізолюванні осіб, які вчиняють терористичні акти, та ліквідацію

наслідків терористичної діяльності. Для протидії тероризму були необхідні спільні зусилля держав та міжнародних організацій. У ХХ ст. збройні сили різних держав НАТО за своїм призначенням не були пристосовані до боротьби з тероризмом, ця функція належала спецслужбам та ПрО. Але в умовах зростання масштабу терористичної діяльності, транснаціоналізації тероризму, набуття терористичними організаціями ознак міжнародних, сил та засобів спеціальних і правоохоронних служб стало недостатньо для протидії новим загрозам. Більше того, спецслужби та ПрО боролися з тероризмом лише на національному рівні, їх повноваження не поширювалися за державні кордони країн. Мало місце встановлення терористичними організаціями контролю над окремими країнами або значними територіями цих країн. Створення чисельних терористичних угруповань і НЗФ потребувало залучення угруповань військ (сил) збройних сил, зокрема коаліційних. Для залучення військових контингентів збройних сил виникла потреба у виробленні правових механізмів.

Терористичні акти, здійснені 11 вересня 2001 р. на території США викликали потребу переоцінки загроз міжнародного тероризму та його наслідків. З метою негайного реагування на терористичні акти, 18 вересня 2001 р. Конгрес США прийняв резолюцію про застосування збройних сил проти осіб, організацій і держав, відповідальних за терористичні акти [72].

Отримавши достовірну інформацію про причетність Аль-Каїди до терактів у вересні 2001 р., яка планувала та здійснювала їх з території Афганістану, США висунули Талібану ультиматум з п'яти пунктів, в якому було зазначено:

таліби повинні передати США лідерів Аль-Каїди, які керували терористичною діяльністю з території Афганістану;

таліби повинні звільнити всіх іноземних громадян, зокрема США, які незаконно перебували у в'язницях Афганістану;

журналісти, дипломати та працівники міжнародних структур, які працюють в Афганістані, повинні перебувати під міжнародним захистом;

таліби повинні закрити всі табори підготовки терористів в Афганістані та передати їх відповідним Про;

таліби повинні надати США доступ до таборів підготовки терористів з метою їх перевірки.

Зазначені вимоги Білого дому не були виконані Талібаном, що стало приводом для початку планування операції “Непохитна свобода” [73, с. 53].

28 вересня 2001 р. РБ ООН прийняла резолюцію № 1373, в якій зазначено про застосування всіх необхідних заходів з метою недопущення терористичних актів. Її прийняття стало переломним моментом у боротьбі з міжнародним тероризмом. Резолюція була прийнята відповідно до глави VII Статуту ООН (загрози міжнародному миру та безпеці) [74]. Тим самим ООН визнала акт тероризму 11 вересня 2001 р. не лише діями окремих осіб терористичного угруповання або окремої держави. Цією Резолюцією був констатований факт нападу на США. В арсеналі США було достатньо розвідувальних даних про тісний зв'язок терористичної організації “Аль-Каїда” з урядом Афганістану “Талібаном”, що в подальшому призвело до початку антитерористичної операції на території Афганістану. Отже, США перед початком операції в Афганістані 7 жовтня 2001 р. спиралися на ст. 51 Статуту ООН, в якій зазначено право на індивідуальну або колективну самооборону, якщо відбудеться збройний напад на країну-члена ООН [75; 76].

Визнання на національному і міжнародному рівні факту агресії проти США дало підстави американському керівництву звернутися до НАТО, апелюючи до ст. 5 Вашингтонського договору 1949 р. Водночас, в НАТО 12 вересня 2001 р. оголосили, що розпочинають проведення розслідування по факту вчинення терористичних актів на території США та повідомили про це Генерального секретаря ООН. За результатами проведеного розслідування 2 жовтня 2001 р. Північноатлантична рада встановила, що теракти здійснювалися з-за меж Альянсу та застосувала статтю 5 Вашингтонського договору [77].

Антитерористична операція коаліційних сил у Афганістані мала на меті не лише ліквідацію терористичного угруповання “Аль-Каїда”, але й усунення від влади радикального руху “Талібан”, який, маючи достатні військові та економічні ресурси, підтримував діяльність “Аль-Каїди” [78, с. 11] (табл. Г4). На думку американського військового спеціаліста Й. Девіса, участь США та європейських коаліційних сил у операції в Афганістані мала певний дисбаланс, зокрема у кількості матеріально-технічних ресурсів та воєнного внеску в операцію (табл. 3.1) [79, с. 101].

З іншого боку, європейські збройні сили мали достатньо спроможностей у патрулюванні в повітрі, нанесенні огневого ураження “земля-повітря”, проведенні розвідувальних дій із застосуванням безпілотних літальних апаратів. Однак, для забезпечення кожного вильоту європейського літака застосовували в середньому три літаки підтримки авіації США [80, с. 104] (Додаток В).

Таблиця 3.1 – Співвідношення сил та засобів коаліційних сил в операції в Афганістані

№ з/п	Найменування матеріально-технічних засобів / діяльність	США	Союзники
		%	
1	Літако-вильоти	60	40
2	Зброя	80	20
3	Ракети	95	5
4	Застосування літаків	70	30
5	Загальна підтримка операції	70	30
6	Нанесення бомбових ударів	50	50
7	Обладнання до літаків “Стелс”	100	0
8	Обладнання інфраструктури аеромобільних військ	100	0
9	Системи наведення та захоплення цілей	90	10
10	Надання обладнання для Об’єднаного Центру повітряних операцій в Вічензі (Італія)	Преважна кількість	
11	Системи дозаправлення у повітрі	Преважна кількість	

Відповідно до Плану боротьби з міжнародним тероризмом, затвердженим рішенням Північноатлантичної ради від 4 жовтня 2001 р. країни-члени НАТО та партнери надали згоду про участь у проведенні таких заході у рамках операції “Непохитна свобода”:

усі 19 країн-членів НАТО та 9 кандидатів на вступ до Альянсу (окрім Македонії та Словенії) надали повітряний простір, надали доступ до морських портів, військових баз з метою дозаправки авіаційних засобів та посилили міжнародну взаємодію;

16 членів Альянсу підтримали операцію в Афганістані, 14 країн-партнерів розгорнули військові контингенти у зоні конфлікту, 9 країн-членів НАТО взяли безпосередню участь у воєнних діях на території Афганістану;

союзники та країни-партнери направили майже 4 тис. військово-службовців в Афганістан та забезпечували 95% виконання місії МССБ, очолюваних Великою Британією [81].

Під час проведення подальших спільних заходів щодо подальшої взаємодії у сфері боротьби з тероризмом НАТО узгодила такі заходи щодо підтримки США:

обмін розвідувальними даними, співробітництво щодо попередження терористичних загроз та заходи боротьби з міжнародним тероризмом;

надання підтримки країнам-членам Альянсу, які є або можуть стати об'єктом підвищеної терористичної загрози;

вжиття необхідних заходів щодо вдосконалення охорони важливих об'єктів на території США та інших країн-членів НАТО;

залучення додаткових сил і засобів збройних сил країн-членів Альянсу до ОЗС НАТО для участі в антитерористичних операціях;

надання особливих дозволів на застосування ВПС НАТО у повітряному просторі країн-членів НАТО, які залучені до антитерористичних операцій;

надання США та союзникам доступу до портів та аеродромів, зокрема дозаправлення, для проведення заходів антитерористичної операції

бути в готовності розгорнути корабельні угруповання ВМС НАТО в регіоні Східного Середземномор'я з метою забезпечення присутності НАТО і демонстрації сили;

бути в готовності застосувати частини ВПС НАТО для участі в боротьбі з тероризмом [82].

У вересні 2001 р. США направили до НАТО офіційний запит про надання необхідних сил і засобів для забезпечення безпеки повітряного простору. 4 жовтня 2001 р. Північноатлантична рада дала згоду на направлення п'яти літаків Е-3А АВАКС (AWACS) [83]. 9 жовтня 2001 р. НАТО розпочала першу у своїй історії антитерористичну операцію “Підтримка орла” (Eagle Assist). За час проведення операції членами екіпажів було виконано понад 4 тис. 300 годин нальоту та 360 бойових вильотів [84]. Загалом, у операції взяли участь 830 членів екіпажів з 13 країн-членів НАТО [85]. Операція завершена 16 травня 2002 р. після набуття модернізованою системою ППО США необхідних спроможностей, налагодження взаємодії між військовими та цивільними відомствами та зменшенням загрози терористичних актів [86].

У листопаді 2001 р. після взяття контролю над Кабулом у США визнали, що для подальшого проведення операції виникла необхідність залучення додаткових сил та засобів збройних сил. З цією метою Адміністрація Білого Дому звернулася до ООН зобов'язати НАТО долучитися до коаліційних сил [87, с. 3].

У зв'язку з цим, 5 грудня 2001 р. у Бонні (Німеччина) проведено зустріч керівництва НАТО з афганськими лідерами щодо поетапного розвитку Афганістану та створення Місії сприяння силам безпеки в Афганістані (далі – МССБ) [88, с. 5].

Підставою для створення МССБ став лист Міністра закордонних справ та справ Співдружності Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії Генеральному Секретарю ООН від 19 грудня 2001 р. S/2001/1217 [89]. Керуючись Резолюцією № 1386, РБ ООН надала дозвіл на формування МССБ.

Планування місії МССБ, крім підготовки персоналу, передбачало розподіл та направлення ОВТ. Проте, як виявилось, НАТО не мала на озброєнні літаків дальньої дії серії “В” (бомбардувальної авіації типу В-52, В-47, В-29 та В-17). На той час ВПС США мали на озброєнні 150 літаків

такого типу, але їх переміщення з території США до Афганістану було економічно не вигідним і довготривалим. Разом з тим, НАТО мала обмежені ресурси стратегічних морських і повітряних засобів та мала потребу у матеріально-технічній підтримці США. З цією метою у НАТО ініціювали першочерговий порядок залучення країн Альянсу, які здатні забезпечити найбільш критичні військово-транспортні засоби до зони проведення операції. Розподіл цього процесу полягала наступним чином (табл. 3.2) [90, с. 33-34]:

Таблиця 3.2 – Розподіл країн НАТО, що надавали технічну підтримку МССБ

№ з/п	Найменування ОВТ	Країни-контрибютори
1	Високоточна зброя	Нідерланди, Канада, Бельгія, Данія, Норвегія
2	Безпілотні літальні апарати	Італія, Канада, Франція, Іспанія, Туреччина, Нідерланди
3	Боеприпаси для ураження ППО	Нідерланди, Іспанія
4	Транспортний літак С-17	Німеччина
5	Засоби морської протимінної боротьби	Норвегія, Німеччина

З грудня 2001 по серпень 2003 рр. МССБ очолювали країни-члени НАТО на ротаційній основі (через кожні 6 місяців). Спочатку місію очолила Велика Британія, потім – Туреччина, Німеччина та Нідерланди. Ротацію головуючих країн затверджували відповідними Резолюціями РБ ООН [91, с. 155].

У 2003 р. НАТО перейняла на себе командування місії в Афганістані. Підставою для початку та подальшого продовження місії МССБ у країні були резолюції РБ ООН, № 1386 № 1413, № 1444, № 1510. № 1563, № 1623, № 1659 та № 1707 [92–98].

Місія МССБ у Афганістані передбачала виконання п'яти стратегічних завдань: оцінка та підготовка місії, географічне розширення місії на всю територію країни, стабілізація, забезпечення внутрішньої безпеки, виведення військових контингентів [99].

Мандат МССБ спочатку обмежувався забезпеченням безпеки в Кабулі та навколо столиці. У жовтні 2003 р. РБ ООН відповідно до резолюції № 1510 розширила мандат МССБ на всю територію Афганістану [100]. Після початку діяльності МССБ військові дії операції “Непохитна свобода” продовжувалися. Тривалий час МССБ та коаліційні сили під егідою США діяли паралельно на території Афганістану, але підпорядковувалися різним командним структурам.

Введення військових контингентів на територію Афганістану проводили у чотири етапи:

I етап (Північ). 31 грудня 2003 р. запроваджено пілотний проєкт про введення військового контингенту у м. Кундуз. 28 червня 2004 р. на саміті в Стамбулі було прийнято рішення про створення на півночі Афганістану додаткових груп відновлення провінцій у м. Мазарі-Шаріфі, Маймане, Фейзабаді та Баглані.

II етап (Захід). 10 лютого 2005 р. ув НАТО оголосили про подальше розширення МССБ на захід країни. 31 травня 2006 р. у провінціях Герат і Фара було розміщено додаткові два військові контингенти, в результаті розширення МССБ контролювала 50% території Афганістану. У вересні 2005 р. Альянс направив додатково 2 тис. військовослужбовців для забезпечення проведення парламентських виборів у Афганістані.

III етап (Південь). 31 липня 2006 р. МССБ перейняли контроль від коаліційних сил над південною частиною Афганістану, зайнявши територію шести провінцій: Дайкунді, Гільменд, Кандагар, Німруз, Урузган і Забул. У результаті таких дій кількість особового складу МССБ у країні складала до 20 тис. осіб (рис. Г2–Г3).

IV етап: розширення МССБ на схід та контроль над територією Афганістану. 5 жовтня 2006 р. МССБ взяли під контроль від коаліційних сил під проводом США всю територію Афганістану [101].

Найбільша кількість сил і засобів НАТО була зосереджена у 2011 р. Так, станом на 1 грудня 2011 р. чисельність МССБ становила близько 132 тис. військовослужбовців із 48 країн світу.

Структура МССБ була така:

штаб МССБ – м. Кабул (приблизно 3,5 тис. військовослужбовців);

штаб Об'єданого командування МССБ;

повітряна тактична група (міжнародний народний аеропорт Кабул);

6 регіональних командувань:

“Столиця”, штаб у м. Кабул, приблизно 9 тис. військовослужбовців;

“Захід”, штаб у м. Герат, 6,5 тис. військовослужбовців;

“Північ”, штаб у м. Мазарі-Шариф., 11 тис. військовослужбовців;

“Схід”, штаб у м. Баграм, 36,500 тис. військовослужбовців;

“Південь”, штаб м. Кандагар, 35 тис. військовослужбовців;

Південний захід, штаб у м. Лакшар, 32 тис. чол.

28 груп відновлення провінцій.

Основні завдання, які поставлені перед особовим складом місії МССБ:

стабілізація обстановки та забезпечення безпеки в зоні відповідальності,
надання допомоги уряду Афганістану для підтримки безпеки;

забезпечення діяльності районних управлінь з відновлення провінцій;

забезпечення у взаємодії з Міністерством оборони Афганістану та
Коаліційними силами реалізації програм роззброєння, демобілізації та
реінтеграції, а також імплементації програми боротьби проти наркотиків;

участь у підготовці особового складу для частин та підрозділів
Афганської національної армії [102, с. 6–7]. Отже, виходячи зі складу
угруповання та змісту поставлених завдань, місія була призначена для ведення
стабілізаційної операції стратегічного масштабу [103].

У 2012–2013 рр. НАТО розпочала поступово передачу повноважень
афганським силовим структурам, скорочуючи до мінімуму свою участь в
операціях проти бойовиків. Після звершення місії МССБ у 2015 р. військові
контингенти коаліційних сил продовжили обмежену участь у військових
операціях, суть яких полягала в авіаційній підтримці афганської армії та
підготовці військових і поліцейських кадрів. Крім того, США продовжували
ведення спеціальних дій з метою повної ліквідації Аль-Каїди, Ісламської

держави та інших терористичних груп, залишивши на території країни майже 7 тис. військовослужбовців з 12 тис. 800 осіб загалом [104].

Упродовж 2001–2015 рр. на території Афганістану коаліційними силами та силами МССБ, були досягнуті такі результати:

під час операції терористична організація Аль-Каїда була суттєво ослаблена, її лідера Усама бен Ладена ліквідували у 2011 р., радикальний рух Талібан втратив повний контроль над країною;

сприяли запровадженню органів державної влади, лояльні до США та союзників.

Варто зазначити, що для виконання завдань НАТО в Афганістані була сформована найбільша за всю історію існування Альянсу коаліція, яка складалася із країн-членів та їх союзників (рис. Г1, табл. Г2–Г3).

1 січня 2015 р. НАТО офіційно розпочала не бойову операцію “Рішуча підтримка” (Resolute Support Mission) на території Афганістану. Головною метою місії була підготовка збройних сил та сил безпеки до рівня, який давав би їм змогу самостійно забезпечувати безпеку на території країни. Завдання полягали у підготовці та тренуванні особового складу для збройних сил та ПрО, наданні допомоги уряду для розвитку правової системи держави, забезпеченні безпеки військовослужбовців та цивільного персоналу країн-учасників [105, с. 1].

Досвід, набутий під час боротьби з Аль-Каїдою та Талібаном, значно вплинув на розвиток воєнного мистецтва, зокрема набули подальшого розвитку способи виконання оперативних та бойових завдань у стабілізаційній операції.

Оцінюючи хід проведення операцій в Афганістані європейське суспільство та народ США мали різні погляди: перші не повністю підтримували участь НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом поза межами Альянсу, інші – позитивно сприймали участь збройних сил у операціях. Відповідно до опитування громадської організації “Трансатлантичні тренди”, проведеного Німецьким фондом Маршала у

2008 р., розгортання військ НАТО в Афганістані підтримували у Великій Британії (64%) та Франції (52%). У Німеччині 62% населення виступали проти залучення військових контингентів Бундесверу в операціях проти Талібану. Результати опитування в 12 європейських країнах показали, що в середньому лише 43% респондентів підтримують залучення військ (сил) до ведення бойових дій. На питання чи підтримують вони залучення військ (сил) з метою забезпечення безпеки під час відновлення країни, навчання афганських солдатів і поліції чи боротьби з виробництвом наркотиків, респонденти висловили підтримку таких дій. Респонденти у США продемонстрували сильну підтримку залучення американських військ (сил) до участі в бойових та небойових операціях [106].

Участь НАТО в місіях в Афганістані стала новим викликом за всю історію існування Альянсу. Під час “холодної війни” організація нарощувала військову потужність та оборонний бюджет, але жодного разу на практиці не застосовувала статтю 5 Вашингтонського договору та не брала участі у антитерористичних операціях. Афганістан став новаторським досвідом для НАТО, тому що вимагав активних бойових дій з терористичними угрупованнями, які час від часу змінювали тактику ведення бойових дій. Залучення військових контингентів на значних відстанях змусило переглянути логістичну систему забезпечення військ (сил), їх підготовку до застосування у боротьбі з терористичними угрупованнями та НЗФ.

Водночас, НАТО не вдалося досягти стратегічної мети. Аль-Каїда не була повністю ліквідована, а радикальний рух Талібан продовжував нарощувати військову потужність на півночі країни [107, с. 11]. Після виведення коаліційних військових контингентів з території Афганістану Талібан розпочав наступ на Кабул. Співвідношення Афганських урядових сил відносно талібанських складало 300 тис. осіб і 80 тис. осіб відповідно. Зважаючи на нечисельну перевагу та слабе технічне оснащення Талібан фактично за кілька годин захопив столицю Афганістану та відновив контроль над країною [108].

Операція в Афганістані стала найзатратнішою за всю історію США. Лише США з 2001 по 2021 рр. на проведення військової операції в Афганістані витратили \$2,26 трлн [109].

Подібна ситуація виникла у Іраку та Сирії. Одна з можливих причин – небажання жителів цих країн змінювати життя та сприймати “прозахідні демократичні” традиції і спосіб життя. Військово-політичне керівництво США та союзників планувало побудувати демократичне суспільство в країні та вважало, що сусідні країни візьмуть приклад і таким чином явище міжнародного тероризму буде ліквідовано. Афганський народ не сприймав змін у країні, на думку дисертанта, відсутність масової підтримки місцевим населенням стало завершенням операції в Афганістані. Народ продовжував вести традиційний та звичний родоплеменний спосіб життя, який століттями перебував під впливом ісламської релігії.

Одночасно з початком операції в Афганістані НАТО запродила патрулювання і моніторинг судноплавства в Перській і Оманській затоках, в Аравійському і Червоному морях, у прибережній зоні країн Африки й в інших акваторіях Індійського океану (табл. Г1). Метою таких дій було недопущення втечі керівників та членів організації “Аль-Каїда” і “Талібан” морським шляхом. Підставою були зведення про наявність у “Аль-Каїди” кількох десятків торговельних суден, що могли бути використані для контрабандних перевезень і евакуації членів. Для виконання цих завдань були розгорнуті два постійних з'єднання ВМС НАТО (Атлантичне і Середземноморське), які контролювали Східне Середземномор'я. Тільки під час патрулювання з листопада 2001 по серпень 2002 рр. було оглянуто понад 200 суден із сумарним екіпажем близько 16 тис. осіб. У випадку виникнення підозри судна конвоювали до найближчих портів для подальшого огляду за участю інспекторів ООН [110, с. 37-39; 111, с. 18-21].

Вищезазначені заходи проводилися у рамках антитерористичної операції НАТО “Активні зусилля”, яку започаткували на підставі ст. 5 Статуту НАТО про колективну самооборону. Вона стала складовою частиною заходів НАТО

на підтримку США після терористичних нападів 11 вересня 2001 р. Її головна мета – унеможливити здатність міжнародних терористичних організацій перевозити заборонені вантажі морським шляхом. Основними завданнями операції були: запобігання незаконному обігу наркотиків, перевезення зброї, вибухівки, елементів зброї масового ураження, нелегальних мігрантів та товарів, що були основою фінансування діяльності міжнародних терористичних організацій [112, с. 200-206; 113; 114, с. 105-116].

Першими країнами, які взяли участь в операції стали Німеччина, Греція, Італія, Нідерланди, Іспанія, Туреччина, Велика Британія та США. Операція “Активні зусилля” фактично створила багатосторонню систему боротьби з міжнародним тероризмом, зосереджуючи основну увагу на демонстрації сили та обміну розвідувальною інформацією. Основним завданням стало виконання ролі стримуючого фактору проти терористичної діяльності в Середземноморському регіоні. Крім того, це сприятливо вплинуло на регіональну безпеку в цьому регіоні.

Для проведення операції НАТО створили спеціальне оперативне з'єднання під умовною назвою “Task Force Endeavor”. Його основним завданням стало проведення спостереження і контроль за пересуванням морських і повітряних об'єктів (цілей) у трьох районах: на морських комунікаціях у напрямку Егейського моря, підходах до Суецького каналу і в міжнародних водах, прилеглих до узбережжя Ізраїлю, Сирії та Кіпру. Кораблі з'єднання забезпечували безпеку кораблів і суден з небезпечними вантажами, контролювали вузлові точки на маршрутах руху суден.

Крім поточних завдань у Середземному морі, учасники операції виконували другорядні завдання. Так, 23 березня 2006 р. сили НАТО попередили Грецьку берегову охорону про судно під назвою “MV Crystal”. Підрозділи берегової охорони перехопили судно та заарештували капітана та екіпаж, які намагалися переправити 126 нелегальних іммігрантів [115, с. 7-9].

У червні 2006 р. кількість фрегатів, які брали участь в операції, суттєво скоротилася. У Середземному морі на постійному чергуванні перебували три

фрегати, два резервні корвети з Греції та Туреччини та невеликий підводний човен [116, с. 86]. Однак під час ескалації ситуації у Середземному морі чисельність морських суден могла зрости до 16 кораблів зі складу постійних морських груп НАТО.

У лютому 2013 р. командування об'єднаних сил операції “Активні зусилля” було переформатовано на штаб морського командування (HQ MARCOM) (Нортвуд, Велика Британія) [117].

У липні 2016 р. на саміті НАТО у Варшаві лідери Альянсу визнали, що операція “Активні зусилля” не відповідає статті 5 Північноатлантичного договору та перейменували на операцію з безпеки на морі “Операція “Морський охоронець” [117]. Операцію “Морський охоронець” офіційно розпочали 9 листопада 2016 р. [118]. Операція передбачала ширше коло завдань: забезпечення свободи судноплавства, заборона терористичної та піратської діяльності на морі, захист критичної інфраструктури, розширення безпекового середовища в морському регіоні.

Отже, досвід дій НАТО під час проведення антитерористичної операції у Середземному морі показав, що масштабне залучення військово-морських угруповань та централізоване управління ними здатні ефективно впливати на рівень безпеки у Середземноморському регіоні, забезпечувати безпеку судноплавства та вести боротьбу з морськими терористами і піратами.

У контексті боротьби з міжнародним тероризмом Brent Ellis зазначав, що існують два механізми, коли НАТО може залучати військові контингенти: по-перше, безпосередньо сама НАТО як організація проводить антитерористичну операцію (наприклад, військова кампанія в Косово у 1999 р.); по-друге, НАТО може створювати коаліційні сили з окремих країн для участі з міжнародним тероризмом. Автор статті додав, що існує два типи операцій у боротьбі з тероризмом: перший – ведення воєнних дій проти терористичних угруповань або їх прихильників, другий – операція з підтримання миру та безпеки, спрямована на забезпечення стабільності на національному або регіональному рівні у зоні діяльності терористичних

організацій. Дисертант підтримує думку Брента Елліса щодо роздумів про діяльність НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом, проте вважає, що наглядним прикладом проведення єдиної антитерористичної операції НАТО стала операція на морі “Активні зусилля”. Події в Косово в 1999 р. були досить дискусійні у контексті боротьби НАТО з міжнародним тероризмом [119, с. 7].

На підставі дослідження дисертантом розроблено класифікацію участі НАТО у найбільших операціях по боротьбі з міжнародним тероризмом.

Таблиця 3.3 – Ступінь досягнення мети в операціях НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом

№ з/п	Найменування операції (місії)	Рік проведення	Форма боротьби з міжнародним тероризмом	Ступінь залучення НАТО	Ступінь досягнення мети
1	Атитерористична операція “Підтримка орла”	2001-2002	Повітряна операція	Повний контроль проведення операцією	Досягнута
2	Операція в Афганістані “Нескорена свобода”	2001-2015	Бойові дії коаліційних сил	НАТО сприяла проведенню операції	Оперативна досягнута, стратегічна – ні
3	МССБ в Афганістані	2003-2015	Небойова операція з підтримання миру та безпеки	Повний контроль проведення операцією	Досягнута
4	Операція в Афганістані “Рішуча підтримка”	2015-2021	Небойова тренувальна операція	Повний контроль проведення операцією	Не досягнута
5	Антитерористична операція “Активні зусилля”	2001-2016	Операція із забезпечення безпеки у морському просторі	Повний контроль проведення операцією	Досягнута
6	Операція “Морський охоронець”	2016-по т.ч.	Операція із забезпечення безпеки на морі	Повний контроль проведення операцією	Станом на 2021 р. досягнута

Досвід НАТО показав, що планування та проведення операцій, зокрема антитерористичних, проводилося у наступній послідовності:

- аналіз (постановка проблеми та середовища);
- розробка оперативного плану (OPLAN);
- підготовка військ (сил), озброєння та військової техніки до виконання завдань за призначенням;
- створення логістичної системи та медичного забезпечення;
- розгортання військ (сил) у визначеному районі проведення операції;
- безпосереднє проведення операції;
- при необхідності, переоцінка та коригування проведення операції;
- завершення операції;
- виведення військових контингентів;
- узагальнення бойового досвіду [120].

Важливе значення мала всебічна оцінка обстановки в зоні проведення антитерористичної операції. Під час планування операції в НАТО враховували важливість об'єктів критичної інфраструктури.

Критичні об'єкти інфраструктури та загрози, які могли вплинути на них наведені в табл. 3.4.

Планування та організація антитерористичного захисту військових та важливих цивільних об'єктів передбачало:

- аналіз вразливих об'єктів, які знаходяться під захистом;
- визначення спектру загроз, які можуть виникнути;
- розробка і реалізація заходів щодо фізичного захисту військових об'єктів.

Під час планування антитерористичних операцій командувачі (командири) вивчали тактику дій терористичних організацій та НЗФ. За досвідом основними цілями терористичних угруповань або НЗФ були:

- зміна поведінки уряду країни, провокування порушення громадського порядку, повстанські дії, дискредитація системи державного управління тощо;

Таблиця 3.4 – Об’єкти критичної інфраструктури, які має враховувати командувач (командир) під час планування операції:

№ з/п	Локація	Способи терористичних актів
	Місця масового скупчення людей: станції метро, спортивні споруди, концертні та виставкові зали, великі магазини, вокзали, лікувальні заклади	Підрив, підпал, хімічні атаки
1	Атомні електростанції	Диверсія на ядерному реакторі, застосування безпілотних літальних апаратів
2	Дамби електростанцій	Підрив тротиловим або ядерним зарядом, атака безпілотних літальних апаратів
3	Склади ПММ	Підрив, застосування безпілотних літальних апаратів
4	Вузли зв’язку, радіоцентр, телецентри	Застосування генераторів електромагнітних імпульсів
5	Системи водопостачання, підприємства харчової та м’ясо-молочної промисловості	Застосування біологічними компонентами та отруйними речовинами
6	Об’єкти з запасами високотоксичних небезпечних речовин та біологічно активних агентів	Підрив, руйнування ємностей з небезпечними хімічними та біологічними речовинами
7	Висотні адміністративні та житлові будівлі	Нанесення ударів ракетами або безпілотних літальних апаратів

шляхом військової сили – послаблення державної влади, національних збройних сил та сил безпеки країни;

дезорганізація або пошкодження транспортної системи країни;

намагання отримання доступу до пенетелярних установ з метою визволення членів терористичних організацій.

Аналіз досвіду збройних сил в антитерористичних операціях показав, що основним завданням особового складу у зоні бойових дій було недопущення, стримування і реагування на дії бойовиків міжнародних терористичних угруповань та НЗФ. На етапі недопущення терористичних актів важливу роль відігравала взаємодія командування військових контингентів зі спецслужбами та ПрО. Стимування передбачало залучення

збройних сил із застосуванням бойової техніки, важкого озброєння, засобів інженерного забезпечення тощо.

Командувачі (командири) під час планування антитерористичної операції визначали:

мету операції;

терміни виконання операції;

склад сил та засобів, які залучаються до виконання завдань за призначенням;

способи фінансування проведення операції.

Успіх залучення військових контингентів збройних сил НАТО залежав від завчасної підготовки особового складу, злагоджених дій військових частин і штабів. Варто зазначити, що найбільш ефективна боротьба з терористичними угрупованнями та НЗФ залежала від тісної взаємодії видів (родів) військ (сил) з цивільним сектором, органами місцевої влади, агентурною розвідкою та іншими сторонами, які були зацікавлені у завершенні збройного конфлікту.

Під час ведення воєнних дій активно застосовувалися наступні способи: оточення, наступ з подальшим переходом до переслідування; засади та штурмові дії тощо. Найбільш поширеним способом ведення воєнних дій з ліквідації бойовиків було оточення, під час якого їм перекривали шляхи відступу.

Важливу роль в антитерористичній боротьбі відігравала диверсійно-підбивна діяльність, яка передбачала проведення психологічних операцій, дезінформацію та проведення спеціальних операцій. Їх метою було послаблення впливу противника на місцеве населення, недопущення можливості створення осередків спротиву коаліційним силам серед місцевого населення. Ці завдання виконувалися ССО у взаємодії з підрозділами агентурної розвідки.

Командувач (командир) планував ізоляцію району дії терористичних угруповань від зовнішніх шляхів забезпечення. Проблема ізоляції району антитерористичної операції була тісно пов'язана зі знищенням пунктів

управління бойовиків та їх тренувальних таборів, які розміщувалися поза межами зони антитерористичної операції. В такому випадку важливою складовою було вивчення суспільно-політичної обстановки країн, які межували із країною, на території якої проводилися операції, налагодження дипломатичних і військових домовленостей.

У 2001 р. американський військовий аналітик Д. Дептула зазначив, що ефективність операції (операцій) залежить від оптимального застосування наявних сил і засобів з метою створення максимального застосування систем ураження. Кінцева мета операції передбачала створення ефекту, який сприяє досягненню кінцевої військової мети, а головне – політичної мети операції. [121, с. 13]. Як показав досвід МССБ не вдалося досягнути стратегічної мети та зберегти демократичний контроль у країні. Можливим прорахунком коаліційних сил у Афганістані був вибір центру тяжіння. Центри тяжіння – основні сили противника, структура бойового управління, стратегічні резерви, тренувальні табори, воля нації, суспільна думка, коаліція [122, с. 4]. Дії коаліційних сил та афганської національної армії були спрямовані проти центру тяжіння противника – бойовиків руху Талібан та Аль-Каїди. Тобто фізичне знищення бойовиків, ОВТ та інфраструктури виявилися не основним центром тяжіння. Головний центр тяжіння передбачав вплив на населення, яке не бажало зміни сталого способу життя на демократичний устрій.

Враховуючи вищезазначені сценарії дій міжнародних терористичних організацій та НЗФ важливо планувати наступні антитерористичні заходи під час проведення антитерористичних операцій:

організувати розвідувальні завдання з метою встановлення фактичних даних про воєнно-політичну обстановку в країні;

вивчити соціально-етнічний склад населення, його взаємозв'язки з бойовиками НЗФ;

проаналізувати оцінку ймовірних загроз терористичних актів, зокрема на військових об'єктах коаліційних військ (сил);

забезпечити безпеку особового складу та цивільного персоналу;

забезпечити збереження зброї, військової техніки та матеріально-технічних засобів;

забезпечити безпеку військових об'єктів коаліційних військ (сил);

провести роботу щодо вивчення особовим складом порядку застосування сили, дотримання норм Міжнародного гуманітарного права тощо;

організувати вивчення особовим складом порядку дій у кризових ситуаціях.

Серед основних питань, які передбачали організацію сучасної системи боротьби з міжнародним тероризмом, стало створення ефективної структури управління антитерористичною операцією. Залучення регулярних збройних сил до боротьби з міжнародним тероризмом мало певні особливості. Перш за все, командувачі здійснювали особисто управління частинами та з'єднаннями, зокрема ПрО та іншими військовими формуваннями. В умовах реальної або потенційної загрози з боку терористичних організацій чи НЗФ командувач організовував взаємодію з органами місцевого самоврядування та ПрО з метою забезпечення безпеки в зоні відповідальності військових контингентів.

Як показав досвід, дій військових контингентів у зоні проведення антитерористичної операції, терористичні угруповання могли зосереджувати зусилля на військових об'єктах з метою деморалізації учасників антитерористичної операції та нанесення вогневого ураження по них. Виходячи з цього, дисертант пропонує, що крім бойових підрозділів, доцільно передбачити в штаті військового контингенту створення відділу негайного реагування (далі – ВНР) (рис. 3.9).

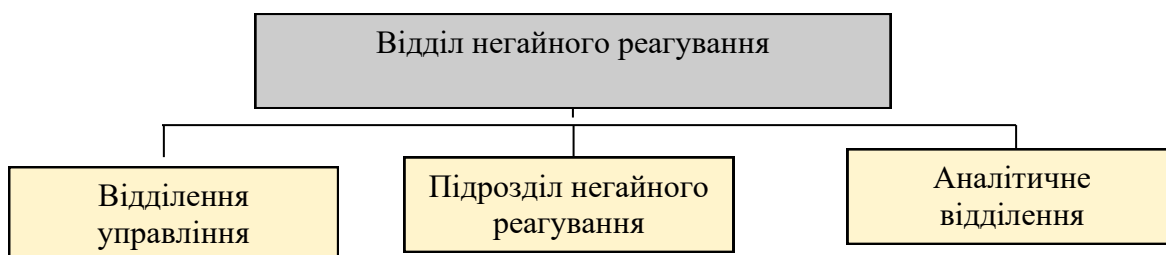

Рисунок 3.9 – Відділ негайного реагування військового контингенту

Основні завдання відділу негайного реагування передбачатимуть дії особового складу у кризових ситуаціях, наприклад, терористичних актах на військових об'єктах, застосування противником нетрадиційних видів зброї, взяття заручників тощо.

Боротьба з міжнародним тероризмом вимагала пошуку нових підходів. Враховуючи досвід залучення військових контингентів країн – членів НАТО необхідно створювати комплекс заходів не лише економічного, соціального, психологічного чи дипломатичного, а й військового характеру, з метою реагування на терористичні загрози. Використання міжнародними терористичними організаціями сучасних технологій військової науки і техніки зумовило розглянути питання застосування збройних сил НАТО вже на ранніх етапах антитерористичної операції.

Враховуючи перспективи вступу України в НАТО, існує ймовірність в майбутньому залучати частини, з'єднання та підрозділи ЗС України до участі в антитерористичних операціях під егідою НАТО. З метою підвищення взаємосумісності існує потреба внести в щорічну Директиву Головнокомандувача Збройних Сил України “Про організацію планування підготовки Збройних Сил України” пропозиції щодо підготовки Збройних Сил України до участі у спільних антитерористичних заходах та операціях за межами України у складі коаліційних угруповань військ (сил) НАТО.

У боротьбі із сучасним міжнародним тероризмом необхідно докорінно змінювати систему боротьби з тероризмом. Силових (військових) методів боротьби з тероризмом недостатньо. На зміну ліквідованим бойовикам, учасникам НЗФ, терористичних угруповань приходили інші люди. З цією метою потрібна величезна профілактична робота зі створення такого соціально-економічного та толерантного середовища в суспільстві, яке б фактично не допускало думки про тероризм. Потрібен відкритий діалог політиків, правозахисників, представників неурядових організацій та військового командування, де обговорювалися б усі проблеми та протиріччя, що гальмують боротьбу з тероризмом.

Сьогодні НАТО є однією з найбільш впливовіших організацій світу, яка здійснює безпосередню боротьбу із міжнародним тероризмом (Додаток Ж). Вона створила ефективну систему боротьби з тероризмом, яка діє на національному та альянсовому рівнях. Протягом останніх двадцяти років НАТО значно вдосконалила процедури та механізми прийняття політичних та військових рішень щодо залучення військових контингентів для боротьби з міжнародним тероризмом, зокрема поза межами Альянсу (Додаток Л). При цьому варто зазначити, що НАТО – це досить складна в структурному плані організація, а відтак уся її комунікація, планування та проведення операцій заслуговує на окрему увагу з метою подальшої імплементації в сьогодишню українську управлінську структуру Збройними Силами України.

На підставі аналізу досвіду операцій НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом пропонуються наступні рекомендації для Збройних Сил України:

з'єднання, військові частини і підрозділи ЗС України можуть застосовуватися в якості окремого військового контингенту за запитом НАТО або у складі коаліції окремих країн-членів НАТО;

логістичне забезпечення з'єднань, військових частини і підрозділи ЗС України здійснювати на підставі двосторонніх договорів та відповідно до чинного законодавства України;

підтримання правопорядку в зоні проведення міжнародної антитерористичної операції здійснюються за участю підрозділів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у взаємодії з підрозділами Військової поліції країн-членів НАТО та місцевих Про;

фінансове забезпечення участі України в міжнародних антитерористичних операціях здійснюється відповідно до міжнародних договорів;

утримання та дислокація особового складу з'єднань, військових частин і підрозділів ЗС України, окрім озброєння та військової техніки, здійснюється за

рахунок країни або міжнародної організації, яка надсилає запит на участь України у проведенні антитерористичної операції.

Є сенс створити міжнародний військовий контингент на кшталт “УкрЛітПолбригу”. Зазначений підрозділ (частина) повинен бути оснащеними сучасними засобами транспортування, озброєнням та військовою технікою, засобами зв'язку тощо. Особовий склад повинен пройти сертифікацію та бойове злагодження з метою участі в подальших антитерористичних операціях. У зв'язку з поширенням географії діяльності терористичних угруповань, віддаленим театром воєнних дій від євроатлантичного простору цей підрозділ повинен бути в готовності автономно діяти на значних відстанях. Термін готовності до виконання завдання від 5 діб, автономність виконання завдання до 30 діб.

Отже, боротьба з міжнародним тероризмом вимагає пошуку нових підходів. Враховуючи досвід залучення військових контингентів країн-членів НАТО необхідно створювати комплекс заходів не лише економічного, соціального, психологічного чи дипломатичного, а й військового характеру, з метою реагування на терористичні загрози. Використання міжнародними терористичними організаціями сучасних технологій військової науки і техніки зумовило розглянути питання застосування збройних сил НАТО вже на ранніх етапах антитерористичної операції.

Висновки до розділу 3

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

Реагуючи на діяльність міжнародних терористичних організацій у XXI ст. НАТО розпочала вдосконалення антитерористичного законодавства, яке дало змогу спростити процедуру прийняття політичних і військових рішень. Вважаємо, що одним із основним документів, які внесли вагомий

внесок у боротьбу НАТО з міжнародним тероризмом стала Військова концепція боротьби з тероризмом 2002 р.

Боротьба з тероризмом стала одним з пріоритетних напрямів діяльності НАТО. У зв'язку з цим упродовж 2001–2021 рр. в Альянсі сформували базу концептуальних, доктринальних і договірних документів, які стали підставою для створення та застосування угруповань військ НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом. Враховуючи адаптативність терористичних угруповань до умов сучасності, в НАТО безперервно триває робота щодо вдосконалення нормативно-правової бази у сфері боротьби з міжнародним тероризмом та військової структури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Довідник НАТО. Public diplomacy division. 383 с.
2. Strategic Concepts. URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_56626.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 28.10.2023).
3. The Alliance's New Strategic Concept (1991). URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm (дата звернення: 28.10.2023).
4. Стратегічна концепція Альянсу. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/official_texts_27433.htm (дата звернення: 19.10.2023).
5. Декларація Празького саміту (видана главами держав та урядів, які взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради) Прага, 21 листопада 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_003#Text (дата звернення: 19.10.2023).
6. Juliet Bird. NATO's Fight Against Terrorism. Where Do We Stand? Research Division – NATO Defense College, Rome. No. 66. April 2011. Policy Notes: NATO's Role in Counter-Terrorism. *Perspectives of Terrorism*. Vol. IX. Issue 2. P.62.
7. Counterterrorism. URL: <http://www.nato.int/ims/docu/terrorism.htm> (дата звернення: 20.10.2023).
8. Prague Summit Declaration. NATO Press Release (2002) 127, November 2002.
9. Декларація Празького саміту. *Юридичний вісник України*, № 51, 21 – 27 грудня 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_003#Text (дата звернення: 21.10.2023).
10. Varwick J. Nordatlantische Allianz / Siegmар Schmidt, Gunter Hellmann, Reinhard Wolf (Hrsg.) // Handbuch zur deutschen Außenpolitik. 1. Auflage. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften/ GWV Fachverlage GmbH, 2007. P. 763-778.
11. NATO Response Force. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49755.htm (дата звернення: 10.11.2023).

12. Участь України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки під проводом Альянсу, Силах реагування НАТО та навчаннях. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/ukrayina-ta-nato/uchast-ukrayini-u-mirotvorchih-operaciyah-pid-provodom-alyansu> (дата звернення: 28.10.2023).

13. The Partnership Action Plan against Terrorism (2002-2012). URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50084.htm (дата звернення: 29.10.2023).

14. Istanbul Summit Reader's Guide. URL: <https://www.nato.int/docu/rdr-gde-ist/rdr-gde-ist-e.pdf> (дата звернення: 13.11.2023).

15. NATO Official webpage. Counterterrorism. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77646.htm (дата звернення: 13.11.2023).

16. Declaration on Terrorism. URL: <https://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-057e.htm> (дата звернення: 13.11.2023).

17. Брежнєва Т. В. Стратегічна концепція НАТО: вплив на європейську військову політику. *Наукові праці. Політологія*. Т. 175 № 163 (2011). С. 12-15.

18. Strategic Concept 2010. URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_82705.htm (дата звернення: 30.10.2023).

19. Strategic Concept 2010. URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_82705.htm (дата звернення: 30.10.2023).

20. Stefano Santamato, Marie-Theres Beumler. The New NATO Policy Guidelines on Counterterrorism: Analysis, Assessments, and Actions. URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/wps/inss/0030620/f_0030620_24761.pdf (дата звернення: 01.11.2023).

21. NATO's military concept for defence against terrorism. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69482.htm (дата звернення: 01.11.2023).

22. NATO Handbook. 2006. 383 p.

23. Угода між сторонами Північноатлантичного договору стосовно статусу їхніх збройних сил. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_041#Text (дата звернення: 01.11.2023).

24. NATO Standart AJ-3. Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations. P. 1-4. URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-3_EDC_V1_E_2490.pdf (дата звернення: 11.11.2023).

25. Military organizations and structures. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49608.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 11.11.2023).

26. Gabriele Cascone. NATO Counter terrorism Trends. Current and Future Threats. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/nato-counterterrorism-trends-current-and-future-threats> (дата звернення: 10.11.2023).

27. Gregory W. Pedlow. The Evolution of NATO's Command Structure, 1951- 2009. p. 13.

28. Geoffrey A. Catlett. Regarding NATO: An Examination Of The Alliance's Role In The Global War On Terrorism. School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas. 2004-2005. P. 32. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA437514.pdf> (дата звернення: 16.11.2023).

29. Тимофеев С.П. Роль НАТО у вирішенні етнополітичних конфліктів та забезпеченні міжнародної безпеки. Наукові праці. Том 93. Вип. 80. С. 54.

30. Joseph M. Mouer US Army. Monograph: School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas. AY 06-07. P. 14.

31. Christian J Nawrat. Monograph: a model to transform NATO's operational level military capabilities. School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth. Kansas. 2008. P. 33.

32. The NATO Military Command Structure. MC 324/1. 223 p.

33. Allied Command Operations (ACO). URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52091.htm (дата звернення: 09.11.2023).

34. NATOA-Zpages (December 2014), p. 584. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20150316_2014_AZ_pages.pdf, in NATO Encyclopaedia (Archived). 2018 (дата звернення: 09.11.2023).

35. AJP-3 Allied Joint Doctrine, for the Conduct of Operations, Edition C Version 1, NATO Standardization Office (NSO), 2019, p. 1-4.

36. AJP-3, Allied Joint Doctrine, for the Conduct of Operations, Loc.cit. URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-3_EDC_V1_E_2490.pdf (дата звернення: 08.11.2023).

37. AJP 01Allied Joint Doctrine, loc.cit.P. 82. URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-01_EDE_V1_E_2437.pdf (дата звернення: 08.11.2023).

38. AJP 01Allied Joint Doctrine, loc.cit.P. 47. URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-01_EDE_V1_E_2437.pdf (дата звернення: 08.11.2023).

39. NATO Standart AJ-3.2 Allied Joint Doctrine for for Land Operations. URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-3_EDC_V1_E_2490.pdf (дата звернення: 11.11.2023).

40. NATO Standart AJ-3.2 Allied Joint Doctrine for for Air and Space Operations. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a82d7bc40f0b62305b94a32/doctrine_nato_air_space_ops_ajp_3_3.pdf (дата звернення: 11.11.2023).

41. Venema A. E., A. Ertan. Establishing collective counter-terrorism defense: NATO's scope and challenges. *Atlantisch Perspectief*. Vol. 45, No. 3. 2021. pp. 36-41. URL: <https://www.jstor.org/stable/48638244> (дата звернення: 11.11.2023).

42. Allied Command Operations (ACO). URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52091.htm (дата звернення: 11.11.2023).

43. Сили та засоби НАТО. URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_49137.htm (дата звернення: 11.11.2023).

44. Zeynep Sutlan. NATO's defense against terrorism policy. pp. 95-104. URL: <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=e4sMOWGmq QYC&oi=fnd&pg=PA95&dq=nato+counterterrorism+section&ots=X4g52hGtF9&sig=3rNcL6>

zfPXhVasamSGB44ocxg&redir_esc=y#v=onepage&q=nato%20counter-terroris m%20section&f=false (дата звернення: 14.11.2023).

45. NATO Response Force (NRF) Fact Sheet, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49755.htm (дата звернення: 14.11.2023).

46. AJP 01- (D) Allied Joint Doctrine, op.cit., p. 3 A-3. URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-01_EDE_V1_E_2437.pdf (дата звернення: 14.11.2023).

47. AJP 01- (D) Allied Joint Doctrine, op.cit. p. 3 A-3. P. 2-13. URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-01_EDE_V1_E_2437.pdf (дата звернення: 10.11.2023).

48. High Readiness Forces and Headquarters in the NATO Force Structure, <https://shape.nato.int/page134134653.aspx> (дата звернення: 14.11.2023).

49. AJP 01- (D) Allied Joint Doctrine, op.cit., p. 3 A-4. URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-01_EDE_V1_E_2437.pdf (дата звернення: 12.10.2023).

50. AJP-3 Allied Joint Doctrine, for the Conduct of Operations, NATO Standardization Office (NSO). 2019. P. 12-14.

51. Centre of Excellence Defence Against Terrorism. URL: <https://www.coedat.nato.int/organization.html> (дата звернення 08.11.2023).

52. Centre of Excellence Defence Against Terrorism. History of COE-DAT. URL: <https://www.coedat.nato.int/history.html> (дата звернення: 09.11.2023).

53. Andrew Bernard. NATO confronts terrorism. P. 25. URL: https://www.marshallcenter.org/sites/default/files/files/2020-10/pC_V4N3_en_Bernard.pdf (дата звернення: 13.11.2023).

54. Centre of Excellence Defence Against Terrorism. URL: https://www.coedat.nato.int/policy/COE-DAT_QA_Policy.pdf (дата звернення: 13.11.2023).

55. Counter-terrorism reference curriculum. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/6/pdf/200612-DEEP-CTRC.pdf (дата звернення: 15.11.2023).

56. Centre of excellence defence against terrorism. Conducted activities. URL: https://www.coedat.nato.int/conducted_activity.html (дата звернення: 15.11.2023).

57. Білюга А.Д. Досвід застосування авіації НАТО під час проведення антитерористичних операцій. *Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності військових формувань та правоохоронних органів*: матер. XII Міжнар. наук.-практ. конф. НА НГУ. 27 жовт. 2023 р. Харків. С. 43-44.

58. Ліпкан В. Основи терорології (синергетична теорія тероризму). КНТ. Київ. 2006. 84 с.

59. Walter B. Jone. Air Force and Navy aircraft crossed Qaddafi's "Line of Death" to strike the terrorist state of Libya. Air Force magazine / March 1999. URL: <https://media.defense.gov/2016/Mar/09/2001475953/-1/-1/0/0399CANYON.PDF> (дата звернення: 16.11.2023).

60. National Security Decision Directive 207. URL: <https://irp.fas.org/offdocs/nsdd/nsdd-207.pdf> (дата звернення: 16.11.2023).

61. Walter J. Boyne. El Dorado Canyon. 1999. P. 58.

62. Judy G. Endicott. Raid on Libya: Operation Eldorado Canyon. April 14-15, 1986. P. 148.

63. Протиповітряна оборона у локальних війнах та збройних конфліктах: навч.-метод. посібник. Київ : НАОУ. 2007. 181 с.

64. Андрух О.О., Рєзнік В.І. Характерні риси ведення протиповітряної оборони у воєнних конфліктах 1980-х років – початку ХХ ст. *Повітряна міць*. № 1(2). С. 41.

65. Операція "Каньйон Ельдорадо": показова "порка" Муаммара Каддафі та радянської ППО. *Ветерани.UA*. URL : http://veterano.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=6492:operatsiya-kanjon-eldorado-pokazova-porka-muammara-kaddafi-ta-radyanskoji-ppo&catid=36&Itemid=191 (дата звернення: 17.11.2023).

66. Доценко В. Флоты в локальных конфликтах XX столетия. *Военная литература*. URL: <http://militera.lib.ru/h/dotsenko/s78.gif> (дата звернення: 17.11.2023).

67. Todd R. Phinney, Major, *Airpower versus Terrorism*. March 2007. 83 p.

68. East African Embassy Bombings. URL: <https://www.fbi.gov/history/famous-cases/east-african-embassy-bombings> (дата звернення: 22.06.2022).

69. Ryan C. Hendrickson. *The Clinton Wars. The Constitution, Congress and War Powers*. 240 p.

70. Todd R. Phinney. *Operation Infinite Reach The 1998 US Embassy Bombing Response*. 2007. P. 29-31. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep13776.9.pdf> (дата звернення: 19.06.2022).

71. Стаття 24 Статуту ООН. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 19.11.2023).

72. Joint Resolution To authorize the use of United States Armed Forces against those responsible for the recent attacks launched against the United States. URL: <https://www.congress.gov/107/plaws/publ40/PLAW-107publ40.pdf> (дата звернення: 19.11.2023).

73. Geoffrey A. Catlett. *Monograph: Regarding NATO: An Examination Of The Alliance's Role In The Global War On Terrorism*. School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas. 2004-2005. 64 p.

74. Резолюція 1373 (2001), ухвалена Радою Безпеки на її 4385-му засіданні, 28 вересня 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_854#Text (дата звернення: 19.11.2023).

75. *Всемирная история войн* / Авт. сост: А.Г. Мерников, А.А. Спектор, Минск: ООО “Харвест”, 2007. 768 с.

76. United Nations Charter (full text). URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 11.11.2023).

77. NATO. *Collective defence and Article 5*. URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_110496.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 11.11.2023).

78. Dick A. Leurdijk. UN reform and nato transformation: the missing link. royal institute for international relations (Irri-kiib) Brussels, November 2005. 38 p.

79. David S. Yost, "The NATO Capabilities Gap and the European Union," *Survival* 42, no. 4. 2001). P. 101.

80. David S. Yost, NATO's Contributions to Conflict Management, in *Turbulent Peace: The Challenge of Managing International Conflict*, ed. Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson, and Pamela Aall. Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press. 2001. 585 p.

81. NATO: Coalition Contributions to the War on Terrorism, U.S. Department of State Fact Sheet. Washington, DC: Bureau of European and Eurasian Affairs, 31 October 2002. P.11.

82. NATO. Collective defence and Article 5. URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_110496.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 11.11.2023).

83. Eagle Assist. Counter-Terrorism. URL: <http://www.freedom-anatomy.com/en/missioni/eagle-assist/> (дата звернення: 07.11.2023).

84. Government of Canada. Operation Eagle Assist. URL: <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/military-history/history-heritage/past-operations/north-america/eagle-assist.html> (дата звернення: 07.11.2023).

85. NATO's Future Role. <https://publications.parliament.uk/pa/cm200102/cmselect/cmdfence/914/91405.htm> (дата звернення: 21.11.2023).

86. Statement by the Secretary General on the conclusion of Operation Eagle Assist. URL : <https://www.nato.int/docu/update/2002/04-april/e0430a.htm> (дата звернення: 07.11.2023).

87. Stanley R. Sloan. NATO in Afganistan. UNISCI Discussion Papers, N°22 January / Enero 2010. P. 3. URL: <https://www.redalyc.org/pdf/767/76712438004.pdf> (дата звернення: 08.11.2023).

88. Mark Fields, Ramsha Ahmed. A Review of the 2001 Bonn Conference and Application to the Road Ahead in Afghanistan. Center for Strategic Research Institute for National Strategic Studies National Defense University. 35 p.

89. Security Council authorizes international security force for Afghanistan; welcomes United Kingdom's offer to be initial lead nation. 20 December 2001. URL: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2009/10/security-council-authorizes-international-security-force-afghanistan> (дата звернення: 17.11.2023).

90. Christian J Nawrat. Monograph: model to transform NATO's operational level military capabilities. School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College Fort Leavenworth, Kansas. 2008. 66 p. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA485561.pdf> (дата звернення: 16.11.2023).

91. NATO activities. URL: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/index.htm> (дата звернення: 09.11.2023).

92. Resolution 1386 (2001) / adopted by the Security Council at its 4443rd meeting, on 20 December 2001. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/454998> (дата звернення: 17.11.2023).

93. Resolution 1413. The situaion in Afganistan. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/1413> (дата звернення: 17.11.2023).

94. Resolution 1444. The Situation in Afganistan. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/1444> (дата звернення: 17.11.2023).

95. Resolution 1510 (2003) / adopted by the Security Council at its 4840th meeting, on 13 October 2003. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/503843> (дата звернення: 17.11.2023).

96. Resolution 1563. The Situation in Afganistan. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/1563> (дата звернення: 17.11.2023).

97. Resolution 1659. The Situation in Afganistan. URL: <http://unscr.com/en/resolutions/1659> (дата звернення: 17.11.2023).

98. Resolution 1707 (2006). Adopted by the Security Council at its 5521st meeting, on 12 September 2006. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/517/70/PDF/N0651770.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.11.2023).

99. International security assistance force (ISAF). URL: <https://www.understandingwar.org/international-security-assistance-force-isaf> (дата звернення: 05.11.2023).

100. Resolution 1510 (2003) / adopted by the Security Council at its 4840th meeting, on 13 October 2003. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/503843> (дата звернення: 15.11.2023).

101. ISAF's mission in Afganistan (2001 – 2014). URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm (дата звернення: 15.11.2023).

102. Афганістан. Інформаційний збірник для слухачів навчально-наукового центру міжнародної миротворчої діяльності НУОУ. Київ. 2012. Видання університету. 37 с.

103. Доктрина стабілізаційних операцій, затверджена начальником Генерального штабу Збройних Сил України від 17.02.2021 р.

104. The White House. Fact Sheet: NATO's Enduring Commitment to Afganistan. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/07/09/fact-sheet-natos-enduring-commitment-afghanistan> (дата звернення: 15.11.2023).

105. Julio Miranda Calha. Afghanistan – Post ISAF. Special report. NATO Parliamentary Assembly. 10 October 2015. P. 1.

106. German Marshal Fund of the United States.: “Transatlantic Trends 2008 Topline Data”. October 2008. Q14.1 – Q14.4. URL: http://www.comunitas-bg.org/uploads/files/Transatlantic%20Trends/2008_english_top.pdf (дата звернення: 08.11.2023).

107. Rynning S, Hilde PS. Operationally Agile but Strategically Lacking: NATO's Bruising Years in Afghanistan. LSE Public Policy Review. 2022; 2(3): 8, P. 11. pp. 1–11. URL: <https://doi.org/10.31389/lseppr.55> (дата звернення: 08.11.2023).

108. Patrick Wintour. A tale of two armies: why Afghan forces proved no match for the Taliban. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2021/aug/15/a-tale-of-two-armies-why-afghan-forces-proved-no-match-for-the-taliban> (дата звернення: 08.11.2023).

109. The war in Afghanistan cost America \$300 Million per day for 20 years with Bill yet come. Forbes. 16 August 2021. URL: <https://www.forbes.com/sites/hanktucker/2021/08/16/the-war-in-afghanistan-cost-america-300-million-per-day-for-20-years-with-big-bills-yet-to-come/> (дата звернення: 08.11.2023).

110. Военно-Морские Силы союзников США по антитеррористической операции в Афганистане // Ежемесячный информационный бюллетень / ВИНТИ. Москва, 2003. № 6. С. 37-39.

111. М. Парфенов Пірати ХХІ століття: подія зі щасливим кінцем / М. Парфенов // Камуфляж. 2006. № 2. С.18-21.

112. Береза Б. П. Деякі аспекти підготовки Військово-Морських Сил Збройних Сил України до участі в операції НАТО “Активні зусилля” / Б. П. Береза, В. В Радчук, В. О. Арістов // Миротворча діяльність Збройних Сил України: досвід, проблеми та перспективи: Під заг. ред. С.О. Кириченка. Київ. ННДЦ ОТ і ВБ України. 2006. С. 200-206.

113. Боротьба з тероризмом у Середземномор’ї. URL: <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/ukrainian/art4.html> (дата звернення: 08.11.2023).

114. Shukri, S. (2019). Combatting terrorism at Sea: Assessing NATO’S maritime operations in the Mediterranean. *Journal of International Studies*. 15. P. 105-116.

115. Чалий І. “Активні зусилля” українських ВМС / Ілля Чалий, Владислав Литовченко. *Морська держава*. 2005. № 1. С. 7-9.

116. Katy Glassborrow. Interview: Rear Admiral Richard Leaman (OBE). *Jane’s Navy International*, June 2006. P. 86.

117. Operation Active Endeavour”. NATO. Retrieved 21 August 2016. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_7932.htm (дата звернення: 08.11.2023).

118. NATO – Topic: Operation Sea Guardian. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136233.htm (дата звернення: 08.11.2023).

119. Brent Ellis, If it's not terrorism, it's not relevant: evaluating NATO's potential to contribute to the campaign against terrorism. *Journal of Military and Strategic Studies*. Fall 2004. Vol. 7. Issue 1, p. 7.

120. AJP-3. Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations. P.1-19 – 1-20. URL: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-3_EDC_V1_E_2490.pdf (дата звернення: 12.11.2023).

121. Deptula D. Effects-Based Operations: change in the Nature of Warfared. David A. Deptula – Arlington: Aerospace Education Foundation, 2001. P.13.

122. Unified Land Operations: Army Doctrine Reference Publication: ADRP 3.0 – Washington, DC: Department of the Army. 2012. P.4-4.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, яке полягало в узагальненні досвіду залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом. Результати проведеного дослідження дають змогу зробити такі висновки:

1. Аналіз історіографії показав, що у зарубіжній та вітчизняній воєнно-історичній науці ця тема, не зважаючи на її актуальність та значну кількість різноманітної літератури, присвяченої залученню військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом, дотепер не була повністю розкрита. Нерозкритими, зокрема є чинники, що впливали на залучення військових контингентів країн – членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом, трансформація керівних органів управління НАТО та безпосередньо процес залучення військових контингентів, наявність розбіжностей у НАТО у прийнятті політичних і військових рішень. Наявні наукові праці розглядають переважно юридичні аспекти боротьби з міжнародним тероризмом та політологічні процеси у форматі “Україна – НАТО”. Водночас військово-історичні складові цієї проблематики не набули належного висвітлення.

Проаналізовано зарубіжну історіографію, яку умовно поділено на російську та країн – членів НАТО. Встановлено, що російські вчені переважно критично оцінювали діяльність НАТО в операціях у боротьбі з міжнародним тероризмом, зосереджуючи свою увагу на недоліках Альянсу в операціях, особливо поза його географічними межами. Встановлено, що російська історіографія негативно сприймала те, що США проводили антитерористичні операції в Лівії (1986) та Афганістані і Судані (1998) без Резолюцій Ради Безпеки ООН.

Представники НАТО позитивно висвітлювали участь військових контингентів НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом, зосереджуючи увагу на продовженні діяльності збройних сил проти міжнародних

терористичних організацій. Позитивно згадувалася участь Військово-Морських Сил Збройних Сил України в антитерористичній операції “Активні зусилля” та Місії сприяння сил безпеки в Афганістані. Аналіз протилежних поглядів науковців на діяльність НАТО надав можливість об’єктивно оцінити правомірність дій країн – членів НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом.

Наявна джерельна база представлена значним масивом різних документів і матеріалів, зокрема тих, що зберігаються в електронних фондах архівних установ США, Великої Британії, Франції, Німеччини та НАТО, нормативно-правовими актами України, ООН, ЄС, НАТО та провідних країн-членів НАТО й іншими документами, що визначали порядок залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом, рішеннями самітів, виступами офіційних осіб Альянсу, науково-довідниковими виданнями, довідковими та інформаційними матеріалами; відеоматеріалами; мемуарною літературою та друкованими й електронними періодичними виданнями. Виявлені джерела є досить репрезентативними для вирішення поставлених у дослідженні завдань. Використання та введення окремих з них до наукового обігу у поєднанні з опрацьованою літературою дало змогу зробити узагальнення і висновки, забезпечити досягнення мети та реалізації дослідницьких завдань дисертації.

2. Доведено, що розвиток процесу залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом був зумовлений появою міжнародних терористичних організацій та незаконних збройних формувань, географія вчинення терористичних актів почала виходити за межі однієї країни. Угруповання контролювали значні території країн, крім того, їх сфери впливу поширювалися на території кількох країн, у результаті чого почали створюватися квазідержави. У підпорядкуванні міжнародних терористичних організацій і незаконних збройних формувань перебували підрозділи, які мали на озброєнні військову техніку та стрілецьку зброю, створювалися військові організаційні структури та системи управління.

Встановлено, що для боротьби з чисельними та добре оснащеними у військовому відношенні терористичними організаціями зусиль правоохоронних органів і спецслужб було недостатньо. З цією метою виникла необхідність залучення військових контингентів шляхом прийняття політичних і військових рішень, які відповідали всім вимогам міжнародного права. У 2001 р. НАТО, як провідна військово-політична організація, взяла на себе відповідальність та провідну роль у боротьбі з міжнародним тероризмом.

Підтверджено, що правовою основою для залучення військових контингентів країн-членів НАТО поза територіальними межами Альянсу були Резолюції Ради Безпеки ООН. Водночас статтю 5 Вашингтонського договору (1949) застосовували у разі необхідності протистояти терористичним проявам на території країн євроатлантичного простору.

3. Встановлено, що на відміну від політичних структур НАТО, після розпаду СРСР військова структура управління Альянсу зазнала суттєвих змін. Вони були зумовлені такими чинниками:

міжнародний тероризм став однією із головних загроз, однак збройні сили як суб'єкт боротьби з ним не розглядали, в результаті чого відбулося скорочення штабів та органів військового управління (1991–1999);

розширення сфер впливу та діяльності міжнародних терористичних організацій, внаслідок чого розпочався процес створення стратегічних та оперативних командувань, збільшення чисельності органів військового управління, Сил реагування НАТО (1999–2001);

участь військових контингентів країн-членів НАТО за межами Альянсу, що сприяло залученню додаткових сил і засобів для проведення воєнних дій на території Афганістану, початку Місії сприяння силам безпеки Афганістану, розширення діапазону проведення антитерористичної операції “Активні зусилля” (2001–2012);

появою міжнародної терористичної організації “Ісламська держава”, введення військових контингентів в Сирію та Ірак, що зумовило розпочати процес оптимізації чисельності штабів та органів військового управління

відповідно до завдань, поставлених перед НАТО у контексті боротьби з міжнародним тероризмом (2012 – по т. ч.).

Доведено, що трансформаційні процеси військової структури НАТО позитивно вплинули на виконання завдань за призначенням угрупованнями військ (сил) на значних відстанях проведення операцій. Це дало змогу практично набути оперативних спроможностей угрупованнями військ (сил) вести операції на суходолі, в повітрі та на морі, досягнути взаємосумісності військових контингентів країн-членів НАТО та їх партнерів на стратегічному, оперативному та тактичному рівнях. Водночас обґрунтовано, що не зважаючи на успішне ведення операцій різного масштабу, НАТО не вдалося повністю ліквідувати загрозу міжнародного тероризму.

4. Аналіз операцій США “Каньйон Ельдорадо”, “Нескінченний простір”, “Нескорена свобода” та операцій НАТО “Активні зусилля”, “Підтримка орла”, “Рішуча підтримка”, проведення Місії сприяння силам безпеки в Афганістані показав, що серед країн-членів НАТО існувала низка спільних рис та певні розбіжності у прийнятті політичних і військових рішень.

Спільними рисами зазначених операцій були:

демонстрація НАТО спроможностей реагувати на терористичні загрози, застосовуючи Статтю 5 Вашингтонського договору 1949 р.;

надання сил і засобів країнами-членами НАТО та їх партнерами для участі в операціях у боротьбі з міжнародним тероризмом з урахуванням їх військового потенціалу та економічних можливостей.

Розбіжності полягали в ініціюванні США проведення операцій в односторонньому порядку (“Каньйон Ельдорадо”, “Нескінченна досяжність”), тоді як європейські країни-члени НАТО проявляли стриманість і демонстрували готовність залучати військові контингенти збройних сил переважно на підставі резолюцій Ради безпеки ООН.

Наявність різних поглядів на проведення операцій Альянсу спонукала до вироблення нормативно-правових актів у боротьбі з міжнародним тероризмом, які регулювали порядок залучення військових контингентів

країн-членів НАТО для боротьби з міжнародними терористичними організаціями та незаконними збройними формуваннями. Правовою основою для їх залучення стали: Військова концепція боротьби з тероризмом, План дій партнерства проти тероризму, Робоча програма “Захист від тероризму”, Стратегічна концепція 2010 р., Керівні вказівки по боротьбі з тероризмом 2012 р., Військова концепція по боротьбі з міжнародним тероризмом 2016 р.

Основними формами застосування угруповань військ (сил) у боротьбі з міжнародним тероризмом були: на стратегічному рівні – операції, на оперативному рівні – операції, систематичні бойові дії, спеціальні операції (дії), удари. Встановлено, що найбільш дієвими способами застосування військ (сил) були: оточення, переслідування, штурмові дії, блокування районів, морська блокада районів дій і базування морських терористів, супроводження суден з важливими та небезпечними вантажами, звільнення заручників.

5. Встановлено, що єдиного визначення поняття “міжнародний тероризм” на сьогодні не існує через складність сутності і змісту цього явища. Дисертант, порівнюючи дефініції “тероризму” та “міжнародного тероризму”, визначивши спільні ознаки та розбіжності, запропонував власну дефініцію міжнародного тероризму. Під “міжнародним тероризмом” пропонується розуміти навмисні суспільно-небезпечні насильницькі дії окремих терористичних груп, організацій, держав або незаконно створених державних утворень, які шляхом опосередкованої участі чи відкритої збройної агресії, організації, підтримки і здійснення терористичних актів негативно впливають на міжнародну стабільність та порушують міжнародний правопорядок для досягнення цілей політичного характеру.

6. На підставі результатів дослідження дисертантом запропоновані рекомендації щодо використання набутого досвіду залучення військових контингентів країн-членів НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом:

для унормування нормативно-правових актів України та приведення їх до єдиного розуміння автором запропоновано внести зміни до п. 1 ст. 1 Закону

України “Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав” та викласти в такій редакції: “військовий контингент Збройних Сил України – з’єднання, військова частина або підрозділ Збройних Сил України, що належить до Сухопутних військ Збройних Сил України, Повітряних Сил Збройних Сил України, Військово-Морських Сил Збройних Сил України, Десантно-штурмових військ Збройних Сил України, Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, має постійну або тимчасову організаційно-штатну структуру, озброєний стрілецькою зброєю та має військову техніку, яка підпадає під дію Договору про звичайні збройні сили в Європі, перебуває під командуванням особи, відповідальної перед Україною та іншою державою за поведінку своїх підлеглих, які зобов’язані дотримуватися військової дисципліни та норм міжнародного права, і направляється до іншої держави з метою участі в антитерористичних операціях, операціях з підтримання миру і безпеки та виконання інших завдань”.

Розробити Стратегію боротьби з тероризмом, де визначити мету, пріоритетні завдання Збройних Сил України у спільних антитерористичних заходах та операціях за межами країни у складі коаліційних угруповань або угруповань військ (сил) країн-членів НАТО.

Доповнити Доктрину стабілізаційних операцій, затверджену начальником Генерального штабу Збройних Сил України від 17 лютого 2021 р., окремим розділом, який регламентує порядок організації взаємодії з’єднань, військових частин і підрозділів Збройних Сил України з військовими контингентами країн-членів НАТО у боротьбі незаконними збройними формуваннями та терористичними організаціями.

Запропонувати розглянути у щорічній Директиві Головнокомандувача Збройних Сил України “Про організацію планування підготовки Збройних Сил України” підготовку Збройних Сил України до участі у спільних антитерористичних заходах та операціях за межами України у складі коаліційних угруповань військ (сил) НАТО.

Внести в навчальну програму підготовки слухачів (курсантів) вищих військових навчальних закладів навчальну дисципліну за темою: “Застосування військових частин та підрозділів Збройних Сил України у міжнародних антитерористичних операціях НАТО”.

Під час планування залучення військових контингентів Збройних Сил України до коаліційних операцій з боротьби з міжнародними терористичними організаціями врахувати рекомендації щодо створення підрозділу негайного реагування у штаті військового контингенту.

Перспективними напрямками подальших досліджень може бути теоретична та практична підготовка з'єднань, військових частин і підрозділів Збройних Сил України до участі в спільних операціях з військовими контингентами країн-членів НАТО у боротьбі з міжнародними терористичними організаціями, незаконними збройними формуваннями, терористичними та злочинними організаціями.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**Список публікацій здобувача за темою дисертації
та відомості про апробацію результатів дисертації**

А.1 Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Білюга А. Д. Політологічно-історична оцінка сучасного тероризму в працях вчених США. *Воєнно-історичний вісник* : зб. наук. праць НУОУ. 2019. Вип. 3 (33). С. 23–37.

2. Білюга А. Д. Феномен тероризму: історичний огляд та шляхи протидії. *Військово-історичний меридіан* : електрон. наук. журнал. 2019. № 4 (26). С. 153–160.

3. Білюга А. Д. Передумови та розвиток тероризму на Близькому Сході в другій половині ХХ століття. *Nauka i Studia : the Scientific of Journal*. 2022. № 10. С. 1–10.

4. Білюга А. Д. Правові засади системи боротьби з міжнародним тероризмом у країнах-членах НАТО. *Воєнно-історичний вісник* : зб. наук. праць НУОУ. 2023. Вип. 2 (48). С. 42–48.

5. Gorelkina K., Pyliavets R., Biliuha A., Aliev R., Bondar V. Combating the financing of terrorism in the conditions of military aggression on the territory of Ukraine. *Cuestiones politicas : Journal of Scientific Papers*. 2023. Vol. 41, No. 79. P. 128–141. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4179.09>.

6. Білюга А. Д. Досвід залучення збройних сил НАТО для боротьби з міжнародним тероризмом. *Наукові перспективи* : наук. журнал. 2023. № 41. С. 67–75.

7. Білюга А. Д. Правові засади визнання Російської Федерації державою-спонсором тероризму. *Гілея* : науковий вісник. 2023. Вип. 186–188, № 7–9. С. 33–38.

8. Tkach M., Biliuha A., Parkhomenko P., Holota O., Gannenko Y. Struggle against financing terrorism in the world and Ukraine by the way of strengthening the state financial control and audit system. *VUZF REVIEW: Journal of Scientific Papers*. 2020. Vol. 5, Issue 1. С. 11–21.

А.2 Відомості про апробацію результатів дисертації

1. Білюга А. Д. Військово-Морські Сили як військовий компонент боротьби з тероризмом у морському просторі. *Українське військо: сучасність та історична перспектива* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 29 листоп. 2019 р. Київ : НУОУ, 2019. С. 109.

2. Білюга А. Д. Особливості протидії тероризму на військових об'єктах. *Актуальні проблеми правового регулювання особливого періоду* : матер. наук.-практ. конф., 27 бер. 2020 р. Київ, 2020. С.15–17.

3. Білюга А. Д. Ісламський тероризм як складова міжнародного тероризму. *Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ – початку ХХІ ст.: тенденції та закономірності* : матер. міжвуз. наук.-практ. семінару, 20 трав. 2021 р. Київ, 2021. С. 107–110.

4. Білюга А. Д. Терористична діяльність Аль-Каїди. *Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ – поч. ХХІ ст.: тенденції та закономірності* : матер. міжвуз. наук.-практ. семінару, м. Київ, 26 трав. 2022 р. Київ, 2022. С. 85–87.

5. Білюга А.Д. Особливості впровадження застосування збройних сил у боротьбі з міжнародним тероризмом. *Актуальні питання удосконалення загальнодержавної системи боротьби з тероризмом в умовах функціонування режиму воєнного стану* : зб. матер. кругл. столу, 31 серп. 2022 р. Київ, 2022. С. 14–16.

6. Білюга А. Д. Аль-Каїда: історичний огляд, структура та аналіз діяльності. *“DNY VĚDY” News of Science and Education* : матер. XX Міжнар. наук.-практ. конф., 22–30 бер. 2023 р. Прага, 2023. С. 135–143.

7. Білюга А. Д. Антитерористична операція НАТО “Активні зусилля” як складова забезпечення морської безпеки: *Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах XX – початку XXI ст.: тенденції та закономірності* : матер. міжвуз. наук.-практ. семінару, 25 трав. 2023 р. Київ, 2023. С. 131–132.

8. Білюга А. Д. Досвід застосування авіації НАТО під час проведення антитерористичних операцій. *Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності військових формувань та правоохоронних органів* : матер. XII Міжнар. наук.-практ. конф., 27 жовт. 2023 р. / Нац. акад. Нац. гвардії України. Харків, 2023. С. 43–46.

ДОДАТОК Б

Структура терористичних актів 2015-2021 роки, %

ДОДАТОК В

Заходи боротьби з міжнародним тероризмом

Політичні: Боротьба з тероризмом повинна мати стратегічний характер, довготривалою і виконувати складні завдання, вирішення яких вимагатиме багатосторонніх зусиль, концентрації фінансових, матеріальних і людських ресурсів. Усунення терористичної загрози має розглядатися як пріоритет внутрішньої та зовнішньої політики держави. Вирішення цього завдання можна розділити на дві взаємопов'язані частини: комплекс стратегічних заходів щодо усунення об'єктивних передумов, які породжують екстремізм і тероризм і багаторівневу програму конкретних заходів тактичного характеру з недопущення поширення тероризму, припинення діяльності терористичних груп та організацій.

Дипломатичні: Жодна держава або група держав, незалежно від їхньої економічної могутності та військового потенціалу, не можуть самостійно боротися з міжнародним тероризмом, який носить транснаціональний характер і підриває безпеку та стабільність усіх без винятку держав. Завдяки тісному міжнародному співробітництву можна забезпечити глобальну, регіональну та національну безпеку. Тут велику роль відіграють дипломатичні зусилля, особливо в рамках координуючої ролі ООН у створенні ефективного фронту антитерористичної взаємодії усієї світової спільноти. ООН забезпечує безперечну легітимність міжнародних зусиль та закріплює єдність антитерористичної коаліції.

Однак на практиці поки що існує велике поле проблемних зон у функціонуванні ООН та в антитерористичній взаємодії країн. Деякі країни діють в обхід Ради Безпеки, внаслідок чого виникає дефіцит довіри щодо якості та об'єктивності процесу ухвалення ними рішень. Нез'ясованим залишається питання про відмінності між визвольними війнами та тероризмом, а також між застосуванням сили у порядку здійснення права на самовизначення та актами тероризму. Продовжується суперечка між тими, хто наполягає на "праві втручатися" у ситуації, пов'язані з катастрофами, породженими людиною, і тими, хто висуває доказ, що Рада Безпеки ООН не має права санкціонувати будь-які примусові дії проти суверенних держав. Недостатніми залишаються дії, спрямовані на притягнення до відповідальності країн, які здійснюють дипломатію примусу.

Соціо-культурні: Серйозна небезпека від міжнародного тероризму полягає в тому, що терористичні організації позиціонують себе як захисники окремих верств суспільства,

а свою діяльність виправдовують як асиметричну відповідь на гегемоністичні дії низки країн, які під гаслом глобалізму прагнуть руйнації і вестернізації традиційних соціумів. Відтак, важливо ні в якому разі не допустити формування в масовій свідомості стереотипів співчуття терористам.

Інформаційні: Інформаційна боротьба є одним з найважливіших засобів боротьби з тероризмом. Сьогодні тероризм набуває воєнізованої форми та здійснює усі звичні для війн дії: розвідка, створення незаконних збройних формувань тощо. Для виконання таких завдань необхідні людські ресурси, які залучаються шляхом пропаганди своїх ідей та методів боротьби з протиріччям таких ідей.

Зважаючи на описане вище, достатньо справедливим є твердження про ведення антипропагандистської інформаційної діяльності. Вона може здійснюватись шляхом освітніх заходів, притягнення до відповідальності фізичних та юридичних осіб, які здійснюють сприяння вербуванню тощо.

Економічні/фінансові: Цей захід боротьби полягає у перекритті джерел фінансування терористичних організацій, зокрема від місцевого населення. Економічні заходи повинні полягати не лише у санкційній політиці, але й у більш жорсткому підході до контролю обігу грошових активів. Так, це може носити позитивний характер й у протидії відмиванню коштів та протидії корупції.

Розвідувальні: Необхідно домогтися, щоб антитерористичні дії не були реакцією на черговий напад терористів, а мали випереджальний, науково-обґрунтований характер, блокуючи їхню ініціативу та попереджаючи розвиток терористичної активності.

Розвідувальні заходи, на наш погляд, найбільш ефективний контртерористичний захід. Вони націлені не лише на виявлення осередків тероризму, але й носять превентивні міри, зокрема запобігання терактам.

Військові: Такі заходи повинні бути крайнім методом боротьби, оскільки містять в собі достатньо високі ризики. Проте, на наш погляд, силовий метод із залученням збройних сил для боротьби з тероризмом повинен бути обов'язковим та починатись із формування високомобільних частин та з'єднань швидкого реагування, насамперед Сил спеціального призначення.

ДОДАТОК Г

Кількісна та якісна характеристика участі країн-членів НАТО та партнерів НАТО в операціях по боротьбі з міжнародним тероризмом

Таблиця Г.1 – Країни, які брали участь в антитерористичній операції “Активні зусилля” та їх завдання

Статус країн-учасників	Країни	Завдання
Країни-члени НАТО	Німеччина Греція Італія Нідерланди Іспанія Туреччина Велика Британія США	Створення сил постійної готовності в Середземному морі на ротаційній основі
	Данія Німеччина Норвегія Іспанія Естонія	Забезпечення безпеки судноплавства у Гібралтарській протоці, залучення морського персоналу для виконання антитерористичних завдань
Країни-партнери НАТО	Ізраїль Мароко Грузія Україна* Росія Нова Зеландія	Надання сил та засобів ВМС

Джерело: NATO Ships Will Visit Casablanca, Morocco. M2 Presswire, Oct 14, 2003; NATO “Operation Active Endeavour” URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_7932.htm

* Корвет ВМС ЗСУ “Тернопіль” з 25 травня по 2 липня 2007 року, Корвет “Луцьк” з 24 листопада по 11 грудня 2007 року, Фрегат “Сагайдачний” з 30 травня по 2 серпня 2008 року, Корвет Тернопіль вдруге з 18 листопада по 3 грудня 2008 року. , Корвет “Тернопіль” втретє з 22 жовтня по 23 листопада 2009 року та Корвет “Тернопіль” вчетверте з 10 листопада по 17 грудня 2010 року (David S. Yorst. NATO Balancing Act Paperback. 2014. P. 228), (“Ukrainian Ship Ternopil to Join Operation Active Endeavour,” NATO’s Nations and Partners for Peace, February 2007, 162).

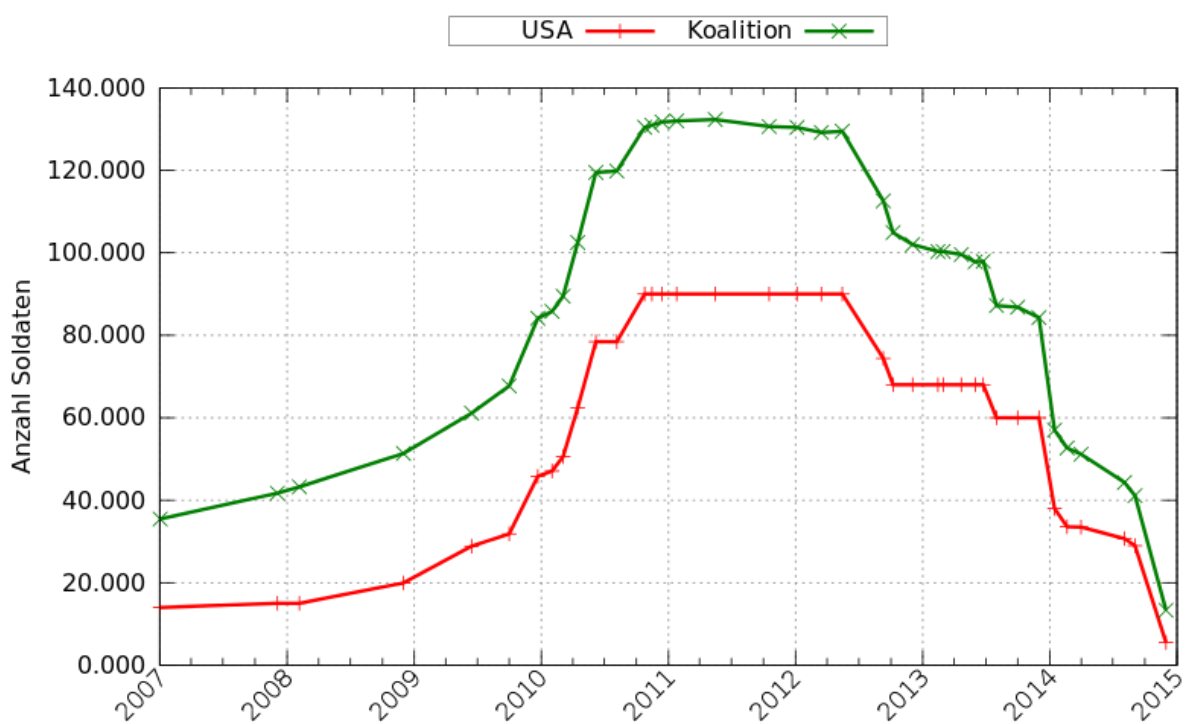

Рисунок Г.1 – Чисельність військ США та коаліційних військ в Афганістані у період 2007-2015 рр.

Джерело: Afghanistan Troop Strength.svg. URL:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/5/57/Afghanistan_Troop_Strength.svg/800px-Afghanistan_Troop_Strength.svg.png

Таблиця Г2 – Залучення країнами НАТО та партнерами військових контингентів на території Афганістану, чол.

Члени НАТО			Партнери НАТО		
Країни	МСББ	Рішуча підтримка	Країни	МСББ	Рішуча підтримка
Бельгія	160	60	Албанія	22	43
Болгарія	320	126	Арменія	121	65
Канада	0	0	Австрія	3	10
Чехія	227	222	Австралія	273	229
Данія	145	90	Азербайджан	94	94
Естонія	4	4	Боснія та Герцеговина	8	53
Франція	88	0	Хорватія	153	106
Німеччина	1,599	850	Фінляндія	88	82
Греція	9	4	Грузія	755	856
Угорщина	101	102	Ірландія	7	7
Ірландія	2	2	Йорданія	626	0
Італія	1,411	760	Македонія	152	39
Латвія	11	23	Малайзія	2	0
Литва	84	14	Монголія	40	233
Люксембург	1	1	Монтенегро	25	14
Нідерланди	30	83	Нова Зеландія	1	8
Норвегія	57	46	Швеція	13	27
Польща	304	113	Україна	10	8
Португалія	37	10	Об'єднані Арабські Емірати	35	0
Румунія	327	650			
Словаччина	277	39			
Словенія	2	7			
Іспанія	181	326			
Туреччина	393				
Велика Британія	3,906	395			
США	20,000	6,800			
Всього (приблизно): МССБ – 32,000 чол., Рішуча підтримка – 13,110					

Джерело: Kenneth Katzman. Afghanistan: Post-Taliban Governance, Security, and U.S. Policy. December 22, 2015. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/56bb16de4.pdf> (дата звернення: 17.11.2023).

Таблиця ГЗ – залучення військових контингентів країн-членів НАТО
у операції “Непохитна свобода”

Країна	ССО	ВПС	ВМС	Сухопутні війська	Інші сили
Канада	+	+	+	+	
Чехія					+
Данія	+	+			
Естонія					+
Франція	+	+	+	+	+
Німеччина	+	+	+		+
Греція			+	+	
Італія		+	+		
Латвія		+			
Нідерланди		+	+		
Норвегія	+	+			+
Польща	+		+		+
Португалія		+			+
Румунія				+	
Словаччина					+
Іспанія		+	+		+
Туреччина	+	+		+	
Велика Британія	+	+	+	+	+

Джерело: Krassimir Kuzmanov. Does NATO have a role in the fight against international terrorism: analysis of nato's response to september 11. information & security. An International Journal, Vol. 19, 2006, 61-84. P. 1

Рисунок Г 2 - зони відповідальності регіональних командувань та груп відновлення провінцій МССБ в Афганістані (станом на грудень 2009 р.)

Джерело: NATO. Afghanistan Report 2009. URL: https://mocr.army.cz/images/id_13001_14000/13731/Afghanistan_Report.pdf

International Security Assistance Force

Troop Contributing Nations

	Albania	105		Georgia	1,561		Norway	111
	Armenia	131		Germany	4,400		Poland	1,177
	Australia	1,031		Greece	3		Portugal	165
	Austria	3		Hungary	354		Romania	1,077
	Azerbaijan	94		Iceland	3		Slovakia	199
	Bahrain	0		Ireland	7		Slovenia	60
	Belgium	180		Italy	2,825		Spain	856
	Bosnia & Herzegovina	79		Jordan	0		Sweden	259
	Bulgaria	416		Republic of Korea	50		The former Yugoslav Republic of Macedonia ¹	158
	Canada	950		Latvia	141		Tonga	55
	Croatia	181		Lithuania	240		Turkey	1,036
	Czech Republic	182		Luxembourg	10		Ukraine	26
	Denmark	317		Malaysia	2		United Arab Emirates	35
	El Salvador	24		Mongolia	40		United Kingdom	7,700
	Estonia	160		Montenegro	27		United States	60,000
	Finland	100		Netherlands	400		Total	87,207
	France	266		New Zealand	11			

Note on numbers: Numbers of troops should be taken as indicative as they change daily.

1 Turkey recognises the Republic of Macedonia with its constitutional name
 2 In line with ISAF's planning and in coordination with NATO, Singapore has completed its contribution to ISAF on 22 June 2013.

1 August 2013

Рисунок ГЗ – Список країн, які брали участь у МССБ в Афганістані

Джерело: https://www.nato.int/isaf/placemats_archive/2013-08-01-ISAF-Placemat.pdf

Таблиця Г4 – Залучення країн до операції “Непохитна свобода” в Афганістані та їх внесок (окрім США) (2001-2002)

№ з/п	Країна	Сили та засоби / дії		Кількість
1	Албанія	Доступ коаліційних сил на територію країни Надання портової зони для дозаправлення суден та їх ремонту Участь літака ВПС ЗС у операції		+
2	Болгарія	Доступ коаліційних сил на територію країни Надання повітряного простору для прольоту літаків ОЗС НАТО		+
3	Канада	ВПС	Літак CC-150 Polaris C-130 Hercules	1 3
		Сухопутні війська	Бойова піхотна група: Особовий склад Броньовані розвідувальні машини	830 12
		ВМС	Бойова корабельна група: Кораблі Особовий склад, чол. Підрозділи армійської авіації	6 1500 Не зазначено
		ССО	Частини та підрозділи	Не зазначено
4	Чехія	Доступ коаліційних сил на територію країни Надання повітряного простору для прольоту літаків ОЗС НАТО		+
		9-та польова рота РХБЗ, чол.		251
5	Данія	ВПС ЗС	Літак C-130 Літаки F-16	1 16
		ССО	Частини та підрозділи	Не зазначено
6	Естонія	Доступ коаліційних сил на територію країни Надання повітряного простору для прольоту літаків ОЗС НАТО		+
		Кінологічна група розмінування: спеціалісти-кінологи собаки		5 3

Продовження таблиці Г4

7	Франція	ВПС	Винищувачі Mirage 2000 Літак-дозаправник C-135-FR Розвідувальний літак Mirage IV Розвідувальний літак C-160s Літаки повітряної підтримки: C-160 C-130 Літаки морської авіації	6 1 2 2 1 1 2
		Сухопутні війська	Піхотна рота	1
		ВМС	Авіаносець Charles de Gaulle Морська бойова авіаційна група Дозаправник Атомний підводний човен Фрегати Бойова група розвідувальних кораблів Корабельна група розмінування	1 1 1 1 2 5 3
		ССО	Частини та підрозділи	Не зазначено
8	Німеччина	ВПС	Літаки C-130	6
		ВМС	Фрегати Група швидкісних патрульних човнів Кораблі забезпечення Вертольоти Sea King Патрульні літаки морської авіації	3 1 4 2 3
		ССО	Частини та підрозділи	Не зазначено
		Інші сили	Підрозділ РХБЗ Евакуаційний літак А-310	1 1
		Сухопутні війська	Інженерний підрозділ	1
9	Греція	ВМС	Фрегат	1

Продовження таблиці Г4

			Група ССО Вертоліт	1 1
		Доступ коаліційних сил на територію країни		+
10	Угорщина	Доступ коаліційних сил на територію країни		+
11	Італія	ВПС	Літак С-130 Літак Boeing 707 Інженерна група	1 1 1
		ВМС	Бойова корабельна група	1
12	Латвія	ВПС	Група контролю повітряних операцій	1
		Доступ коаліційних сил на територію країни Надання повітряного простору для прольоту літаків ОЗС НАТО		+
13	Литва	Доступ коаліційних сил на територію країни Надання повітряного простору для прольоту літаків ОЗС НАТО		+
14	Нідерланди	ВПС	Розвідувальні літаки F-16 KDC-10 заправник С-130 транспортний літак	6 1
		ВМС	Патрульні літаки морської авіації Фрегати Тральщики Підводний човен	4 3 2 1
15	Норвегія	ВПС	Літак С-130 Літаки F-16	1 1
		ССО	Частини та підрозділи	Не зазначено
		Інші сили	Машини для розмінування Hydrema-910	Не зазначено
16	Польща	ВМС	Корабель логістичної підтримки	1
		ССО	Частини та підрозділи	Не зазначено
		Інші сили	Частини та підрозділи інженерних та логістичних військ	Не зазначено
		Доступ коаліційних сил на територію країни Надання повітряного простору для прольоту літаків ОЗС НАТО		+
17	Португалія	ВПС	Транспортний літак С-130 Персонал	1 15

Продовження таблиці Г4

		Інші сили	Медична група, чол.	8
18	Румунія	Діяла у складі коаліційних сил		+
		Сухопутні війська	26-й піхотний батальйон: особовий склад Мотопіхотний батальйон	405 1
19	Росія	Військовий госпіталь		1
20	Словаччина	Доступ коаліційних сил на територію країни Діяла у складі коаліційних сил Надання повітряного простору для прольоту літаків ОЗС НАТО		+
		Інші сили	Інженерний підрозділ, чол.	40
21	Іспанія	ВПС	Літаки С-130	2
		ВМС	Фрегати	2
			Корабель забезпечення	1
			Патрульний літак морської авіації Р-3В	1
		Інші сили	Пошуково-рятувальні вертольоти	2
Інші сили	Військово-польовий госпіталь	1		
		Надання повітряного простору для прольоту літаків ОЗС НАТО		+
22	Туреччина	ВПС	Літак дозаправки КС-135	1
		Сухопутні війська	Піхотний підрозділ	1
		ССО	Частини та підрозділи	Не зазначено
		Доступ коаліційних сил на територію країни Надання повітряного простору для прольоту літаків ОЗС НАТО		+
23	Україна	Доступ коаліційних сил на територію країни Надання повітряного простору для прольоту літаків ОЗС НАТО		+
24	Велика Британія	ВПС	Авіазаправники Tristars Літак AWACS Літак спостереження Nimrod Розвідувальний літак Canberra PR-9	1 1 1 1
		Сухопутні війська	Бойова піхотна група, чол.	1700

Закінчення таблиці Г4

		ВМС	Група підводних човнів, зокрема Superb, Trafalgar, Triumph Авіаносець Illustrious, ударний корабель Fearless Ударна корабельна група: Amphibious: корабель Ocean корабель York фрегати Campbeltown та Portland оглядовий корабель Scott кораблі Королівського допоміжного флоту вертольоти морської авіації Патрульний літак морської авіації Nimrod MR2	Не зазначено Не зазначено 1 1 2 1 6 Не зазначено 1
		СОО	Частини та підрозділи	Не зазначено
		Інші сили	Рота 40 загону спеціального призначення Commando Королівські морські піхотинці	1 Не зазначено

Джерело:

Department of Defense Public Affairs Fact Sheet, International Contributions to the War Against Terrorism, June 7, 2002 (Revised June 14, 2002);

U.S. Central Command, "International Contributions to the War on Terrorism," available through <http://www.centcom.mil/Operations/Coalition/joint.htm>;

The White House, Campaign Against Terrorism: An Update, issued March 11, 2002, available at <http://www.whitehouse.gov/march11/campaignagainstterrorism.pdf>

ДОДАТОК Д
Участь Збройних Сил України в операціях та місіях НАТО і ООН

Період	Назва	Місце	Чисельність	Втрати
З серпня 2003 р - 2015 р.	Операція з підтримання безпеки в Афганістані силами контингенту ISAF (International Security Assistance Force)	Афганістан	400	2
З квітня 2006 р.– 31 грудня 2007 р.	Місія НАТО в Судані (African Union Mission in Sudan, AMIS).	Судан	-	-
З липня 2006 р. – грудень 2011 р.	Навчальна місія НАТО в Іраку	Ірак	10	-
2007–2013	Антитерористична операція НАТО “Активні зусилля”	Середземне море	249	–
2013–2014	Операція НАТО “Океанський Щит”	Узбережжя Сомалі	249	–
2014	Операція Європейського Союзу “АТАЛАНТА”	Узбережжя Сомалі	249	–
З 1999 р. – 2003 р.	Миротворча операція НАТО «Спільний вартовий» (“Joint Guardian”).	Косово	174	1
З грудня 1996 р. по 1999	Миротворча операція стабілізаційних сил НАТО SFOR (Stabilisation Force) в Боснії і Герцеговині.	Боснія і Герцеговина.	1	-
2000–2001	Спеціальна Місія ООН в Афганістані	Афганістан	1	–
2003–2005	Багатонаціональні сили в Іраку	Ірак	1629	18
2005–2011	Тренувальна місія НАТО у Республіці Ірак	Ірак	10	–
2005–2011	Місія ООН у Судані	Судан	11	–
2007–2014	Міжнародні сили сприяння безпеці в Афганістані	Афганістан	30	–
З 2015 по 2021	Тренувально-дорадча місія НАТО “Рішуча підтримка”	Афганістан	11	–

ДОДАТОК Е

Розвиток спроможностей НАТО у боротьбі з міжнародним тероризмом

Таблиця Е1 – Основні військово-політичні заходи НАТО у контексті боротьби з міжнародним тероризмом

№ з/п	Заходи	Рік проведення
1	Створення Сил швидкого реагування НАТО (Response Force)	2002
2	НАТО бере на себе функції Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані (International Security Assistance Force). Перша операція НАТО за межами євроатлантичного простору	2003
3	Саміт в Стамбулі. Країни-члени НАТО оголосили операцію ISAF пріоритетною для НАТО та проаналізували поточну ситуацію в країні	2005
4	Початок розробки Нової стратегічної концепції НАТО	2009
5	Саміт в Лісабоні. Офіційно прийнята нова Стратегічна концепція НАТО. Оголошено про поступове скорочення коаліційних сил в Афганістані	2010
6	Афганістан та НАТО домовилися про поступову передачу повноважень у країні.	2011
7	Саміт в Чикаго. Затверджений подальший план дій в Афганістані, погоджено питання щодо підтримки афганського уряду після 2014 р.	2012
8	РБ ООН одногосно проголосувала за продовження мандату НАТО в Афганістані	2013
9	Завершення місії ISAF в Афганістані	2014
10	Початок місії “Рішуча підтримка” з метою навчання, консультування і підтримки збройних сил, поліції та уряду	2015
11	Варшавський саміт. Вирішено продовження місії в Афганістані, розширені спроможності НАТО з кіберзахисту та боротьби з тероризмом	2016
12	Саміт в Брюсселі. Вирішено про подальшу фінансову, військову та політичну підтримку Афганістану до 2024 р.	2018
13	Зустріч голів та керівників урядів в Лондоні. Зазначено, що тероризм у всіх його проявах залишається постійною загрозою.	2019
14	Виведення військових контингентів місії “Рішуча підтримка” з Афганістану	2021

Джерело: EEST/NATO UHING. Хронологія НАТО. URL: <https://www.eata.ee/ru/nato/khronologiya/>

Таблиця Е2 – Нормативно-правові акти НАТО та ступінь залучення збройних сил для боротьби з міжнародним тероризмом

№ з/п	Найменування документу	Рік прийняття	Питання щодо тероризму	Залучення збройних сил / інші аспекти
1	Стратегічна концепція	1991	Не зазначалося	Зазначено про поступове зниження загальної чисельності ОЗС НАТО та утримання їх у постійній бойовій готовності. Передбачено захист свободи та безпеки всіх членів Альянсу політичними та військовими засобами у відповідності до принципів Статуту ООН
2	Стратегічна концепція	1999	Тероризм як одна із загроз	Зазначено про залишення чисельності ОЗС НАТО на мінімально необхідному рівні. Для ведення воєнних дій у зоні відповідальності Альянсу та за його межами створено певні угруповання військ (сил) у відповідності до доктринальних документів. Захист свободи та безпеки всіх членів Альянсу передбачено політичними та військовими методами
3	Військова концепція боротьби з тероризмом	2002	Зосередження основних зусиль на боротьбу з тероризмом	Створення сил реагування для боротьби з тероризмом
4	План дій партнерства заради миру	2002	Продовження боротьби з тероризмом	Розвиток спроможностей військ (сил); Підготовка та навчання особового складу до антитерористичних операцій
5	Робоча програма “Захист від тероризму”	2004	Продовження боротьби з тероризмом	Захист повітряних суден; Знешкодження вибухових речовин; Виявлення та знешкодження РХБЯ зброї
6	Стратегічна концепція	2010	Боротьба з міжнародним тероризмом поза межами Альянсу	Вирішено розвивати та підтримувати функціональні, мобільні та боєздатні угруповання військ (сил) для виконання завдань за призначенням відповідно до ст. 5 Вашингтонського договору Погоджено питання щодо проведення об’єднаних операцій на значних відстанях від географічної території НАТО. Узгоджено проведення підготовки, навчання військ (сил) з метою реагування на кризи, зокрема терористичні акти.

Продовження додатку Е2

				Для боротьби з міжнародним тероризмом необхідно продовжити консультації ,обмін інформацією та підготовку військ (сил) Довгострокова мета Альянсу передбачала гарантування свобод та безпеки всім членам НАТО усіма наявними способами
7	Керівні вказівки по боротьбі з тероризмом	2012	Взаємодія країн-членів НАТО та залучення партнерів до боротьби з міжнародним тероризмом	Готовність військ (сил) до реагування на терористичні акти
8	Військова концепція по боротьбі з міжнародним тероризмом	2016	Боротьба з міжнародним тероризмом – один з пріоритетних напрямів НАТО	Обмін інформацією між силами оборони та силами безпеки

Джерело:

The Alliance's New Strategic Concept (1991) URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm;

The Alliance's New Strategic Concept (1999) URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm;

Strategic Concept (2010) URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_82705.htm;

NATO's Military concept for defence against terrorism. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69482.htm;

NATO's military concept for defence against terrorism. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69482.htm

The Partnership Action Plan against Terrorism (2002 – 2012). URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50084.htm?selectedLocale=en;

NATO official site: Countering Terrorism. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77646.htm;

NATO's policy guidelines on counter-terrorism. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87905.htm

ДОДАТОК Ж

Основні операції НАТО (1992-2021 рр.)

Дата початку	Дата закінчення	Назва	Місце проведення	Короткий опис
6 липня 1992	22 листопада 1992	Maritime Monitor	Боснія і Герцеговина	Операції НАТО згідно з резолюцією 713 Ради Безпеки ООН щодо забезпечення виконання санкцій проти колишньої Югославії під час боснійської війни. Учасникам доручено патрулювати міжнародні води біля узбережжя Чорногорії
16 жовтня 1992	12 квітня 1993	Sky Monitor	Боснія і Герцеговина	НАТО було доручено відстежувати несанкціоновані польоти над повітряним простором Боснії та Герцеговини під час боснійської війни. Операція була відповіддю на резолюцію Ради Безпеки ООН 781, яка заборонила використання військових літаків у повітряному просторі Боснії.
22 листопада 1992	22 листопада 1993	Maritime Guard	Югославія	Блокада колишньої Югославії силами НАТО в міжнародних водах Адріатичного моря. Операція проводилася на підтримку резолюції Ради Безпеки ООН 787, яка закликала всі країни до виконання ембарго щодо Югославії. Резолюція дозволяла НАТО застосовувати силу та перехоплювати, інспектувати, забороняти прохід кораблям, що прямують до колишньої Югославії. Усі судна, які заходили і виходили із територіальних вод колишньої Югославії, зупиняли, їхні вантажі перевіряли
12 квітня 1993	20 грудня 1995	Deny Flight	Боснія і Герцеговина, Хорватія	Метою операції НАТО було виконання рішення ООН щодо забезпечення безпольотної зони над Боснією і Герцеговиною. Пізніше ООН і НАТО розширили місію, включивши безпосередню повітряну підтримку сил ООН і авіаудари по цілях у Боснії.
15 червня 1993	2 жовтня 1996	Sharp Guard	Югославія	Спільна військово-морська блокада поставок колишньої Югославії в Адріатиці проводилася силами НАТО та Союзу західноєвропейських країн. Військові кораблі та морські патрульні літаки 14 країн-учасниць коаліції брали участь у пошуках кораблів, які намагалися обійти блокаду.

Продовження таблиці Ж

30 серпня 1995	15 вересня 1995	Deliberate Force	Боснія і Герцеговина, Сербія	Літаки НАТО здійснили серію повітряних бомбардувань позицій боснійських сербів під час боснійської війни в 1995 р., першої великої військової операції Північноатлантичного Альянсу в колишній Югославії.
20 грудня 1995	20 грудня 1996	Implementati on Force	Боснія і Герцеговина	Щорічна багатостороння миротворча операція, спрямована на введення та забезпечення заборони польотів над країнами колишньої Югославії.
24 березня 1999	10 червня 1999	Allied Force	Югославія	З 24 березня по 10 червня 1999 р. НАТО проводила нанесення бомбових ударів по території Югославії – завершальний етап Косовської війни, в результаті якого югославські війська були виведені з району Косово і Метохії і перейшли в район Косово і Метохії
12 червня 1999	триває	KFOR	Косово	Міжнародні сили під керівництвом НАТО відповідали за забезпечення стабільності в Косово (спочатку Автономний край Косово і Метохія, Республіка Сербія, а з 17 лютого 2008 р. – Республіка Косово). KFOR створено згідно з резолюцією 1244 Ради Безпеки ООН
20 червня 1998	2 грудня 2004	SFOR	Боснія і Герцеговина	Головною метою СФОР було створення умов безпеки для відбудови Боснії та Герцеговини. Зокрема, на контингент СФОР покладено завдання стримування та запобігання новим бойовим діям, створення сприятливих умов для подальшого розвитку мирного процесу
16 грудня 2002	31 березня 2003	Allied Harmony	Республіка Македонія	Третя військова операція НАТО на території колишньої Югославії в Республіці Македонія для захисту спостерігачів від Організації з безпеки та співробітництва в Європі, яким доручено контролювати виконання македонського мирного плану. Ця місія стала логічним продовженням попередньої операції “Янтарний лис”.
липень 2006	липень 2006	Perth	провінція Урузган, Афганістан	Операцію провели військові США та австралійська група спеціальних операцій під командуванням лейтенанта Марка Смерхерста.
16 вересня 2006	15 січня 2007	Mountain Fury	провінції Пактіка, Хост, Логар, Газні, Афганістан	Операція НАТО з ліквідації талібів у східних провінціях Афганістану
3 лютого 2007	27 лютого 2007	Kryptonite	провінція Гільменд, Афганістан	Міжнародні сили сприяння безпеці (МССБ) – спільна військова операція за підтримки НАТО у складі голландської, британської та афганської національних армій. Невід’ємна частина операції “Ахілл”. Основним завданням цієї операції стала перевірка території навколо дамби Каджакай, яка була під контролем талібів, а також ремонт електростанції

Продовження таблиці Ж

				Хайдег і відновлення електропостачання
6 травня 2007	30 травня 2007	Achilles	провінція Гільменд, Афганістан	Військова операція НАТО, основною метою якої стало звільнення провінції Гільменд від бойовиків Талібану. Операцію розпочали 6 березня 2007 року. Найуспішніший наступ НАТО в Афганістані.
30 травня 2007	14 червня 2007	Pickaxe- Handle	провінція Гільменд, Афганістан	Операція стала продовженням місії “Ахіллес”, яка мала завдання відбити наступ талібів у провінції Гільменд. Операцію проводили за сприяння Британських королівських збройних сил
24 липня 2007	27 липня 2007	Hammer	провінція Гільменд, Афганістан	Військові операції НАТО під керівництвом Великобританії в провінції Гільменд, Афганістан. Спеціальна група під кодовою назвою “Чакуш” або “Молот” розпочала наступ у ніч на 24 липня 2007 року між районами Хайдарабад і Мірмандаб, на північний схід від міста Гришке. Мета цієї операції – нанести вогневе ураження талібам та змусити їх відступити з верхньої частини долини Гришке в провінції Гільменд.
жовтень 2007	листопад 2007	Harekate Yolo	Афганістан	Операція, що складалася з двох частин, за участю НАТО і збройних сил Афганістану
13 травня 2008	23 травня 2008	Karez	провінція Бадгіс, Афганістан	З 13 по 23 травня 2008 р. під час операції в Афганістані норвезькі та німецькі підрозділи МССБ за підтримки афганських урядових сил брали участь у військових операціях проти Талібану. Мета – знищити талібів, які перегрупувалися в регіоні після операції Харекате Йоло наприкінці 2007 р.
27 серпня 2008	5 вересня 2008	Eagle's Summit	провінція Гільменд, Афганістан	НАТО та Афганська національна армія здійснили дії по транспортуванню 220-тонної турбіни через контрольовану талібами територію до греблі Каджака в провінції Гільменд.
11 грудня 2008	26 грудня 2008	Red Dagger	провінція Гільменд, Афганістан	Операція тривала 18 діб в районі Лашкаргах, адміністративному центрі провінції Гільменд, у ній брали участь британські війська, як за підтримки датських, естонських та афганських підрозділів. Всього в операції брали участь 1500 британських військовослужбовців за підтримки авіації та важкої бронетехніки
6 лютого 2009	7 лютого 2009	Diesel	провінція Гільменд, Афганістан	Британські підрозділи у складі 700 військовослужбовців 45-ї, 42-ї, 3-ї бригад Королівської морської піхоти, скаутів та 1-го механізованого розвідувального батальйону, полку принцеси Уельської, атакували

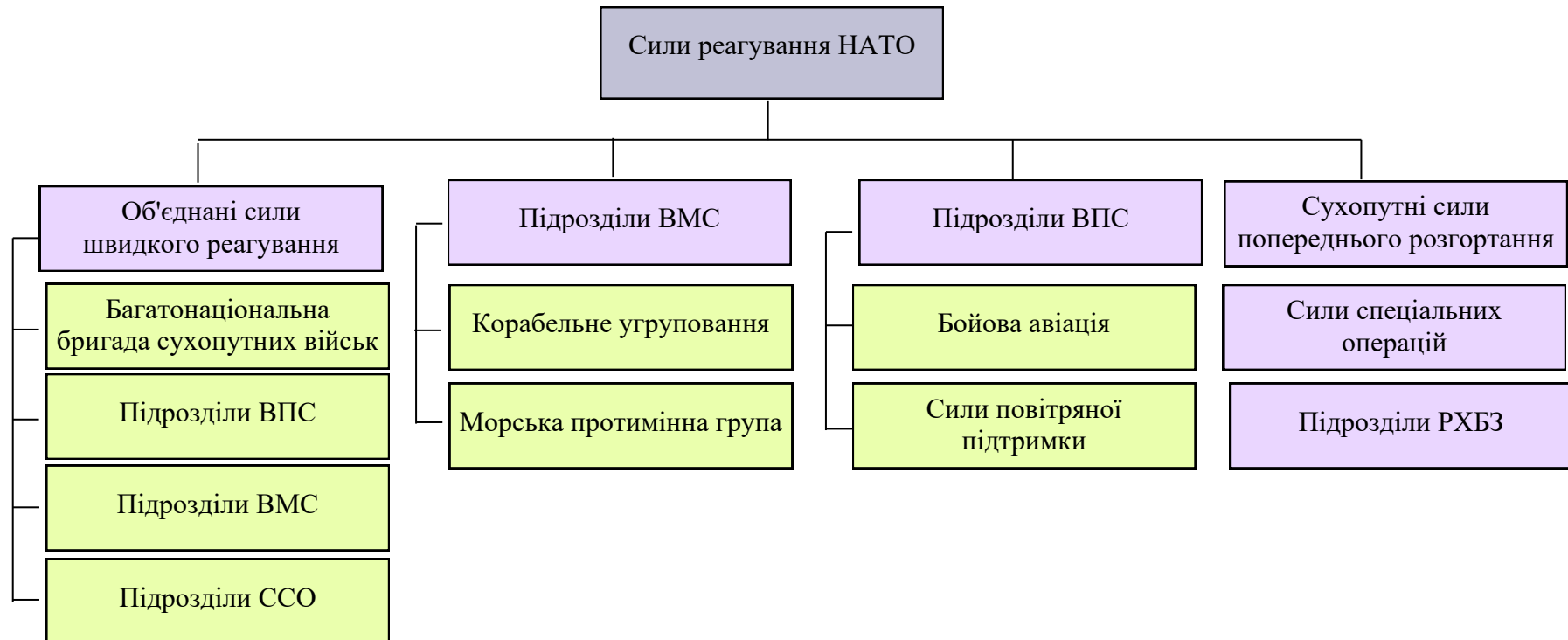
Кінець таблиці Ж

				фармацевтичну фабрику Талібану, укріплену фортецю в окрузі Верхня долина Сангін, провінція Гільменд, Афганістан. Згідно зі звітами Великобританії, 7 лютого 2009 р. в результаті операції було конфісковано чотири заводи.
16 грудня 2009	18 грудня 2009	Septentrion	Афганістан	З 16 по 18 грудня 2009 р. МССБ провели 36-годинну військову операцію в долині Узбін на сході Афганістану
29 травня 2009	1 червня 2009	Mar Lewe	провінція Гільменд, Афганістан	МССБ проводять триденну операцію в провінції Гільменд
18 липня 2009	28 липня 2009	Eagle	провінція Кундуз, Афганістан	У липні 2009 р. МССБ та Афганська національна армія розпочали військову операцію, яка змусила бойовиків Талібану вивести з провінції Кундуз
30 березня 2004	триває	Baltic Air Policing	Литва, Латвія, Естонія	Операція НАТО з березня 2004 р. в рамках Сил швидкого реагування НАТО для захисту повітряного простору трьох балтійських країн Латвії, Литви та Естонії
жовтень 2008	грудень 2008	Allied Provider	Аденська затока	З жовтня по грудень 2008 р. НАТО провела свою першу морську антипіратську операцію біля узбережжя Сомалі та Аденської затоки з метою стримування та запобігання піратським нападам і діяльності в регіоні.
24 березня 2009	серпень 2009	Allied Protector	Індійський океан, Аденська затока, Африканський ріг, Аравійське море	Друга місія НАТО у боротьбі з піратством на Африканському Розі та вздовж узбережжя Аденської затоки стала продовженням боротьби з піратством, спрямованої на стримування піратства в регіоні та вздовж узбережжя Аденської затоки.
17 серпня 2009	триває	Ocean Shield	Індійський океан, Аравійське море, Червоне море, Аденська затока,	НАТО провела операцію, спрямовану на боротьбу з сомалійськими піратами біля узбережжя Аденської затоки та Африканського Рогу. Програма, розпочата 17 серпня 2009 р., базувалася на результатах двох попередніх операцій у регіоні: Operation Coalition Provider та Operation Coalition Defender.

Джерело: Thematic index of NATO topics. UR: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/68147.htm#crisis>.

ДОДАТОК І

Структура Сил реагування НАТО

Джерело: NATO Response Forces. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49755.htm

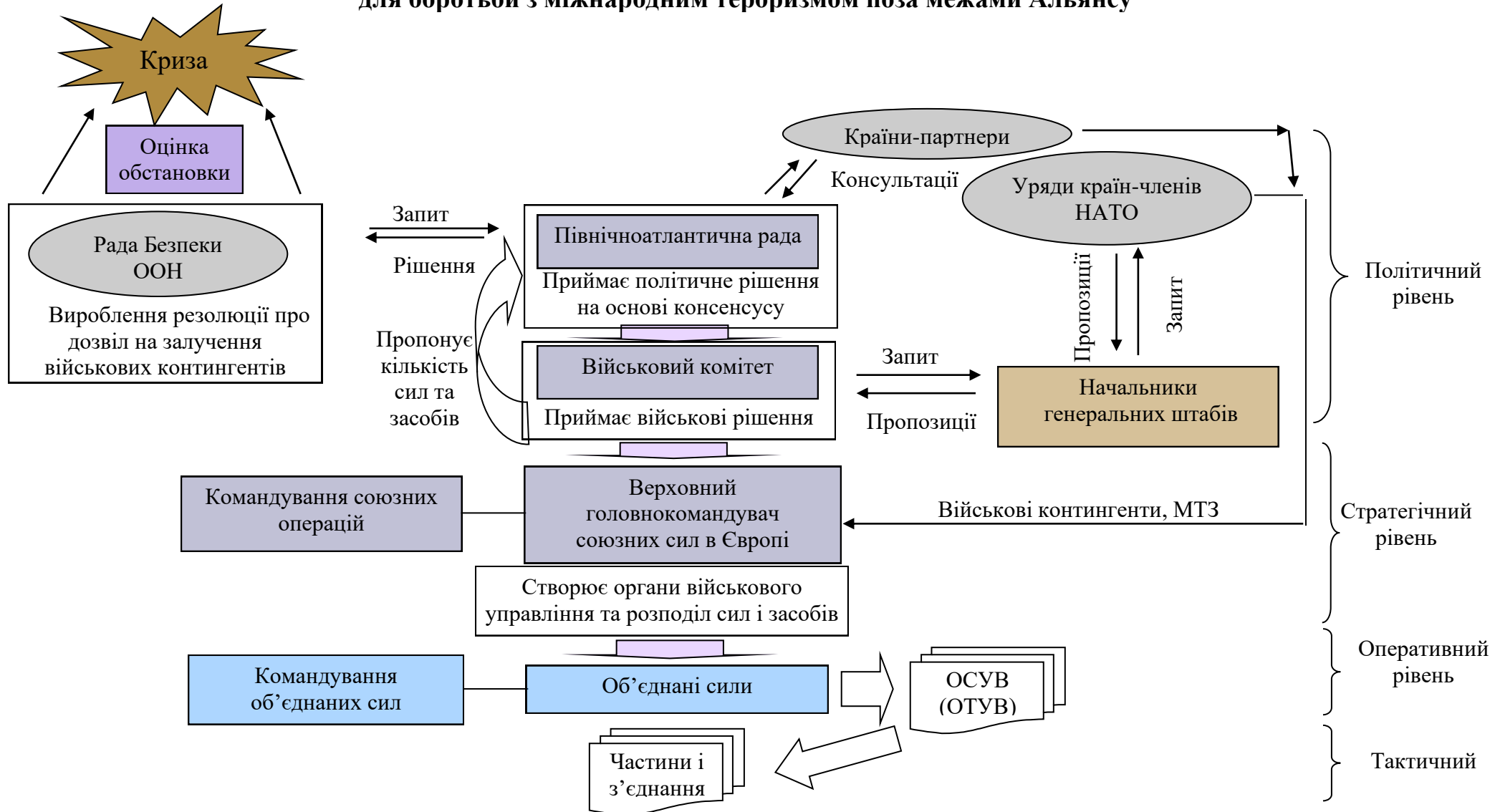
ДОДАТОК К

Структура Центру передового досвіду НАТО по боротьбі з тероризмом

ДОДАТОК Л

Процес прийняття політичних та військових рішень НАТО щодо залучення військових контингентів для боротьби з міжнародним тероризмом поза межами Альянсу

ДОДАТОК Н

Акти реалізації результатів дисертаційного дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ
Командир оперативно-тактичного
угруповання "Соледар"
полковник
Андрій ГРИЦЬКОВ
24 лютого 2023 року

АКТ

про реалізацію наукового дослідження
ад'юнкта кафедри історії війн і воєнного мистецтва інституту державного
військового управління Національного університету оборони України
підполковника Білюги Андрія Дмитровича, виконаного за темою:
“Застосування частин і з'єднань у боротьбі з міжнародним тероризмом за
досвідом країн-членів НАТО (1970-ті – 2020 рр.)”

Комісія у складі:

Голова комісії – начальник штабу – заступник командира оперативно-тактичного угруповання “Соледар” полковник ГАРБУЗ А.С.

та члени комісії:

начальник центру планування застосування військ – заступник начальника штабу оперативно-тактичного угруповання “Соледар” полковник ГОЛОВАНОВ А.В.;

начальник центру розвідки оперативно-тактичного угруповання “Соледар” полковник САДОВСЬКИЙ В.М.;

старший офіцер групи морально-психологічного забезпечення оперативно-тактичного угруповання “Соледар” полковник ПАВЛУШЕНКО С.М.;

встановила, що розроблені підполковником Білюгою А.Д. інформаційно-аналітичні матеріали “Досвід ведення бойових дій військовими формуваннями російської федерації в операційній зоні оперативно-тактичного угруповання “Соледар” (01–31 січня 2023 року)” мають науковий зміст.

Автором проведено аналіз способів ведення бойових дій підрозділами ПВК “Вагнер” у лісостеповій та урбанізованій місцевості, які носять ознаки терористичних, зокрема: масові вбивства цивільного населення, знущання над військовополоненими, взяття заручників і викрадення людей, залякування населення та насильницькі дії, психологічний тиск на представників місцевої влади на окупованих територіях; руйнування матеріальних і духовних цінностей, які часто не підлягають відновленню. Зазначене свідчить, що ПВК “Вагнер” є терористичною організацією, для ефективної боротьби з якою необхідно залучати саме частини і підрозділи Збройних Сил України.

Зазначені матеріали можуть бути представлені на розгляд Вченої ради Національного університету оборони України для подальшого впровадження в навчальний процес.

Інформаційно-аналітичні матеріали були використані під час планування застосування частин та підрозділів оперативно-тактичного угруповання "Соледар".

Голова комісії:

ПОЛКОВНИК

Антон ГАРБУЗ

Члени комісії:

ПОЛКОВНИК

Андрій ГОЛОВАНОВ

ПОЛКОВНИК

Володимир САДОВСЬКИЙ

ПОЛКОВНИК

Станіслав ПАВЛУШЕНКО

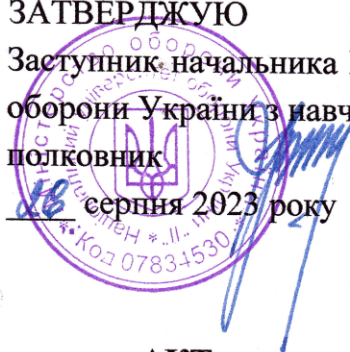
ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Національного університету
оборони України з навчальної роботи

полковник

Андрій СЛЮСАРЕНКО

серпня 2023 року

АКТ

про реалізацію результатів дисертаційного дослідження за темою
“Застосування частин і з’єднань у боротьбі з міжнародним тероризмом за
досвідом країн-членів НАТО (1970-ті – 2020 рр.)”, ад’юнкта кафедри історії
війн і воєнного мистецтва підполковника Білюги Андрія Дмитровича в
освітньому процесі Національного університету оборони України

Підстава: Наказ начальника Національного університету оборони України
імені Івана Черняхівського від 15.07.2022 р. № 213 “Про організацію оцінки
впровадження результатів дисертацій в освітній процес університету та
науково-дослідні роботи”.

Комісія у складі:

голова комісії: начальник навчально-наукового центру воєнної історії
полковник СЕГЕДА С.В.;

члени комісії:

начальник кафедри історії війн і воєнного мистецтва полковник
ФУРМАН І.І.;

заступник начальника науково-методичного центру організації наукової
та науково-технічної діяльності полковник КУРБАН В.А.;

заступник начальника науково-методичного центру організації освітньої
діяльності полковник ТОРЧЕВСЬКИЙ Р.В.

у період від 18 до 22 серпня 2023 року розглянула матеріали окремого
оперативного завдання “Досвід ведення бойових дій в особливих умовах
урбанізованої місцевості”, виконаного кафедрою історії війн і воєнного
мистецтва на замовлення Центрального воєнно-наукового управління
Генерального штабу Збройних Сил України.

Комісія встановила:

1. У контексті розробки дисертаційного дослідження та за результатами
набутого практичного бойового досвіду у зоні ведення бойових дій
підполковником Білюгою А.Д. було проведено наукове дослідження, яке стало

основою Розділу 2 окремого оперативного завдання “Досвід ведення бойових дій в особливих умовах урбанізованої місцевості”.

2. Результати проведеного дослідження використані в освітньому процесі університету, зокрема зі слухачами оперативного рівня підготовки університету в навчальній дисципліні ПО 6 “Історія воєнного мистецтва”:

тема 2, заняття 5 (групове заняття) “Особливості оборони та наступу в особливих умовах за досвідом воєнних конфліктів (місто, ніч);

тема 2, заняття 7 (групове заняття) “Розвиток форм і способів дій іррегулярних формувань та боротьби з ними за досвідом воєнних конфліктів”;

тема 3, заняття 7 (групове заняття) “Досягнення стійкості оборони: проблема воєнного мистецтва та шляхи її вирішення”;

тема 3, заняття 8 (групове заняття) “Зосередження зусиль (вибір напрямку головного удару) та досягнення раптовості: проблеми воєнного мистецтва та шляхи їх вирішення”;

тема 3, заняття 9 “Прорив оборони та розвиток успіху: проблема воєнного мистецтва та шляхи її вирішення”;

тема 3, заняття 10 “Оточення та вихід з оточення: проблема воєнного мистецтва та шляхи її вирішення”;

тема 3, заняття 11 “Вогневе ураження противника: проблема воєнного мистецтва та шляхи її вирішення”.

3. Результати дисертаційного дослідження ад’юнкта кафедри історії війн і воєнного мистецтва підполковника Білюги А.Д. за темою “Застосування частин і з’єднань у боротьбі з міжнародним тероризмом за досвідом країн-членів НАТО (1970-ті – 2020 рр.)”, вважати реалізованими в освітньому процесі Національного університету оборони України.

Голова комісії: полковник

Сергій СЕГЕДА

Члени комісії:

полковник

Ігор ФУРМАН

полковник

Володимир КУРБАН

полковник

Руслан ТОРЧЕВСЬКИЙ

22 серпня 2023 року